

SİYASAL REJİMLER

Maurice Duverger

Türkçesi

Teoman Tunçdoğan

Birinci Basım

1986

GİRİŞ

En küçüğünden en büyüğüne, en ilkelinden en gelişmişine, en geçicisinden en kalıcısına kadar bütün sosyal topluluklarda yönetenler ile yönetilenler arasında temel bir ayırım doğar. Bir spor kulübünde, bir tarikatta, bir üreticiler sendikasında, bir bilardo kulübünde, bir Eskiçağ sitesinde, ya da modern bir ulusta daima emir verenler ve bu emre uyanlar vardır. Bu ayırım, az ya da çok belirli, iktidarın örgütlenişi az ya da çok mükemmel olabilir, ama böyle bir farklılaşmaya ve örgütlenmiş bir iktidara daima rastlanır.

Bununla birlikte, Durkheim okulu sosyologları, insanlığın ilk çağlarında, yönetenler yönetilenler ayrımının bulunmadığını söylemektedirler. Onlara göre iktidar belirli kişilerce kullanılmıyordu; topluluk içine yayılmış durumdaydı, herkes toplumun kabul ettirdiği genel ilkelere uymakla yükümlüydü: böylece herkes yönetilen'di ve yöneten yoktu. Çok sonraları, topluluğun bazı üyeleri bu ortak ilkeleri, çıkarları doğrultusunda kişiselleştirmişler ve kendi adlarına yönetime geçmişlerdir: İşte iktidarın kişiselleşmesi adı verilen olgu budur. Kuşkusuz parlak bir varsayımdı bu, belki gerçeğe de uygundu: ama, geçerli olup olmadığı konusunda hiçbir şey bilmiyoruz. Kesinlikle kabul edilen bir şey varsa, o da, bugüne kadar incelenebilmiş bütün ilkel toplumlarda daima, böylesine bir iktidar kişiselleşmesinin izlerine rastlandığıdır: adına ister din adamları, büyücüler, aile reisleri, ister yaşlılar ya da yetenekliler densin, küçük bir grup, bu toplumlarda yönetimi elinde tutmuştur.

Görünüşte, demokratik öğretisi, bu genel olguya karşıt gibidir. Yöneten yönetilen ayrımı, halkın halk tarafından yönetimi diye tanımlanan demokrasiyle çelişmiyor mu? Eskiçağ sitelerinde ve İsviçre'nin çevreden kopmuş bazı dağ kantonlarında iktidar halkın bütününden oluşan bir Genel Kurul'un elindedir; buralarda, yurttaşların bütünü hem yöneten hem yönetilen değil midir? Aslında bu, bir düşünce ve kelime oyunundan başka birşey değildir. Halkın halk tarafından yönetildiğini söylemek, hiçbir şey söylememektir. Bugün İsviçre kantonlarında olduğu gibi, Yunan ve Roma sitelerinde de kollektif işleri, sürekli olarak, gerçek yönetici olan bir kaç kişi yapardı. İsviçre kantonlarındaki Halk Kurulları, uzun ya da kısa aralarla ve sadece önemli sorunları çözmek için toplanır. Kurulun içinde de daima, bir hizip, etkin bir azınlık oluşur ve kitleyi ardından sürükler: bu grup, yönetilenlerden ayrılan yönetici sınıfıdır. Aristoteles'e göre Atina'da devlet görevlerinin en önemlisi anayasaca saptanmamıştır; bu görev, gerçekte Kurulu yöneten ve kararlarını zorla kabul ettiren hizip önderinin yüklendiği görevdir. Aristoteles buna Halkın Başbakanı (prostates) adını verir. En büyük demokrasi teorisyeni Jean Jacques Rousseau da, yöneten yönetilen ayrımının kaldırılmayacağını şöyle açıklıyor: «Terimi, kelimenin gerçek anlamıyla ele alırsak, gerçek demokrasi asla var olmamıştır, bundan sonra da olmayacaktır. Çoğunluğun yönetmesi ve yönetilmesi doğal düzene aykırıdır» (Toplum Sözleşmesi, Cilt I, bölüm IV.).

Geniş anlamda, belirli bir sosyal grupta, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrımın aldığı biçime siyasal rejim denir. Daha dar anlamda, siyasal rejim,

sadece insan toplumunun özel bir biçimi olan ulus'un yönetim yapısını belirtir. Hemen söyleyelim ki, bu yapı, öteki topluluklarınkıyla yapı farkları değil, derece farkları gösterir. Ulus, bütün sosyal topluluklar içerisinde, yönetim örgütü en mükemmel olan topluluktur. Şöyle ki, öteki sosyal toplulukların siyasal rejimleri, hep bu ulusal siyasal rejim ölçü alınarak incelenir. Araştırmamızı sadece ulusal siyasal rejimlere yönelttik; ama konunun çok geniş olması elde ettiğimiz sonuçları böyle küçük bir kitapta –kısaca da olsa– toplamayı çok güçleştirmektedir. Böyle olunca, sadece genel bir şema çizip, bütün siyasal rejimleri kapsayan genel bir sınıflama yapmakla yetineceğiz. Siyasal rejimlerin birbirleriyle karşılaştırılması, her birinin özgün yanını ortaya koyacaktır. Çözümleyici olan birinci kitapta, rejimlerin ortak yapısal sorunlarını (yönetenlerin seçimi, hükümet organlarının biçimi, iktidarların dağılımı ve sınırı, v.b.) ayrı ayrı inceleyerek sınıflamamızın temellerini saptamaya çalışacağız; bileştirici olan ikinci kitapta ise, günümüzde yürürlükte olan başlıca rejim tiplerini, türevleriyle birlikte ele alacağız. Son olarak, yöntem üzerine bir kaç söz söylemek istiyoruz. Genellikle, siyasal rejimleri uygulamadaki işleyişlerine göre değil de, hukukî biçimlerine göre sınıflandırma eğilimi vardır. Bu düşünce, belki de, yönetenlerin dürüst bir biçimde anayasa buyruklarına uymaya çalıştıkları mutlu dönemler için geçerliydi, ama bugün için durum farklıdır; hukukla olay, yasaların metniyle ruhu, mevzuatla uygulama arasındaki boşluk giderek büyümektedir. Gerçekte, dünyadaki anayasaların birçoğu göstermeliktir, tanımını yaptıkları rejimin yürürlüktekiyle hiçbir ilgisi yoktur; üstelik bu anayasalar rejimi gizleyen bir paravana görevi yaparlar. Bu yüzden, gerçeği bulmak kuşkusu, bizi anayasada olanı değil uygulananı araştırmaya yöneltmiştir.

Not : Bu küçük kitap sadece temel bilgileri kapsamaktadır. Sorunu daha derinlemesine incelemek isteyenler şu yapıta başvurabilirler: Maurice DUVERGER, Institutions Politiques (Siyasal Kurumlar), 5. bas. 1960, (bibliyografya ile birlikte).

BİRİNCİ KİTAP

SİYASAL REJİMLERİN GENEL TEORİSİ

Her siyasal rejim, bir sosyal topluluk içindeki yönetenlerin örgütlenmelerinden ve varlıklarından doğan sorulara verilen bir cevaplar bütünüdür. Yönetenler nasıl seçilmiştir? Her birinin yapısı nedir? Yönetim işlerini nasıl bölüşürler? Yönetilenler karşısında yetkilerinin bir sınırı var mıdır? Siyasal rejimlerin genel teorisini yapmak, bu sorunları ve çeşitli çözüm yollarını birbiri ardısıra incelemeyi gerektirir. Teori sözcüğü akılları karıştırmamasın; amaç, ideal bir yönetim şemasını a priori olarak belirlemeye çalışarak, bizden önce hayallerde tasarlanan ve tanımlanan Ütopya Kentleri'ne bir yenisini eklemek değil, sadece ulusların tarih boyunca yönetim sorunlarını çözümlemeye denedikleri ve etkin bir biçimde uyguladıkları olumlu çözüm yollarını incelemektir.

Bütün bu çözümler iki büyük sınıfta toplanır: bu çözümlerin bir bölümü, yönetenlerin otoritesini yönetilenlerin özgürlüğü yararına sınırlayan liberal eğilim, ötekisy tersine, yönetenlerin otoritesini yönetilenlerin zararına güçlendiren otoriter eğilimdir. Burada birey ile toplum ve bunların birbirleriyle ilişkileri konusunda iki ayrı düşünce biçimi, iki ayrı felsefe, iki ayrı yaşama sistemiyle karşılaşırız ki, türlü siyasal rejimler, bunların özel bir planda teknik bakımdan düzenlenmiş biçimlerinden başka bir şey değildirler.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETENLERİN SEÇİMİ

Bir rejimin değeri, geniş ölçüde onu oluşturan yönetici kişilerin değerine bağlıdır; bu yüzden, bunların seçilme yöntemleri, rejimin esas temellerinden biridir. Ama özellikle, yönetenlerin otoritesiyle yönetilenlerin özgürlüğünü bağdaştırmak bu noktada doğrudan doğruya söz konusu olur. İktidarı sınırlamak ve liberal öğretinin gereklerini gerçekleştirmek konusunda gerçekte bugüne kadar denenen en etkili araçlardan biri yönetenleri yönetilenlere seçtirmektir. Kısacası, siyasal rejimlerin çeşitli biçimlerini birbirinden ayıran en büyük fark yönetenlerin genel ve dürüst seçimlerle iş başına gelip gelmedikleri olgusuna dayanır.

1. Seçim yöntemleri

Bir devletin yöneticilerini seçmek için birçok yöntem kullanılabilir: kalıtım, seçim, halefini seçme, kura, fetih, vb. Bunları iki sınıfta toplayabiliriz:

- 1) Yönetenlerin seçilmesini yönetilenlere bırakan demokratik yöntemler;
- 2) Yönetenlerin seçilmesi işlemine yönetilenleri hiç karıştırmayan otokratik yöntemler.

Birinciler, yönetenlerin otoritesini zayıflattıklarından liberal öğretiyi, ikinciler ise -tersine- otoriter öğretiyi karşılar. Ayrıca, bu iki yöntem arasında yer alan, karma, aracı yöntemler de vardır.

Otokratik rejimlerin ortak özelliği, yönetenlerin seçimine yönetilenlerin her çeşit müdahalesinin önlenmesidir: hükümet âdeta «kendiliğinden» oluşmaktadır; zaten otokrasi terimi de buradan gelir.

Yüzyıllar boyunca dünyanın büyük bir bölümüne çeşitli biçimlerle (fetih, veraset, halefini seçme, kura, vb.) yayılan bu sistem, bugün sosyolojik bakımından geri kalmış ülkelerle çağdaş diktatörlükler dışında, hemen her yerde ortadan kalkmıştır.

- 1) Fetih: İktidarın fethi, şüphe yok ki yönetenlerin seçiminde tutulan ilk yoldur: «Kral olan birinci kişi, mutlu bir askerdi», iktidarın fethi değişik biçimlerde yapılabilir; örneğin: a) Halkın gücünden yararlanan devrim; b) önceki yönetimi devirip yerine geçmek için gene onun gücünü kullanan hükümet darbesi; c) Hükümet darbesinin askerler yararına olan özel bir biçimi: «pronunciamiento». Çoğunlukla, bu farklı yöntemler bir araya gelir.

Hukuki açıdan fetih, yalın bir olgu görünümündedir ve yönetenlerin atanmasında yasal bir yol değildir; tersine, hukukun ihlâlidir. Ne var ki, hukukun bu biçimde ihlâl edilmesinden yeni bir hukuk doğar: fetih yoluyla iş başına gelenler ya ünvanlarını resmi yoldan pekiştirerek (örneğin, kalıtım) ya da yaptıkları hizmetlerle iktidara geliş biçimlerini unutturmaya çalışarak iktidarlarını yasallaştırmak isterler.

- 2) Kalıtım, otokratik yönetimin en yaygın biçimidir. Genellikle kalıtım, tek kişi için (kalıtsal monarşi) geçerli olmakla birlikte, kalıtsal meclislere de rastlanır.

Siyasal açıdan kalıtımın, çağdaş kralcı yazarların ısrarla üzerinde durdukları belirli üstünlükleri de vardır; rejimin sağlamlığı, halef bulma kolaylığı, yönetenleri sıkı eğitimle göreve hazırlama olanağı, ulusun çıkarıyla kral ailesinin özel çıkarının birleşmesi (bu durum, ülkesinin yücelmesi için kralın çok daha fazla çaba harcamasına yol açar). Ne var ki, önemli bazı sakıncalar da gözden uzak tutulamaz: çocuk krallar ve kral naiplerinin yaratacağı tehlike, yönetimin yönetenlerin tümüyle halktan koparak kendi aralarında bir kast biçimine dönüşmeleri.

Tarihsel açıdan kalıtım, çoğunlukla iktidarın fethinden sonra kurulur ve fatih, yetkilerini oğluna devreder (Kısa Pepin örneğinde olduğu gibi). Bazen kalıtım sisteminin halef seçme yada seçim sisteminin bozulması sonucu ortaya çıktığı da görülür.

- 3) Halef seçme, işbaşındaki yöneticinin kendisinden sonra gelecek yöneticiyi, yani halefini seçmesidir. Kalıtım gibi bu da tek kişiye yada bir meclise uygulanabilir.

Roma İmparatorluğu'ndaki Antoninus'lar yüzyılı halef seçmenin en güzel örnekleriyle doludur. Modern çağda, konsüllük ve çağdaş diktatörlükler, bu sistemi uygulamayı yeniden denediler ama başaramadılar.

Siyasal açıdan, halef seçme yönteminin kalıtım yönteminden üstün yanları vardır; yeteneksiz vârisler ve naipleri ortadan kaldırır. Ama, öte yandan, hükümdarın sağlığında ve ölümünden sonra halefliği söz konusu olanlar arasında rekabetlere yol açarak çok önemli sakıncalar doğurur. Halef seçme, saray ihtilâllerini kışkırtır; bütün Roma İmparatorluğu tarihi bunu doğrulamaktadır.

- 4) Kura, Eskiçağ sitelerinin bazılarında yargıçların seçilmesinde başvurulan bir yöntemdi. Yönetim ve adliye alanında (özellikle jürilerde) bugün bile, pek ender de olsa, kura yöntemine başvurulmaktadır.

5) Başka yöneten tarafından atanma'da başvurulan yöntem ne olursa olsun, bu yöntemin kendisi otokratik değildir. Otokratik düzen, bu yöntemle göre değil, atamayı yapan yönetenin niteliğine bağlı olarak ortaya çıkar: eğer atamayı yapan

seçimle işbaşına gelmişse atama demokratik bir nitelik kazanır; atamayı yapan seçimle işbaşına gelmemişse atama otokratiktir.

Ne var ki, gerçekte, birinci varsayımda –yani atamayı yapan yönetenin seçimle işbaşına gelmesi durumunda– bile yöntem tam anlamıyla demokratik sayılmaz; çünkü yönetilen, yöneteni dolaylı bir biçimde seçmektedir. Dolaylı seçim ise, her zaman, dolaysız seçime oranla daha az demokratiktir.

Atamayla iş başına gelenler, atayanlara karşı hep bağımlı durumdadır. Bu yüzden, atama, idari makamlara yapıldığında normal bir yöntemdir; ama dar anlamda (2) hükümete yapıldığında normal bir yöntem değildir. Bununla birlikte, atama uygulamada sıkça kullanılmaktadır (örneğin bakanların atanması).

Bütün biçimleriyle otokrasi, doğmak ve yaşayabilmek için hemen hemen dinsel bir iktidar anlayışını varsayar. Gerçekte, yönetenlerin Tanrı tarafından görevlendirildiği ilkel topluluklarda Tanrı fikri oluşmadan önce sihirli güçler ve çağdaş toplumlarda ise insan "vicdanında Tanrı fikrinin yerini alan dindışı mitoslar (ırk, ulus, sınıf, v.b.) kabul edilmezse, yönetenlerin, işbaşına gelişlerinde hiçbir rol oynamamış öbür insanları yönetmesi nasıl açıklanabilir? –Otokratik rejimler akıldışı'na dayanırlar.

Demokratik rejimler, tersine, yönetim yapısını rasyonel temeller üzerine oturtmaya çaba harcarlar.

Tarihsel açıdan demokratik rejimler, yunan sitelerinde ve tip bakımından yunan sitelerine benzeyen sosyal topluluklarda ortaya çıkmışlar ve daha önce de söylediğimiz gibi, doğrudan (directe) demokrasi biçimini almışlardır. İktidar yurttaşlardan oluşan Genel Kurul'un elindeydi; Genel Kurul, bütün önemli kararları alır, bu kararları yürütecek ve Kurulun toplanma dönemleri dışında ülkeyi yönetecek «yargıçlar»! seçerdi. Bu sistem, ancak, bütün halkın kolayca toplanabileceği küçük ülkelerde uygulanabilirdi: ayrıca görüşülecek konuların da halkın anlayabileceği kadar basit olması gerekmektedir. Bu ülkelerde bile sistem, görünümünü büyük ölçüde bozan değişikliklere uğradı: Aristoteles'in Atina'da gözlemlediği gibi, halk meclislerinde küçük kümeleşmeler oluyordu; bazı kişiler bir başkanın çevresinde toplanıyor ve bunların önerilerini halk uysal bir biçimde onaylıyordu. Bununla birlikte, şurası unutulmamalıdır ki, eski demokrasilerde demokrasinin sadece adı vardı. Çünkü meclise yalnız özgür yurttaşlar katılabiliyor, ne medeni ne de siyasal hakları bulunmayan köleler ise katılamıyordu. Beşinci yüzyıl Atina'sında yaşayan 400.000 kişiden 40.000'inin meclise katılma hakkı vardı ve en kalabalık toplantılarda etkin olarak çalışmalara katılan yurttaşların sayısı da 3.000 4.000 dolaylarındaydı. XVIII. yüzyılda, önce Amerikan sonra Fransız devrimleri, İngiliz geleneğinin çabalarını sürdürerek büyük ülkelere uygulanabilecek yeni bir demokrasi biçimi yarattılar. Mademki yurttaşların tümü yönetime kişisel olarak katılamıyorlardı, o halde aralarından temsilciler seçerek Ulusal Meclis'e göndereceklerdi: İşte temsili demokrasi adı buradan gelir. Bundan böyle demokratik rejim, yönetenlerin yönetilenler tarafından seçilmesi olarak tanımlanır. Seçim sistemleri, seçimle işbaşına gelen Meclislerin sayısı ve yapısı, yürütme gücüyle ilişkileri değişik biçimlerde olabilir, bir yerde özgür dürüst seçimler yapılıyorsa, orada demokrasi var demektir. Bu biçimiyle demokratik rejim, Müttefiklerin 1918'deki zaferine kadar, yavaş yavaş bütün uygar ülkelere yerleşti; bu zaferle birlikteyse gelişmesi daha da hızlandı.

Ortaya çıkışından bu yana, temsili demokrasi sistemi iki temel değişiklik geçirdi: genel oyun kabulü ve örgütlenmiş siyasal partilerin doğuşu. Yönetenler, yönetilenlerin belli bir bölümü, genellikle de en zenginler tarafından seçildiğinden (sınırlı oy) demokrasi uzun süre kısmen uygulandı. Demokratik ilkelerin baskısıyla, seçmen kitlesi giderek genişledi. 1848'den sonra Fransa, oy hakkının kullanılmasında servet ve ehliyet koşullarını kaldırdı, ama, cinsiyet koşulunu korudu. Ancak XX. yüzyılda, ülkelerin çoğunda, kadınlara da oy hakkının tanınmasıyla seçimler tam anlamıyla genelleşti. Ne var ki, hemen hemen bütün sömürgelerde bugün bile ırk ayırımı yapılması, seçmen kitlesini bu denizötesi ülkelerde geniş ölçüde daraltmaktadır.

Hizip çatışması, eğilimlerin karşıtlığı, klanların rekabeti, demokraside ötedenberi bilinen şeylerse de, örgütlenmiş siyasal partilerin bugünkü işleyiş biçimleriyle ortaya çıkışı oldukça yenidir. Demokratik sistemin öncüsü olan anglo-sakson ülkelerinde bile, gerçek anlamda siyasal partiler, ancak XIX.

yüzyılın ortasında kuruldu. Yönetilenleri ve onların oyuna sunulan adayları kapsayan, toplumdaki değişik ve çok sayıdaki bireysel düşünceleri birkaç temel görüş durumuna getirip kamuoyunu oluşturan siyasal partiler, demokrasiye temel bir organizasyon kazandırarak gelişmesine katkılarda bulunmuşlardır. Ne var ki, partilerin oynadığı rolün artması (bu artışın, partilerde son yıllarda ortaya çıkan evrimin başlıca özelliği olduğu sanılır), bir çeşit geri tepmeyle, temsili rejimin parti yönetim kurullarına bıraktığı ya da yönetenlerin seçilmesi işinin seçmenlerden partilere geçtiği (listeli nispi temsil sistemi yoluyla) anda demokrasi ilkeleri de zedelenmiş olur.

Karma Rejimler. – Otokrasiden demokrasiye bir hamlede geçildiği pek az görülmüştür. Daha çok, geçişi sağlayan yönetim biçimlerine rastlanır; geçici yönetim biçimlerinde bazı yeni demokratik özelliklerle eski otokratik özellikler içiçedir: bunlar karma rejimlerdir.

Üyeleri, bütünüyle demokratik ya da bütünüyle otoratik yöntemlerle değil de ikisi arası bir yöntemle seçilirse bu tür hükümete karma hükümet denir. Seçim tamamen kaldırılmamıştır, ama tek etken de o değildir. Demokratik ve otokratik öğelerin bir araya geliş biçimlerine göre karma rejimler üçe ayrılır; yanyana karma rejimler, birleşmiş karma rejimler, kaynaşmış karma rejimler.

Yanyana karma rejimlerde biri otokratik öteki demokratik nitelikli iki yönetim organı bulunur; bu sistemin de birçok çeşidi vardır:

1) Demokratik bir Meclisle otokratik bir hükümdarın yanyana bulunması: örneğin, kalıtım yoluyla işbaşına geçmiş bir kral ya da diktatörün yanısıra seçimle kurulmuş bir parlamentonun bulunması;

2) Bir parlamento içinde, biri seçimle öteki otokratik yolla (kalıtım, atama, halefini seçme) gelmiş iki Meclisin yanyana bulunması: örneğin, İngiltere'de kalıtım temeline dayanan Lordlar Kamarasının karşısında, seçimle gelen Avam Kamarasının bulunması;

3) Tek Meclisin içinde demokratik ve otokratik öğelerin yanyana bulunması. Çok ender rastlanan bu tipin örneğini 1875 Fransız senatosunda görürüz; 1875 Senatosunda, seçimle gelmiş 225 senatörün yanısıra halefini seçme yoluyla gelen 75 «değişmez» senatör bulunmaktaydı.

Birleşmiş karma rejimlerde aynı yönetim organı, hem demokrasiye hem de otokrasiye dayanan karmaşık bir yolla seçilir.

«Onaylama oylaması» örneğinde görüldüğü gibi, yöneten, herhangi bir otokratik yöntemle (fetih, atama, halefini seçme, kalıtım) iş başına gelmiştir, ama, göreve, ancak, önceki seçimi onaylar nitelikteki bir halk oylamasından sonra başlayabilir; bu oylama gerçek bir seçim değil bir plebisittir.

«Aday seçme»'de, seçmenler, adayları önermek için oy kullanırlar; belirlenen adaylar arasından seçime dayanmayan bir organ kurulur. Bu yöntem, bir bakıma, bir öncekinin tersidir. Bu yöntemin en belirgin örneğine VIII. yy. Fransız Anayasasının «güven listeleri»nde rastlanır, önce seçmenler, commune (3) listelerini oluşturmak amacıyla genel oylamayla, kendi aralarından seçmen sayısının 1/10' ine eşit oranda üye seçerler; commune listelerindeki üyeler, departement (4) listelerini oluşturmak için kendi aralarından commune listesindeki üye sayısının 1/10'u kadar üye seçerler; aynı yöntemle departement listelerinden yola çıkılarak ulusal bir liste meydana getirilir. Halef seçimi ile kurulan Senato, bu listelerden yöresel yöneticileri, yasama kurulu üyelerini ve Tribunat meclisi üyelerini seçerdi. Teorik açıdan sistem, Sieyes'in ünlü formülüne dayanıyordu: «Güven aşağıdan, ama yetki yukardan gelir». Uygulamada bu yöntem Napoleon Bonaparte'in çok işine yaradı: Napoleon Bonaparte, benimser gözüktüğü genel oyu ortadan kaldırmak konusunda bu yöntemi kullandı.

Bu son durumda, görüldüğü gibi, yönetenlerin belirlenmesi biri otokratik, öteki demokratik olan iki evreye ayrılıyor. Oysa, otokratik ve demokratik öğelerin tam bir kaynaşma içinde bulunduğu bir başka karma rejim tipi daha vardır.

Bu rejimde, yönetenleri belgeleyecek işlem, ne bütünüyle demokratik, ne de bütünüyle otokratiktir.

Oligarşi adını vereceğimiz bu atama biçiminin niteliği şudur: yönetilenlerden küçük bir grubun yönetenleri seçmesi. Sistem, yönetenlerin yönetilenler tarafından seçilmesi bakımından demokrasiye, yönetilenlerden çok azının seçim hakkından yararlanmasından ise otokrasiye yaklaşır. Demokratik ve

otokratik özellikleri ayrılmaz biçimde benliğinde toplaması nedeniyle bu yöntem karma'dır.

Bu karma yönetim biçimine, otokrasiden demokrasiye geçen hemen bütün ülkelerde bir geçiş rejimi olarak rastlanır. Seçim sistemini hiç tanımayan bir ülkede birdenbire genel oya geçildiği pek enderdir. Genellikle oy hakkı, önce az sayıdaki imtiyazlılara tanınır, sonra yavaş yavaş seçmen çevresi genişletilerek bütün yurttaşları içine alacak hale getirilir. Böylece otokrasi, önce yerini kapalı oligarşiye bırakır, sonra bu oligarşi yavaş yavaş demokrasiye dönüşür. Çoğunlukla, bu tür sınırlı oylamanın uygulandığı yerlerde kalıtımla işbaşına gelen bir hükümdar ve otokratik bir ikinci meclis bulunur; böylece rejim aynı zamanda hem «yanyana karma yönetim» hem de «kaynaşmış karma yönetim» biçimini alır.

«Birleşmiş» karma rejime gelince, bu rejim pek ender olarak otokrasiden demokrasiye geçişi sağlar. Ama bu rejim, daha çok, özünü atarak sadece bazı görünümünü koruduğu demokratik rejime karşı bir tepki olarak ortaya çıkar. Birleşmiş karma rejim, bu biçimiyle, bir yandan demokrasiyi överken bir yandan da onu işlemez hale getirmek için bazı devletlerin uyguladığı modern yöntemlere benzetilebilir.

2. Demokraside başkalaşmalar ve gerileme

Birinci Dünya savaşı sonunda demokrasiler üstünlüklerini bütün dünyaya kabul ettirmiş gibiydiler. Müttefiklerin zaferi, demokrasilerin bir savaşı, otokratik rejimler ölçüsünde –hatta onlardan bile iyi– yönetebileceğini kanıtlamıştır; oysa Birinci Dünya Savaşına kadar demokrasi taraftarları bile bu konuda kuşku duyuyorlardı (bir sosyalist olan Marcel Sembat «bir kral bulun, yoksa barış yapın!» diye yazmamış mıydı?). Yenik ülkeler heyecanla galiplerin kurumlarını kabulleniyorlardı. Bartholdi'nin heykelleştirdiği(5) sembol gerçeklik kazanmış gibiydi: sonunda, özgürlük dünyayı aydınlatıyordu. Ne var ki, gerileme çabuk başladı. Diktatörlüklerin gelişmesi yeni rejimlerin iç güçsüzlüğünü ortaya koyuyordu. Bununla birlikte eski demokrasiler de bu salgından kurtulamadılar. İkinci Dünya Savaşı öncesinde demokrasi her yerde gerilemekteydi. Bu görünüme rağmen, «özgür uluslar»ın zaferi, bu gerilemeyi yavaşlatmadı. Çünkü, resmen özgür sayılan uluslar gerçekte özgür değillerdi. Savaş, sadece, kimi baskı biçimlerinin yerine daha yumuşak, ama çok daha ikiyüzlü başka baskı biçimlerini geçirmiş gibiydi.

Demokrasinin çöküşü, dilde bile kendini gösterdi: çünkü, demokrasi kelimesi, yukarıda anlatılan siyasal rejimi belirtecek yerde, yanına «sosyal» sıfatının da eklenmesiyle, bütünüyle farklı bir şeyi belirtmeye başladı.

Siyasal demokrasi ve sosyal demokrasi. – Siyasal demokrasi, önceki sayfalarda tanımlamaya çalıştığımız rejimi karşılar ve yönetenlerin özgür, dürüst seçimlerle işbaşına gelmeleri temeline dayanır. Bu gerekli koşul aynı zamanda yeterlidir de: ama gerçekleşmesi için gerekli bütün zorunluluklar titizlikle yerine getirilmelidir.

Önce, yönetilenlerin yaptığı seçmenin gerçek bir seçme olması için (çünkü her seçme, seçilen öğelerin bilinmesini gerektirir) gerekli kamu özgürlüklerinin (basın, dernek kurma, toplantı yapma, din, v.b. özgürlükleri) varolmasını içerir. Daha sonra, muhalefet partisine ve muhalif kişilere karşı eksiksiz bir saygıyı gerektirir; bu da, siyasi polis ve her çeşit baskı aracının, iktidardaki yöneticileri bütünüyle onaylamayanlara karşı kullanılmamasıyla gerçekleşir. Nihayet, halk oylaması döneminde, bu yöneticilerin kendilerine hiçbir özel kolaylık sağlamamalarını ve mümkün olduğu kadar rakipleriyle eşit şartlarda seçime girmelerini gerektirir.

Sosyal demokrasi çok farklı bir temele dayanır. Sosyal demokrasi, özgürlüğü egemen kılmaktan çok, eşitliği gerçekleştirmeyi amaçlar. Sosyal demokrasi için önemli olan, bazı kişilerin ekonomik yönden başka kişilere köle olmasına, «insanın insanı sömürmesine» son vermek, Anatole France'ın şu cümlesinde hem alaylı hem de çok acı bir biçimde dile getirdiği toplumsal bir durumu ortadan kaldırmaktır: «Yaşam için gerekli şeyleri, bunları üretenler bulamazken, bunları üretmeyenler bolluk içindeler.» Bir yandan, insanları tehlikeden koruyacak ve gereksinmelerini karşılayacak toplumsal güvenlik kurumlarının geliştirilmesi,

öte yandan kapitalist girişim biçimleri yerine yeni biçimlerin (kooperatifler ya da millîleştirilmiş girişimler) geçirilmesi, işte sosyal demokrasinin gerçekleşmesini sağlayan başlıca yollar.

Siyasal demokrasi ve sosyal demokrasi, özleri bakımından karşıtlaşmak şöyle dursun, tersine, birbirlerini tamamlarlar: bu nedenle, gerçek demokrasinin ancak siyasal demokrasiyle sosyal demokrasinin birleşmesi sonucu oluşabileceği düşünülebilir. Gerçekte, demokrasinin temel amacı toplum yaşamında her insana mümkün olduğu kadar geniş bir özgürlük sağlamaktır. Siyasal demokrasinin yanlışı, özgürlüğün kullanılması için gerekli maddi koşulları tanımaması (bir gün Molotov çok haklı olarak şöyle demişti: «amerikalı işsiz bir işçinin özgürlüğünün ne olabileceğini anlamıyorum») ve ekonomik güçlerin egemenliği üstüne bir şal örtmesidir. Sosyal demokrasi bu iki yanlışı düzeltmeye yöneldiği ölçüde siyasal demokrasinin bir özgürlük rejimi olma doğrultusundaki çabasını destekler.

Ne var ki, öğretisi düzeyindeki bu köklü anlaşma, olgular alanında yerini, genellikle, zorlu bir çatışmaya bırakır: bazı sosyal demokrasi taraftarları, egemen sınıfların ortaya çıkardığı engeller nedeniyle, sosyal demokrasinin bir siyasal demokrasi rejimi içinde gerçekleşmeyeceğini belirtirler, öyleyse, egemen sınıflar ortadan kaldırılıp bir sosyal demokrasi kuruluncaya kadar siyasal demokrasiye paydos demelidir: siyasal demokrasi, ancak bu «proletarya diktatörlüğü» evresi kapanınca kurulacaktır.

Siyasal demokrasinin gerileyişi, böylece, XX. yy. insanların sosyal demokrasiye verdikleri önemden çok, sosyal demokrasi ile siyasal demokrasinin ayrışmasıyla ve bunlardan birincisine ikincisinden –hiç değilse geçici olarak– daha fazla öncelik tanınmasıyla açıklanır.

Sol kesimden komünizmin saldırısına uğrayan siyasal demokrasi –buna bir tepki olarak– sürekli gerileyen geleneksel otokratik rejimlerin taraftarlarından çok daha tehlikeli bir düşmanın sağ kesimden kendisine karşı ayaklandığını gördü; bu tehlikeli düşman faşizmdi. Komünizmin tehdidindeki egemen sınıflar, siyasal demokrasi yöntemlerinin komünizmi önlemeye yetmediğini anladıkları gün, başka yöntemler denemeye ve rakiplerini kendi silahlarıyla yenmeye karar verdiler. Komünizmin, sosyal demokrasiyi kurmak amacıyla siyasal demokrasiyi ortadan kaldırmasına karşılık, faşizm, sosyal demokrasiyi engellemek için siyasal demokrasiyi ortadan kaldırır. Amaçlardaki çelişki açıktır; ama sonuçların aynı olduğu da ortadadır: her iki durumda da, geçici de olsa, siyasal demokrasi ortadan kalkar. İkinci Dünya Savaşı sırasında faşist rejimlerin çöküşü tehlikeyi azaltmadı: çünkü faşizme yol açan nedenler ortadan kalkmamıştır.

Eğer siyasal demokrasinin çöküşünü çağdaşlarımız açıkça göremiyorlarsa bunun nedeni önce bu çöküşün genelleşmemiş olması (çünkü birçok direnme noktası vardır) ve sonra da, çok defa aldatıcı biçimlere bürünmesidir. Yeni bir siyasal rejim tipi doğmaktadır. Bu rejimin resmî demokratik bir görünüşü vardır; ama bu görünüşün ardında, Louis XIV ya da Büyük Petro İmparatorluğu monarşisinden çok daha sıkı bir otokrasi işlemektedir.

Bu gerçeği gizleyişin kökeni, Fransa'daki Consulat ve İkinci İmparatorluk rejimine dayanır. Sieyès'in (6) seçim sistemi ve Meclislerin ustaca bölünüşü bir demokrasi hayalinin sürmesini sağlıyordu: ne var ki bu demokrasi hayali, hemen hemen hiç kimseyi kandıramıyordu. Napoleon III resmi adaylığın akıllıca kullanılmasını sağlayarak yöntemi iyileştirdi. Ama, bu gerçeği gizleme yöntemi en kusursuz biçimine ancak çağımızda ulaşabilmiştir. Günümüzde, çok az seçmene dayandığı açıkça görülen yöneticilerin, muhalefetin seçim propagandalarını engellemekten, oy sandıklarında ve oy sayımında hile yapmaktan tutun da, hükümetin işine gelmeyen adayları ve taraftarlarını tutuklatmaya, seçmenlere dolaylı ya da dolaysız yoldan baskılar yapmaya, oyun gizliliğini bozmaya, v.b. kadar varan bir dizi basit ama aynı zamanda ustaca yollardan yararlanarak büyük oy çoklukları sağlamaları mümkündür. Sonunda sistem tek parti rejimine yönelir. Bu rejimde seçim hilelerine gerek yoktur artık; çünkü, bir tek propagandanın desteklediği tek bir aday çıkar seçmenlerin karşısına; gençliklerinden başlayarak tek yönde şartlandırılan ve doğduklarından bu yana hiçbir yana sapmadan hep aynı doğrultuda yürümek zorunda bırakılan bu seçmenler için seçme kavramının hiç bir anlamı olamaz.

Bununla birlikte aşırılığa kaçmamalıdır. Demokrasinin yukarıda açıklamaya çalıştığımız gerileyişi bir gerçektir, ama demokrasinin geleceği konusunda umut verici nedenler de vardır, önce şunu belirtelim, yukarıda sıraladığımız yollar özellikle demokrasinin hiçbir zaman kökleşmediği ülkelerde kullanıldı. Orta Avrupa ülkelerinde yapılan seçim hilelerine erdemli bir biçimde kızımlar bu ülkelerde hiçbir zaman serbest ve özgür seçimlerin yapılmadığını unutmamalıdır, öte yandan, bugün gerçekten demokratik olan ülkelerde demokrasinin zayıfladığını gösteren belirtiler ortaya çıkıyorsa da, demokrasinin güçlendiğini simgeleyen belirtiler bunları ödünlemektedir. Ekonomik ve mali güçlerin egemenliği, uzun yıllar demokrasinin gerçekçi olmaktan çok biçimsel olmasına yol açtı. Bugün, sendikacılığın ve işçi partilerinin gelişmesi, demokratik kurumların daha iyi işlemesine yol açan dengelerin doğmasını sağladı, örnek olarak basın düzenini ele alalım: XIX. yy'da, bütün gazetelerin büyük zenginlerin elinde bulunduğu ve büyük zenginlerin bu gazeteler aracılığıyla kamuoyunu yönettiği bir gerçektir. Günümüzdeyse, tersine, basın çeşitli ve birbirine karşıt güçler arasında bölüşülmüştür; bu çeşitlilik ve karşıtlıklardan da okurun gerçek özgürlüğü doğmaktadır.

Demokrasi için gerçek tehlike, belki de yukarıda saydığımız yöntemlerin kullanılmasında değil, demokrasinin gerçek kavramında belirme eğiliminde olan karışıklıktır. Ya saflık ya da korku nedeniyle birçok kişi, gerçekten çok görünüşe, olgulardan çok metinlere bağlanmakta ve işin kötüsü, otokratik rejimlerin çağdaş biçimlerini demokratik olarak nitelemekte inatla direnmektedir. Çünkü en fenası, kötülüğün varolması değil, onun iyiden ayırt edilmemeye başlanmasıdır: «düşünceye karşı işlenen günah» budur ve İncil bu günahın ne bu dünyada ne de öteki dünyada başıslanmayacağını söyler. Bir başka, belki de çok daha ciddi bir tehlike de demokratik öğretilerin günümüzdeki katılaşmasıdır. Modern totaliter devletler klasik diktatörlük yöntemlerini bütünüyle yenilerken, demokratik rejimler günümüzün toplumsal gereklerine artık uyamayan köhne geleneksel yöntemlerle işlemeye devam etmektedir; diktatörlük ile demokrasi arasındaki çekişme, otomobil ile fayton arasında yapılan eşitsiz bir yarışa benzemektedir. Gözlerimizin önünde en can çekişen, demokrasinin XIX. yy'da aldığı özel biçimdir; gerçek sorun, XIX. yy demokrasisinin yıkıntılıları üstüne XX. yy demokrasisini kurmaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNETENLERİN YAPISI

Devletin her gün yeni görevler yüklendiği ve bu nedenle durmadan daha çok, daha geniş, daha güç sorunlara göğüs germek zorunda kaldığı modern uluslarda, hükümet organlarının iç yapısı çok karmaşık ve çok çeşitli bir hal alır. Ayrıca, devlet yönetimi, teknik açıdan olduğu kadar siyasal açıdan da çok önemlidir. Teknik bakımdan, görevlerin yönetenler arasında paylaştırılmasını, bu paylaştırmanın olanakların elverdiği ölçüde her görevin kusursuz olarak gerçekleştirilmesini sağlayacak biçimde yapılmasını ve her organın etkinliğinin harcanan çabada birlik ve uyumu sağlayacak biçimde düzenlenmesini amaçlar. Siyasal bakımdansa, hükümetin yapısı, yurttaşlar karşısında hükümetin sahip olduğu yetkilerin sınırını büyük ölçüde etkiler: burada, daha önce belirttiğimiz liberal eğilim-otoriter eğilim çalışmasıyla yeniden karşılaşırız.

1. Hükümet organlarının tipleri

Hükümet organları iki büyük kategoriye ayrılır: meclisler (birey olarak hiçbir yetkisi olmayan oldukça çok sayıda üyeden oluşan kolektif organlar) ve bir tek kişiden, ya da küçük bir komiteden ya da her ikisinin birlikte bulunmasından oluşan organlar. Bu organlara verilebilecek isimler kesin değildir: bu organlara bazen «yürütme organları», bazen de dar anlamıyla, «hükümet organları» adı verilir. Bu terimlerden hiç biri yeterli değildir: «yürütme organları» terimi sadece siyasal rejimin özel bir biçimi (Meclislerin «yasama», öteki organlarınsa «yürütme» yetkisini ellerinde tuttıkları bir özel biçimdir bu) için geçerli olabilir; ama, başka yapılarda hiçbir anlamı yoktur (üstelik bu yapılarda «yürütme»nin «yasama»ya üstün olduğu kanısını da uyandırabilir; oysa gerçekte böyle bir üstünlük söz konusu değildir); «hükümet organları» terimiye daha önemli bir karışıklığa yol açar; çünkü bu terim, yönetenlerin tümü ile yönetenler arasındaki özel bir kategoriye, yani bütün ile parçayı birlikte belirtir. Daha uygunu bulunmadığından biz ikinci terimi kullanacağız ve okurun

kafasında doğabilecek karışıklığı sık sık dolaylamalara başvurarak gidermeye çalışacağız.

Ayrıca, bu durum su olguyla da açıklanabilir: gerçek anlamda hükümet organlarına hemen her siyasal rejimde rastlanır, oysa meclisler ancak daha yakın tarihlerde ve siyasal biçimleri nisbeten gelişmiş olarak ortaya çıkarlar.

Gerçek anlamda hükümet organları. – Siyasal rejimler, hükümet organlarının yapısına göre üç tipe ayrılır: monokratik rejim, direktuvar rejimi, ikilci (dualiste) rejim.

1) Monokratik rejimde bir tek kişi (kral, diktatör, imparator, başkan, naip, v.b.) tek başına hükümeti meydana getirir. Bütünü bakımından ele alındığında sistem, kamusal otoritedeki güçlenmeyi karşılar: iktidarın tek elde toplanması, iktidarın güçlenmesini sağlar. Bununla birlikte, hükümetin gücü, monokrasinin türüne (krallık, diktatörlük ya da başkanlık) göre az ya da çok değişir. Kralcı monokراسي ya da monarşi, kalıtsal monokrasiden başka bir şey değildir. Kelimelerin kökenine inilirse, «monokراسي» ve «monarşi» aynı anlama gelir: tek kişinin yönetimi. Uygulamada monokراسيye genel bir anlam yüklenirken, «monarşi» kelimesiyle de kalıtsal monokراسiler belirtilir. Monarşi (hiç değilse meclissiz monarşiler) tarihsel bakımdan, monokراسinin en yaygın biçimidir.

Yöneten kişi fetih yoluyla iktidara gelmişse bu monokراسiye «diktatörlük» adı verilir. Bu rejim biçimi oldukça yaygın, ama kısa ömürlüdür. İncil «kılıç kullanan, kılıçla ölür» der: zor kullanarak başa geçen diktatörlerin çoğu gene zora boyun eğerek devrilirler. İktidarda kalsalar bile, ölümlerinden sonra rejim, ya monarşiye (Kısa Pepin), ya başkanlık monokراسisine (Kemal Atatürk) ya da halef seçmeye (Augustus) dönüşür.

Halk oyuna dayanan monokراسiye ise «başkanlık» monokراسisi adı verilir. Sözelimi, Amerika Birleşik Devletleri başkanı halk tarafından seçilir. 1848'de Fransa Cumhuriyeti başkanını da halk seçmişti. Yalnız, bu durumlarda, yürütmenin yanısıra meclislerin de bulunduğunu unutmayalım: demokrasi, hiçbir zaman hükümet yetkilerinin tümünü tek kişiye vermez.

Monokراسinin bu son biçimi, hükümet otoritesinin öncekilere oranla doğal olarak zayıflamasına yol açar. Bununla birlikte, bu otorite direktuvar rejimininkine oranla çok daha güçlüdür.

2) Direktuvar rejimini, bazı bakımlardan kendisine çok benzeyen kolejiyal rejimle karıştırmamak gerekir. Kolejiyal rejimde iktidar, yetki ve yeterlik bakımından eşit olan iki kişiye bırakılır; bu iki kişi, kararları birlikte alırlar ve birlikte hareket ederler; birinin karşı çıkması öbürünün her türlü girişimini bütünüyle engellemeye yeter. Roma cumhuriyetinde, «yargıçlar»ın ve özellikle Konsüllerin, büyük bir bölümüne uygulanan bu sistem, 1943 yılı haziran ve kasım ayları arasında –Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi aynı zamanda hem general de Gaulle'ün hem de general Giraud'nun başkanlığı altında bulunduğu sırada– Cezayir'de ortaya çıktı.

Çok daha yaygın olan direktuvar rejimi, yönetimi, iki temel özellik taşıyan küçük bir grup insana bırakır. Bu temel özellikler şunlardır: 1 – eşitlik: grupta başkan, tercihi oy, hiyerarşi yoktur; 2 – Beraberlik: grup üyelerinin kişisel yetkileri yoktur, bütün kararlar birlikte ve oy çokluğuyla alınır.

Direktuvar yönetimi, uygulamada, çoğunlukla bazı değişikliklere uğrar. Genellikle, üyelerinden biri daima ötekileri az çok etkilemeye, hukuken ya da fiilen bir başkan rolü oynamaya başlar, öte yandan, direktuvar üyeleri arasında hemen her zaman bir uzmanlaşma meydana gelir; bu durum, her üyenin, kendi alanında belli bir bağımsızlık kazanmasına yol açar.

Direktuvar biçimi, bütünüyle ele alındığında, yürütme açısından bir zayıflık nedenidir. Birlikte hareket etme gereği, kararların alınışını hemen her zaman yavaşlatır; ayrıca, kişisel çekişmeler ve iç çatışmalar genellikle çok daha ağır sonuçlar doğurur: parçalanmaları sonucu her ikisi de yıkılan Halk Kurtuluş Komitesi ve Direktuvar, bu tür yönetim'in (direktuvar yönetiminin) güçsüzlüğünü oldukça iyi bir biçimde ortaya koyar.

3) İkilci yönetim, direktuvar yönetimiyle başkanlık yönetiminin bir çeşit karışımıdır. İkilci yönetimde, bağımsız bir devlet başkanının yanısıra bir de kollektif bir organ olan «bakanlar kurulu» vardır; devlet başkanıyla parlamento

arasındaki ilişkiyi sağlayan bakanlar kurulunu devlet başkanı atar ve bu atamalarını genellikle parlamentodaki çoğunluk partisi üyeleri arasından yapar. Bakanlar kurulunun iki temel özelliği vardır. Birincisi, bakanlar kurulu üyelerinin devlet başkanı karşısında oldukça geniş bir özerkliğe sahip olmalarıdır: devlet başkanınca seçilmelerine rağmen parlamentoya dayanarak devlet başkanına karşı koyabilirler. Ayrıca, kendi başlarına kararlar alma konusundaki yetkileri, bakanları, devlet başkanının basit yardımcıları olmaktan kurtarır, ikinci olarak, kabine kolektif bir organdır: üyeleri arasında görevler açısından bir uzmanlaşma sözkonusuysa da, gene de üyeler önemli kararları birlikte almak zorundadırlar ve bu kararlardan ortaklaşa sorumludurlar.

Bütünü içinde, kabine üyeleri arasında eşitlik vardır. Bununla birlikte, genellikle, kabine üyelerinden biri, ötekileri yasal ya da fiili bir biçimde etkisi (bu etki çok büyük olabilir) altına alır. Bu kişiye bakanlar kurulu başkanı, ya da başbakan, ya da hükümet başkanı denir. O, kabinenin öbür üyelerini seçer ve devlet başkanının onayına sunar, devlet başkanı bulunmadığında kabine toplantılarına başkanlık eder, meclislerde bütün kabinenin sözcülüğünü yapar.

Başbakanın varlığı, yukarda betimlediğimiz ikinci rejimin görünüşünü biraz değiştirir: gerçekte artık sadece bir tek kişi ile bir kurul değil, İki kişi (devlet başkanı ve başbakan) ile bir kurul vardır. Bununla birlikte, sadece devlet başkanı kabine dışındadır; tersine, başbakan kabine içindedir ve kabinenin üyelerinden biridir. Şu halde ilk tanımımız doğrudur.

Şunu hemen belirtelim, devlet başkanının yapısı ikilci yürütmenin tanımında pek önemli değildir. İster seçimle, halef seçmeyle, kalıtımla işbaşına gelmiş olsun, ister bir kral, bir imparator ya da cumhurbaşkanı olsun, önemli olan devlet başkanının bakanlar kurulundan bağımsız olmasıdır.

Bu karmaşık rejim, bir teorisyenin kafasında doğmadı; tersine, bu rejim İngiltere'de meydana gelen uzun bir tarihsel evrimin sonucudur.

Aslında bu rejim, daha sonra inceleyeceğimiz bir bütünden (parlamentar rejimden) ayrılmış bir parçadan başka bir şey değildir.

Meclisler. – Her siyasal rejimde mutlaka bulunması gerekmez. Yüzyıllar boyunca, mutlak monarşiler parlamentosuz yönetmişlerdir; çağdaş diktatörlükler, biraz demokratik bir görünüş kazanmak amacıyla, yetkisiz bir kukla meclis bulundurulursa da ülkeyi meclissiz yönetirler.

1) Çeşitli meclis tipleri. – Meclislerin yapıları çok çeşitlidir; bu nedenle birçok sınıflama yapma olanağı vardır. Biz bunlardan, sadece, siyasal bir rejimin yapısının tanımlanmasında önemli rol oynayanları ele alacağız.

Bu konuda, önce, meclisleri danışma ve karar meclisleri olarak ikiye ayırabiliriz. Danışma meclisleri sadece fikir vermekle yetinirler ve hükümet bu fikri benimseyip benimsememekte özgürdür; karar meclisleriye, tersine, doğrudan doğruya bağlayıcı kararlar alırlar, önemli olan meclisler karar meclisleridir; ama, saygınlıktan ve teknik uzmanlıkları arttığı ölçüde danışma meclislerinin fikirleri ağırlık kazanır ve yöneticiler bu fikirleri kolay kolay görmezlikten gelemeyiz. Ne var ki, bu durumda, birinci tip meclisten ikinci tip meclise doğru bir kayma vardır.

Gerçekten önemli tek ayırım, demokratik meclislerle (seçimle gelen) otokratik meclisleri (atamayla, kalıtımla ya da halef seçmeyle gelen) karşıtlaştırır. Tarihsel açıdan, önce otokratik meclisler ortaya çıktı: bunlar, hükümdarın karşısında soylular sınıfının gücünü belirtirler. Örneğin, feodal kral, tasarılarıyla ilgili onaylarını almak için belli aralıklarla büyük vasallarını toplardı. Ne var ki büyük yasallardan oluşan bu kurum pek ender olarak devamlı olurdu; çünkü, ya hükümdar halkın desteğini sağlayarak soyluların gücünü yoketmiş ve soylular meclisi dağılmış (Fransa'da olduğu gibi), ya da soylular kralın yetkisini sarsmak için halkla birleştikten sonra yerlerini yavaş yavaş demokratik meclis biçiminde örgütlenen halk temsilcilerine bırakmak zorunda kalmışlardır (İngiltere'de olduğu gibi). Bu sonuncu durumda, genellikle, bir süre biri otokratik öbürü demokratik iki meclis bir arada varoldu; böylece de iki meclis sorunu ortaya çıktı.

2) Tek meclis ya da iki meclis. – Yönetim tek meclisli mi yoksa iki meclisli mi olmalıdır? – Bu sorun, Fransa'da durmadan tartışılmakta ama çoğunlukla gerçek değeri doğru bir biçimde ölçülmemektedir.

Tarihsel bakımdan, meclisli sistem, önceleri, «yanyana karma hükümet»in öğelerinden biri oldu. Demokratik bir baskıyı durdurmaya gücü yetmeyen otokratik rejim, seçimle gelen bir meclisin kurulmasıyla bu baskıyı bir ölçüde önlüyordu; ama, bu meclisi zaptedebilmek için, atamayla, kalıtımla ya da halef seçmeyle gelen ikinci bir meclis kurmak gerekmişti; bu iki meclis birlikte hareket etmek zorundaydı. Ama bu, bir geçiş biçimiydi: demokratik baskı daha da artınca, otokratik meclis ya ortadan kalktı, ya yetkilerini yitirdi, ya da demokratik meclis biçimine dönüştü.

Çağımızda bu sistem, normal tipte demokratik meclisin yanında korporatif meclis adı verilen bir meclisin kurulmasıyla yenilenmiştir. Resmî açıdan sistem, mesleklerin ve toplumsal grupların temsil edilmesini sağlamak iddiasındadır; uygulamadaysa, siyasal partilerin etkisini ortadan kaldırma ya da azaltmaya ve demokrasiyi sınırlamaya yarar: böylece bu sistemi, dış görünüşte demokrasi rejimini korurken, gerçekte bu rejimi yıkmayı amaçlayan yukarıda anlattığımız yöntemlere bağlayabiliriz.

Bununla birlikte, meclislerin iki tane olması mutlaka demokrasiye ters düşmez. Tersine, federal devlet örgütünün bir parçasını oluşturduğunda, demokrasinin daha yetkin bir biçimde örgütlenmesini sağlayan bir araç olur. Bu durumda, meclislerden biri federasyon birliğini, öteki federe devletleri temsil eder. Genellikle, birinci meclis üye devletlerin nüfusları oranında seçerek gönderdikleri temsilcilerden, ikincisiyse her devletin gönderdiği eşit sayıdaki temsilcilerden oluşur. İsviçre, ABD ve SSCB, v.b. de işleyen sistem budur. Federal nitelikte olmayan bazı ülkelerde de, sadece seçim sistemleri ya da yetkilerin paylaşılması bakımından farklılık gösteren iki demokratik meclis bulunur. Bu sistem, genellikle eski bir sistemin devamıdır; yani, bir zamanlar otokratik olan ikinci meclis, demokratik bir biçim almıştır. Bu sistemi savunanlar, meclislerin birbirilerini denetlediklerini, birinde meydana gelecek bir sapmayı ötekinin önleyeceğini öne sürerler. Bununla birlikte, İki meclisli sistem yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Demokratik bir rejimde, çift meclis ancak federal bir sisteme uygun düşebilir.

2. Görev bölümü

Bu sorunun iki yönü vardır: teknik ve siyasal. Teknik açıdan, yönetenler arasında hükümet faaliyetini en etkili biçime sokmaya elverişli ve mümkün olduğu kadar rasyonel bir işbölümünü sağlamak. Siyasal düzlemde ise, eğer bütün yetkiler bir tek hükümet organına bırakılırsa, bu organ yönetilenlere oranla büyük bir güç kazanır; tersine, yönetenlerin sayısı çok olursa ve bunların her biri kesinlikle belirli bir görevde uzmanlaşırsa, kuşkusuz, yönetenler daha güçsüz olurlar. Sonuç olarak, burada, otoriter eğilimle liberal eğilim genel karşıtlığı ortaya çıkar; bu karşıtlık, siyasal rejimlere özgü sorunların temelidir.

Yönetenler arasında görev bölümünü akla uygun bir biçimde ilk inceleyen Montesquieu'dür.

Klasik ayırım. – Klasik ayırıma göre, yönetimde üç çeşit güç vardır: yasama gücü, yürütme gücü ve yargı gücü. Yasama gücü, bütün yurttaşların uymakla yükümlü bulunduğu genel kuralları koyar; yürütme gücü, özel durumlar için belirlemeler yaparak bu genel kuralların uygulanmasını sağlar; yargı gücü ise kuralların yorumlanmasından çıkan uyuşmazlıkları çözümler (özel hukuk), ya da bu kurallara karşı çıkan bazı kişilerin direncini kırar (ceza hukuku). Anglosakson ülkelerinde üçüncü güç, mümkün olduğu kadar kusursuz bir adaletin dağıtılabilmesi için, hem yönetenlerden hem de yönetilenlerden bütünüyle bağımsız organlara bırakılmıştır. Fransa'da, bütün resmî öğretilere rağmen, mahkemeler, gerçekte Napoleon'dan bu yana hep yönetimin özel bir dalı olarak kabul edildi; yargı gücü siyasal açıdan, yürütme gücünün özel bir bölümü sayıldı. Bu durumda, geriye, yönetici nitelikte iki güç kalmaktadır: yasama ve yürütme güçleri.

Hükümet organları arasında mümkün olan iki görev bölümü biçimini (güçlerin birleştirilmesi ve güçlerin ayrılması), anlayabilmek için, bu görev ikilliğini yukarıda açıkladığımız yönetim organı ikilliğine yaklaştırmak yeterlidir.

Güçlerin birleştirilmesinde, bütün hükümet görevleri bir tek organa bırakılır; bu organ bir kişiden (mutlak monarşi, diktatörlük), bir komiteden ya da bir meclisten (bazan, yanlış olarak, «konvansiyonel rejim» adı da verilen «meclis hükümeti» rejimi, bu sistemin en belirgin örneğidir; «konvansiyonel rejim» terimi, bu rejimin önce, Fransa'da, Konvansiyon döneminde uygulanmasından gelir) oluşabilir. Güçlerin birleştirilmesi sisteminin iki çeşidi vardır. Salt birleştirmede, tek bir organ vardır ve bu organ bütün görevleri yüklenir: 1789'dan önce Fransa'daki monarşi bu rejimin en güzel örneğidir. Görece birleştirmedeyse, hiç değilse görünüşte iki organ vardır; ama bu organlardan biri gerçek güçlerin tümünü elinde tutar; ikinci organaysa, sadece, yapılanları onaylama ve uygulama görevi kalır: örneğin, modern diktatörlüklerde, daima, devlet başkanının kararlarını coşku ve oybirliğiyle onaylamakla görevli meclisler vardır; meclis hükümeti rejimlerinde, meclisin seçtiği ve gene meclisin dağıttığı komiteler bulunur; bu komitelerin görevi, sadece, kararları uygulamaktır.

Tersine, güçlerin ayrılmasında, her organın görevi ayrıdır: meclisler yasama gücünü, dar anlamda (stricto sensu) yönetenler yürütme gücünü yüklenirler. Gene de sistem çok çeşitli biçimlerde uygulanabilir, önce her organ kendisine verilen görevin yerine getirilmesinde derinlemesine uzmanlaştırılabilir, ama her organın öbüründen bağımsız kalması da titizlikle sağlanır: bu, hem «sınırlı» olarak nitelenen monarşilerde, hem de daha yakın bir dönemde en güzel örneği Amerika Birleşik Devletleri'nde görülen «başkanlık rejiminde ortaya çıkan güçlerin kesin ayrılmasıdır; «sınırlı» monarşi, mutlak monarşilerden demokrasilere geçişi sağlayan bir geçiş evresidir.

Tersine, güçlerin esnek bir biçimde ayrılmasında (buna güçlerin işbirliği de denir) uzmanlaşma daha azdır ve özellikle her organın öbürünü etkileme olanağı vardır; bu etkilemenin karşılıklı olması, hem uyumu hem de dengeyi sağlar. Örneğin, yürütme gücü meclislerdeki tartışmalara katılır, meclisleri toplantıya çağırabilir, toplantıları erteleyebilir, meclisleri dağıtabilir; öte yandan, meclisler de sorular, gensorular, meclis soruşturmaları ve özellikle hükümeti çekilmeye zorlayan güven oyu aracılığıyla bakanları etkiler. Parlamenter rejim, güçlerin esnek bir biçimde ayrılmasının en bilinen örneğidir; parlamenter rejim, öteki biçimlere göre, hem yukarıda açıkladığımız yürütme gücünün ikilliğiyle, hem de karşılıklı etki yollarının eşdeğerliliği sonucu iki organ arasındaki kesin dengeyle nitelenir: sistemin temel ölçütü olan parlamentonun bakanları «düşürme» yetkisine karşılık, yürütme gücünün de Parlamento'ya «dağıtma» hakkı vardır; bu durum, anlaşmazlık halinde halkın yüce hakemliğine başvurma olanağı sağlar, işte, Anayasa Hukuku kitaplarında çizilen teorik şema budur.

Klasik ayırımın eleştirisi. – Montesquieu, öğretisinin temellerini güçlerin ayrılması üstüne oturturken, XVIII. yy'da varolan rejimlerden esinleniyor ve çağının siyasal sorunlarını çözmeye çalışıyordu. Montesquieu bugün yeniden dünyaya gelseydi, kuşkusuz XX. yy'daki rejimlere ve günümüzün siyasal güçlüklerine uygulanabilecek farklı bir teori oluşturmaya çalışırdı. Gerçekte, hükümet organları arasındaki klasik işbölümüne temel olan yürütme, yasama ve yargı güçlerinin ayrılması ilkesinin artık günümüzün gerçeklerine uymadığını yadsımak güçtür. Montesquieu'nün bu ayrımı yapmaktaki amacı, yasama gücünü temsilî meclislere ve yargı gücünü de bağımsız yargıçlara vererek hükümdarın elinde sadece yürütme gücünü bırakıp monarşiyi zayıflatmaktır. Hükümetin çabaları yalın ve nisbeten sınırlı kaldıkça biraz zorlamayla bu ayırımı uymaya devam edilebilir; ama, diplomatik görevlerin yerine getirilmesi ya da, özellikle, savaş yönetimini bu ayırma sokmada büyük güçlüklerle karşılaşılır. Ne var ki, bugün, ayırımın meydana getirilen birçok sapmaya rağmen gene de bu eski ayırım her yanından çatırdamaktadır. Örneğin, sosyalizme yönelik evrim nedeniyle yönetenlerin eline bırakılan ekonomik güç, yasama, yürütme ve yargı arasındaki ayırımı pek uygun düşmez: Fransa'da, Monnet planının parlamentonun görüşü alınmadan hazırlanması, bununla birlikte ekonomik müeyyidelerin de mahkemeler işe karıştırılmadan idarî makamlarca uygulanması ilginçtir. Günümüzde en önemli sorunlardan biri, kuşkusuz, yönetenler arasındaki işbölümüne yeni bir temel bulmaktır.

Ayrıca, siyasal partilerin gelişmesi, hükümet organları ile onların, karşılıklı etki araçları arasındaki ilişkileri büyük ölçüde değiştirdi. Çoğunluk partisi,

yürütme gücüyle Meclis arasındaki en güçlü bağ haline gelmiş ve bunun yanısıra ders kitaplarında sözü edilen bağlar ikinci plana itilmiştir; İşçi Partisinin varlığı, yapısı ve sandalye üstünlüğü göz önünde tutulmazsa Attlee hükümetiyle Avam kamarası arasındaki bağlar nasıl anlaşılabilir? ABD cumhurbaşkanının genellikle Kongre'deki çoğunluk partisinin başı olduğunu ve partinin yürütme gücü ile parlamento arasındaki yakın dayanışmayı sağladığını herkes bilip dururken, ABD'deki rejimi «güçlerin kesin ayrılmasına» örnek almak biraz gülünç olmaz mı? Yönetenlerin yapısının siyasal partilerin etkisiyle geçirdiği değişiklikler biraz ayrıntılı olarak ele alınmadan bugün bu yapıyı incelemek olanaksızdır.

3. Siyasal partiler ve hükümetin yapısı

Demokratik rejimin çözümlenmesinde görüldüğü gibi, siyasal partilerin sayısı ve örgütlenişi yönetenlerin seçilmesini büyük ölçüde etkiler. Ama bu etki, hükümet organlarının iç yapısında belki çok daha fazla duyulur. Partilerin sadece seçmenleri ve adayları kapsamakla kalmayarak milletvekillerini ve bakanları da içine aldığı düşünülürse bu etki kolayca açıklanır.

Ayrıca, Marx'ın ünlü altyapı-üstyapı ayırımını, marksizmdeki anlamından soyutlayarak bu konuya uygulayabiliriz: yönetim alanında, gerek demokratik rejimde gerekse otokrasi rejiminde (çünkü modern otokrasi tek partiye dayanır) partiler altyapıyı, buraya kadar anlattığımız hükümet organlarıysa üstyapıyı oluşturur.

Hükümetin yapısı ve partilerin sayısı. – Partilerin sayısıyla yönetenlerin yapısı arasındaki ilişkiler, ortaya konması ve tanımlanması en kolay ilişkilerdir. Bu açıdan, üç çeşit siyasal rejim vardır: çok partili rejimler, iki partili rejimler, tek partili rejimler.

Tek partili rejimler en yeni rejimlerdir: tek parti, XX. yy'ın hükümet alanındaki büyük yeniliğidir. Tek parti devlette resmî bir rol oynar. Bu parti, hükümete en sadık yurttaşları bir araya toplar ve bu durum onun en büyük dayanağını meydana getirir. Kaldı ki, tek partiye giriş serbest değildir; bu partiye giriş, sadece belli bir seçkinler topluluğuna verilen bir onurdur. Genellikle, bu partiye, ancak partinin gençlik kolunda çalıştıktan ve oldukça sıkı bir seçmeden geçtikten sonra girilebilir. Böylece parti, az çok kapalı bir çeşit kast durumundadır. Partinin başlıca amacı hükümet ile halk arasındaki bağlantıyı sağlamaktır: yukardan aşağıya doğru kademeli bir biçimde yönetenlerin kararlarını yönetilenlere açıklar; aşağıdan yukarıya kademeli bir biçimdeyse yönetilenlerin düşünceleri konusunda yönetenleri aydınlatır.

Tek parti rejimi, her zaman –kelimenin klasik anlamıyla– güçlerin bir merkezde toplanmasına yol açar. Anayasanın hükümet organlarını birçok kategoriye ayırmasının, bunlar arasında işbölümünün haksever bir biçimde yapılması için anayasa maddelerinin dikkatle uygulanmasının hiç önemi yoktur; çünkü, bu kuruluş, bütünüyle yapaydır. Gerçek iktidar, bütün biçimleriyle, parti yöneticilerinin elindedir: bakanlar, milletvekilleri, yöneticiler, ancak parti sayesinde varolmuşlardır ve partinin direktiflerine göre hareket ederler. İki partili sistem, güçleri tek parti sistemindeki kadar bir merkezde toplamazsa da güçlerin ayrılmasını anayasada resmen belirtilen biçiminden büyük ölçüde saptırır. Bu konuda daha önce ABD örneğini vermiştik: ABD'de çoğunluk partisi, Kongre ile Başkan arasında yasalarda belirtilmeyen sıkı bir bağ yaratır. Bu açıdan İngiliz rejimi çok daha ilginçtir: seçimi kazanan parti salt çoğunluğu da sağlamış olacağından meclislerin kabineyi düşürme olanağı uygulamada gerçekleşemez. Öte yandan, başbakan, parlamentodaki çoğunluğun da lideri olduğundan, uygulamada, hem bakanlar kurulunun hem de parlamentonun büyük bir bölümünün başkanıdır: yasama gücüyle yürütme gücü arasındaki bağlar çok sıkılaşır, Hükümet, özgür, güçlü ve dengelidir; ülkeyi tek parti yönetmektedir; öteki partiye, özgürlüğü koruyan ve hükümete değerli tavsiyelerde bulunan eleştiri görevi düşer. Bir sonraki seçimlerde, yurttaşlar, çoğunluk partisinin yaptığı işlerle muhalefetin eleştirisi arasında özgür bir seçim yaparlar. Çoğunlukla, oylamayı muhalefet kazanır ve o da öğretilerini uygulayabilir, böylece, ülke için çok yararlı bir «sarkaç hareketi» ortaya çıkar.

Çok partili bir rejimde, tersine, parlamento ile hükümetin birbirlerine oranla zayıf düşmeleri, bu iki kurum arasındaki bağların gevşemesine yol açar. Normal olarak hiç bir parti çoğunluğu sağlayamadığından birçok partiden oluşan, kısa

ömürlü koalisyonlara başvurmak zorunda kalınır; bu durum, parlamenter rejimde sık sık hükümetlerin devrilmesine yol açar; ayrıca, hükümet birçok rakip partiden oluştuğundan, varılan görüş birliği çok dayanıksızdır ve tutarlı, kesin bir program uygulamak çok güçleşir: genellikle, bir sonraki hükümet bunalımına kadar «günlük işlerin görülmesi» ile yetinilir.

Parti sayısının hükümet yapısı bakımından önemini anlamak isteyenler için. İngiltere'deki sistemle Fransa'da III. Cumhuriyet dönemindeki sistemin karşılaştırılması çok ilginç olacaktır. Görünüşte, özdeş ilkelere ve siyasal organlar bakımından benzer biçimlere dayanan bu iki parlamenter rejim birbirine çok benzemektedir. Gerçekte, İngiliz kabinelerinin ilgi çekecek kadar otoriteliliği ve sağlamlığıyla Fransız kabinelerinin güçsüzlüğü ve kısa ömürlülüğü arasında dağlar kadar fark vardır. Bu karşıtlık hiçbir yorumcunun gözünden kaçamayacak kadar belirgindir; ama yorumculardan çoğu, İngiltere'deki «two parties system» (iki partili sistem) ile Fransa'daki çok parti sistemi arasındaki temel ayrılığı gözönünde tutmadıklarından, bu karşıtlığı ikincil nedenlerle (meclisi dağıtma hakkının kullanılması, devlet başkanının itibarı v.b.) açıklamaya çalışmışlardır.

Bir ülkede iki partili sistemin ya da çok partili sistemin varlığını açıklayan nedenleri araştırmak ilginç olacaktır. Bu konuda, kuşkusuz, tarih (İngiltere'de «liberaller» ve «muhafazakârlar») ve toplumsal psikoloji önemli rol oynar. Ne var ki, kesin bir çözümleme teknik etmenleri ve öncelikle seçim sisteminin önemini gün ışığına çıkaracaktır: iki partili sistem tek turlu çoğunluk sisteminin sonucudur; oysa, nispî temsil ya da iki türlü oylama, çok parti sisteminin meydana çıkmasına yol açar. Örneğin, bir seçim çevresinde elli bin «tutucu» ve yetmiş bin de «ilerici» eğimli seçmen bulunsun: tek tur'lu bir oylama yapılsın ve ilericiler birçok partiye bölünmüş, tutuculara tek partide birleşmiş olsun; bu durumda, örneğin, ilerici partilerden biri otuz bin, öbürü kırk bin oy alırken, tutucular topladıkları elli bin oyla seçimi kazanırlar. Sonraki seçimlerde, iki ilerici parti iktidarı kazanmak (gerçek güçleri onlara bu hakkı vermiştir) için, birleşeceklerdir kuşkusuz. Kaldı ki, bunu yapmazlarsa, seçmenler daha az etkin olanına sırt çevirerek oylarını öteki parti için kullanıp, böylece görüşleri birbirine yakın partileri birleşmeye zorlayacaklar ve «merkez partileri»ni ezeceklerdir (Örnek: İngiltere'de İşçi Partisi'nin ortaya çıkışından sonra Liberal Parti'nin yavaş yavaş güçsüzleşmesi). Basit çoğunluk sistemi, iki partili rejime yol açar; tersine, nispî temsil ile iki tur'lu sistem, bütün düşünce ayrılıklarına temsil şansı tanıyarak partilerin parçalanmasını ya da hiç değilse varolan partilerin yaşamasını destekler. Hükümetin yapısı ve partilerin iç örgütlenişi. -Fransa'da Kurtuluş'tan bu yana işleyen siyasal rejim, partilerin sadece sayılarıyla değil, iç örgütlenişleriyle de hükümetin yapısını etkilediklerini ortaya koydu. Bu bakımdan birçok temel ayırım yapılabilir.

Öncelikle, katı partiler ve esnek partiler ayırımını ele alalım. Üyeleri ve özellikle parlamentodaki milletvekilleri ile hükümetteki bakanları üzerinde sıkı bir disiplin kuran partiye, «katı» parti adını veriyorum. Katı partinin üyeleri, milletvekilleri ve bakanları, yasal olarak değilse bile fiilen partinin vekilleridir ve mecliste partilerinin kararlarını uygularlar: özellikle oylamalarda grup kararlarına kesinlikle uyulur. Çağdaş İngiliz partileri ve Fransa'da Dördüncü Cumhuriyet dönemindeki partiler «katı» partilerin en güzel örnekleridir. Tersine, üyelerine ve özellikle milletvekillerine büyük ölçüde bağımsızlık tanıyan partilere «esnek» partiler denir. Esnek partilerde bireyler, kişiliklerinden ve özgürlüklerinden hiçbir şey yitirmeden, sadece genel düşünce yakınlıkları nedeniyle, bir araya gelirler; bakanlar kurulunda olduğu gibi parlamentoda da, oylamalar sırasında grup kararlarına bağlı kalmadan sadece vicdanlarının sesine uyarak karar verirler. Fransa'da III. Cumhuriyet dönemi partileri ve özellikle radikal parti bu tanımın en parlak örneğidir.

Partilerin katılığı hükümeti güçlendirir mi yoksa zayıflatır mı? Güçlerin bir merkezde toplanmasına ya da ayrışmasına yol açar mı? Bu soruyu cevaplandırmak güçtür. Aslında, burada partilerin sayısı ve iç yapıları konusundaki görüşleri birleştirmek gerekir. İki partili bir rejimde katılık, hükümetin iç dayanışmasını arttırır ve güçlerin bir merkezde toplanmasını destekler: iktidar partisinin sıkı disiplini, gerçekte, hem hükümet içinde görüş birliğini hem de

parlamentodaki çoğunluk içinde oy birliğini sağlar; böylece parlamento ile hükümetin eylemlerinde güçlü bir paralellik ortaya çıkar. Parti, siyasal otoritenin gerçek merkezi haline gelir; bu rejimin tek parti rejiminden ayrıldığı biricik nokta, özgür bir muhalefetin varlığıdır; bu özgür muhalefet de gene katı parti biçiminde örgütlenmiştir.

İki partili rejimde hükümete güç kaynağı olan bu katılık, çok partili sistemde, güçsüzlük değilse bile bir zayıflık kaynağı durumuna gelir. Partilerin sayısı çok olduğundan, gerçekte, bu partilerden birinin ülkede ve parlamentoda çoğunluğu sağlaması olanaksızdır: geriye koalisyon çoğunluğuna dayanan çok yapılı kabineler kurmak kalır. Ama her partinin disiplini, koalisyondaki gerçek dayanışmayı, hükümetteki gerçek görüş birliğini engeller. O zaman, güçlerin ayrılmasının yeni bir çeşidi ortaya çıkar; bu ayrılık dikey düzlemde değil, yatay düzlemde. Her parti belirli sayıda bakanlık alır ve bu bakanlıklara gönlünce yerleşir; adamlarını yerleştirir, yöntemlerini uygular, düşüncelerini dener, propagandasını yapar. Bu durumda bakanlar kurulu toplantıları, yetkisi sözde kalan bir başkasının yönetiminde bir araya gelen büyük derebeylerinin toplantılarına benzer: otoritenin bu ölçüde parçalanması, ister istemez akla feodalite imgesini getirmektedir.

Katı partiler/esnek partiler ayırımıyla, demokratik partiler/otoriter partiler ayırımını birbirine karıştırmamak gerekir; şüphe yok ki bu terimler, partilerin savundukları öğretileri değil, iç yapılarını belirtir. Bir parti örgütüne demokratik diyebilmek için, bu parti yöneticilerinin üyelerin tümü tarafından serbestçe ve gizli oylama yöntemiyle seçilmesi, parti programının ve taktiğinin genel kurulca belirlenmesi ve bu kurulda delegelerin parti üyelerini gerçek bir biçimde temsil etmesi, çeşitli «eğilimlerin» parti içinde bir arada bulunabilmesi ve çoğunluğu sağlayabilmek için bu eğilimlerin dürüstçe tartışılması gerekir. Tersine, eğer parti ileri gelenlerini merkez örgütü seçiyorsa ve merkez örgütü yerel örgütlere atamalar yapıyorsa (hatta bu, seçim görünümü altında biçimsel onaylamalar biçiminde de olabilir), parti programı ve taktiği sadece yöneticiler tarafından belirleniyorsa, genel görüşe oranla ayrıntı niteliğindeki görüş ayrılıkları ve bütün düşünce farkları kesinlikle reddediliyorsa, bunları benimseyenler gözlerinin yaşına bakılmadan partiden uzaklaştırılıyorsa bu parti, otoriter bir partidir. «Katı» partinin, mutlaka «otoriter» bir parti olması gerekmez: sözgelimi, Fransız sosyalist partisi ve İngiliz partileri, hem katı hem de demokratiktir. Buna karşılık, otoriter bir partinin –tanımı bakımından– kesinlikle katı olacağı ortadadır.

Tek partiye dayanan bir diktatörlük rejiminde, bu partinin otoriter nitelikli olması olağandır. Buna karşılık, demokratik rejimde otoriter partilerin varlığı önemli sorunlara yol açar: bütün partiler otoriter olursa, dış görünüşü dışında, rejimin demokratik yanı kalmış mıdır? Eğer partilerden sadece birkaçı otoriter olursa, yapılarından gelen şüphe götürmez taktik ve stratejik üstünlükler nedeniyle yavaş yavaş rakip partileri ortadan kaldırmazlar mı? – Bu soruları, salt mantığın emrettiği biçimde cevaplandırmaktan kaçınmak gerekir. Gençlik dönemlerinde doktorlardan çok yaşamaz damgasını yiyen birçok insan yaşlılıktan ölmektedir. Her şeye rağmen, günümüzde partilerin otoriter bir iç örgütlenmeye yönelmeleri, kişi özgürlükleri için öldürücü bir darbenin ilk belirtisidir. İşte, yönetenlerin yetkilerinin sınırlandırılması sorununun günümüzde büyük önem kazanmasının nedeni budur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNETENLERİN YETKİLERİNİN SINIRLANDIRILMASI

Bilimsel gelişmeler dolayısıyla günümüzde hükümetler, tarih boyunca hiç bir tiranın hiç bir zaman elde edemediği bir gücü ellerine geçirmektedirler; bu sorun bütün öteki sorunlardan daha önemlidir şüphesiz. Kaldı ki, öncelikle, bu gücün hangi yollarla frenlenebileceğini değil, frenlenmesinin doğru olup olmayacağını araştırmak gerekir: çünkü bazıları gücün frenlenmemesinden yanadır, ötekilerse bu durumu çağdaş uygarlığı tehdit eden en büyük tehlikelerden biri olarak nitelerler.

1. Yetkileri sınırlandırma ilkesi

Burada, bir siyasal rejimi oluşturan bütün öğelerde ortaya çıktığını gördüğümüz liberal anlayış otoriter anlayış temel karşıtlığını buluyoruz. Ama bu defa, onu, daha kaynağında ele alıyoruz: iki felsefe, iki genel insan anlayışı, iki

«Weltanschauung», sadece sonuçları bakımından değil, ilkeleri bakımından da çatışır. Her ikisine de verilen isimler her döneme ve hemen hemen her yazara göre değişmektedir. Biz kendi açımızdan birine bireyci, ötekine toplumcu diyeceğiz; şüphe yok ki bu iki sıfat pek beylik terimlerdir ve hatta –özellikle ikincisi– karışıklığa bile yol açabilirler; ama ikisi de öğretilerin temel niteliğini gözler önüne sermektedirler.

Toplumcu öğreti, çoğunlukla iyi tanımlanmamış ve bazen bilinçsiz bir temel varsayımdan yola çıkar: «bireyler, toplumsal grupların birleştirici öğelerinden başka bir şey değildir; gerçek varlıklar ve farklı bütünlükler meydana getiren, sadece toplumsal gruplardır». Toplumcu öğretiye göre, toplumsal düzen insan vücuduna benzer: laboratuvar deneylerinin ispatladığına göre, insan vücudunu oluşturan hücreler, vücuttan ayrılırsalar bile güç de olsa yaşamaya devam ederler ama bu hayat anormaldir, olağan dışıdır. Hücrelerin kaderi, insan vücudunu oluşturmak için bir araya toplanmak ve birleşmektir; insanın kaderi de biraraya gelerek ve bir hiyerarşi kurarak, toplumlar oluşturmaktır. Her hücrenin özel hayatı nasıl bütünüyle insan vücudunun gerekliliklerine bağlıysa, her bireyin hayatı da hep toplumsal bünyenin gereklerine uymalıdır. Birey hiç bir şey değildir; toplum ise her şeydir. Ya da, daha doğru bir deyişle: birey yoktur, sadece toplumun üyeleri vardır ve bu üyelerin tek görevi, toplumsal işlevleri yerine getirmektir.

Bu anlayış yeni değildir. Hattâ bu anlayış, bireyci öğretilerden bile eskidir. Gerçekte, bu anlayışın kökeni ilkel düşünce biçimine dayanır: insana, önce bir bütünün ayrılmaz ögesi gözüyle bakıldı; bu bütünün gereklilikleriyle insanın eli kolu bağlanmıştır ve bu toplumun dışında hiç bir varlığı olamaz. İnsanın bu toplumsal çemberi kırabilmesi, yavaş yavaş ve kademe kademe özerkliğinin bilincine varması için yüzyıllar, hatta bin yıllar gerekti.

Ne var ki, o zaman da teorisyenler insana bu özerkliğin bir yanılsama olduğunu göstermeye çalıştılar: böylece toplumcu anlayış olgular düzeyinden öğretiler düzeyine geçti. Bu öğretilerin evrimini burada açıklama olanaklarından yoksun olduğumuzdan, sadece, günümüzde bu öğretilerin başarı kazanmasına yol açan bazı büyük etkileri belirtmekle yetinelim. Metafizik bir devlet kavramı oluşturan (ama bu kavram oldukça karanlıktır) Alman düşünürlerinin ve özellikle Hegel'in etkisi çok yaygın olduğundan, burada üzerinde durma gereğini görmüyoruz. Buna karşılık, Durkheim'in izinde yürüyen Fransız sosyoloji okulunun bu serüvende oynadığı rol daha az bilinir; bu okul, toplumun bilinçli, kollektif istemli gerçek bir varlık olduğunu ve insanın temel özelliğinin bir toplum içinde yaşamak olduğunu belirterek bireyin topluluğa bağımlılığını doğrular.

Durkheim'in savlarını hukuk alanına aktaran Leon Duguit, kişinin öznel hakları kavramını yıkarak onlara sadece yetkiler tanıyıp yerine getirmeleri için toplumsal görevler yüklediğinde zaten bu sonuçları kabul ediyordu. Her iki düşünürün de çok derin liberal duygular taşıması sorun için önemli değildir: düşüncelerin kendine özgü mantıkları vardır ve bu mantık yaratıcılarının duygularını hiç umursamaz.

Ama, bu konuda temel etki, çömezlerinin çağımızda kazandığı başarılarından ötürü, Karl Marx'ın etkisidir. Sosyolojisine sınıf kavramını temel alan, her insandaki düşüncelerin, duyguların, istemlerin bu insanın toplumsal durumunu belirleyen ekonomik ilişkilere dayandığını öne süren Marx, uygulamada, gerçek kişisel özerkliği yadsımış oluyordu. Komünist Manifestosu'nun açıkça belirttiği gibi, insanlık tarihi eğer sınıflar arasındaki mücadelenin tarihinden başka bir şey değilse, sınıfından kopmak, kendisini sınıfı dışında düşünmek, sınıfına karşıt olmak isteyen birey, önünde hiç bir açık kapı bulamaz: o, toplumsal mekanizmada, mümkün olduğu kadar çabuk ortadan kaldırılması (Marx'ın çağımızdaki taraftarları buna «tasfiye etmek» derler) gereken bir pürüz, yabancı bir cisimdir.

Günümüzdeki komünistlerin giriştikleri, sınıfı ve partiyi tanrılaştırma çabası, Hegel'in devleti tanrılaştırma çabasıyla birleşir ve aynı sonuçları doğurarak (toplum yararına bireylerin hiçe sayılması) devam eder. Böyle bir öğretinin, yönetenlerin güçlerini sınırlandıracak her şeyle karşılaşacağı açıkça ortadadır; çünkü yönetenler, bütün topluluğun vicdanını ve istemini temsil ederler ve ellerinde tuttıkları gücün bir tek amacı vardır: toplumsal zorunluluklara karşı çıkan bireylerin bütün direnişlerini kırmak.

Bireyci öğreti, karşıt öncüllerden yola çıktığından, doğal olarak, bütünüyle ters sonuçlara ulaşır.

Bireyci öğretiye göre, toplum ancak ikincil bir gerçek, bağımlı bir varlıktır. Tersine, her insan, her birey temel bir bütünlük, bir ilksel gerçeklik meydana getirir. Kuşkusuz, insan toplumsal bir hayvandır, toplumdaki soyutlanmış olarak kendi kendine yetme yeteneğinden yoksun bir varlıktır; şu halde, toplum hayatı bir zorunluluktur; hem de çoğunlukla mutlu bir zorunluluk: toplumlar uygarlaştırıcı değerleri korurlar ve bu değerlerin sağladığı yararları üyeleri arasında paylaşırlar. Ama birey, her şeyin kendisine bağlanması gereken en yüce amaç olarak kalır: toplumsal grupların görevi sadece her insana kendi yapısına uygun bir biçimde gelişme ve yaşama olanakları sağlamaktır.

Başka bir deyişle: insanların toplum içinde öbekleşmelerini, hücrelerin insan vücudunu oluşturmak için yığışmalarına benzetecek yerde, bir resim sergisindeki tablolar topluluğuna benzetmek daha doğru olur; çünkü insan vücudunda her öge, en yüksek değer olan bütünün dengesine bağımlıdır; resim sergisindeyse önemli olan genel bakışım değil, her yapıtın tek tek değerlendirilmesidir.

Toplumcu teorilere paralel olarak bireyciliğin gelişimini de çizmek ilginç olacaktır; ama ne yazık ki bu küçük kitabın sınırları içinde bunu gerçekleştirmek olanaksızdır. Burada, olsa olsa hıristiyanlığın oynadığı temel rolü belirtebiliriz. Eskiçağ'da, Roma'da ve Yunan'da bile, topluluk, grup, «site» kesin bir biçimde bireyden üstündü: bunu anlamak için Platon'un Devlet'ini ve Sokrates'in adaletsiz yasaların uygulanmasına karşı ileri sürdüğü kanıtları okumak yeterlidir. Tersine, bireyin, ölümsüz ve kişisel bir ruhla donatılmış Tanrının bir imgesi, bir yansıması olduğunu ortaya atan hıristiyanlık, bu görüş tarzını bütünüyle değiştirdi. Çünkü toplumun ruhu yoktur: toplumun gerekliliklerinin, üyelerinden her birinin kişisel kurtuluşunun ortaya çıkardığı zorunluklara bağımlı olması gerekir.

Hıristiyanlık felsefesinin temelinde bireyci bu niteliği uzun süre karanlıkta kaldı. Bunun nedeni, katolik kilisesinin kesin bir hiyerarşiye bağlanan örgütü ve yüzyıllar boyunca sapkın mezheplere, ve bunlar aracılığıyla da genellikle yaşadıkları dönemin toplulukları tarafından öğretilen görüşlere karşı özerk bir düşünceyi doğrulamak için çaba harcayan bazı kimselere karşı sürdürdüğü amansız savaştır. Toplumsal felsefe düzeyinde hıristiyanlığın doğurduğu sonuçların gelişmesi için Reform'un ve bunun temeli olan özgür araştırma ilkesinin gerçekleşmesi gerekti. Bununla birlikte, Ortaçağ dinbilimcilerinin, yurttaşların adaletsiz yasalara uymama haklarıyla ilgili öğretileri bu sonuçları daha o dönemde bütün boyutlarıyla ölçme olanağı sağlıyordu. Ve Roma kilisesi, son yıllarda, bazı yöneticilerin mutlak iktidarıyla savaşanların yanında yer alarak, gerçekte, kendi ilkelerine uygun düşen bir çözüm yolunu benimsiyordu.

Bir felsefe okulu, XVII. ve XVIII. yy.'da bireyci öğretilere bütünüyle laik ve akılcı bir temel kazandırmaya çalıştı; bu temel, bireyci öğretileri hıristiyanlıktan bütünüyle kopardı. Bu felsefe okulu, insanların yönetimsiz ve yasadışı yaşadıkları bir «doğal durum»u düşündü; insanlar, «toplumsal antlaşma» ile kamusal otoriteler kurarak kendi istekleriyle bu «doğal durum»dan çıktılar. Böylece, bireylerin toplumdaki önce var olduklarını belirterek toplumun bireylere bağımlı olmasını da doğruluyorlardı; yönetenlerin yetkilerinin sınırlanması, toplumsal antlaşmanın mantıklı bir sonucu oluyordu; yönetenlerin yetkilerinin sınırlandırılması, toplumsal antlaşmada açıkça ya da örtülü olarak belirtiliyordu. Rousseau'nun Contrat Social (Toplum Sözleşmesi) adlı yapıtında halkın anlayacağı bir biçimde açıkladığı bu ustaca teoriyi çağdaşlarımız artık kabul etmiyorlar; onlara göre, «doğal durum» bir varsayımdır ve olgular bu varsayımın tersini doğrulamaktadır.

Ne olursa olsun, bireyci öğretiye göre yönetenlerin görevi, her insanın gelişmesi için vazgeçilmez olan toplumsal bağları korumaktan başka bir şey değildir: böylece bu gelişmenin gereklilikleri, hükümet yetkisinin sınırlarını belirleyecektir. Her bireyin, zorunlu olarak, istediği gibi davranabileceği özel bir alan vardır ve kamu otoriteleri bu alana giremez. Birey ile bağlı bulunduğu topluluk arasında çıkabilecek bir çatışmada bireyin topluluğa boyun eğmesi mümkündür.

Ama bireycilikten yana olanlar, yönetenlerin iyi niyeti konusunda, ve bu yönetenlerin etkinliklerine konulacak sınırları kendiliklerinden saygı

gösterecekleri olasılığı konusunda hayale kapılmazlar. Tersine bu bakımdan kötümserdirler ve başka insanlar üzerinde yetkisi olan her insanın doğal bir eğilim sonucu bu yetkiyi kötüye kullanacağına inanırlar, otoritenin bozucu niteliğini belirtirler. Ayrıca, yönetenlerin yetkilerine, uygulamada etkili sınırlar koyacak yöntemler bulmaya da çalıştılar: bunun sonucu olarak, yönetenlerin, yetkilerini sınırlandırma konusunda yararlanılabilecek yöntemler sorunu siyasal rejimler teorisinin temel öğelerinden biri haline geldi.

2. Yönetenlerin yetkisini sınırlandırma yöntemi

Yüzyıllar boyunca, yönetenlerin yetkilerinin sınırlandırılması, teorilerin ve düşüncelerin dışında, güçlerin kullanılmasına karşı çıkan maddî engellerle sağlandı. Cengiz Han ve Timurleng'in mutlakiyetçiliği ne kadar güçlü olursa olsun başkentlerinden 100 fersah ötede uygulamadan düşerdi. Ve, başkentte bile, halka yapılan baskının artması ayaklanmalara yol açabiliyor ve ordunun kılıçları ile mızrakları her zaman üstünlük sağlayamıyordu.

Zaman değişmiştir. İletişim araçlarında görülen olağanüstü gelişme, yönetenlere, haberalma ve denetleme konusunda, önceki yüzyıllara oranla sayısız olanaklar sağlamıştır; bugün Fransa başbakanının Uagadugu'nun (7) yönetimi üstüne bilgisi, Louis XIV'ün Orleans'ın yönetimi konusundaki bilgisinden daha fazladır. Öte yandan, modern silahların karmaşıklığı, sadece uzman olanların bu silahları kullanabilmesine yol açmaktadır; böyle olunca, bu silahların gücü onları elinde tutanları her çeşit halk hareketinden korumaktadır: Troçki'nin söylediği gibi, artık «orduya karşı devrim yapılmaz.» Son olarak, hükümetin basın, radyo, sinema ve öğretim üstündeki denetimi, halk kitlesinin uzun süre kulaklarını tıkayamayacağı dev bir propagandanın gelişmesine yol açar. Böylece, modern bilimdeki her evrimin doğurduğu sonuç şudur: yönetenlerin, ilke olarak bütün maddî engelleri yıkma olanağı sağlayan bir güç kazanmaları. İşte, bu gücü sınırlandırabilecek teknik yolların araştırılmasına günümüzde verilen önem de, bu konuda karşılaşılan güçlükler de buradan gelmektedir.

Bu araştırma üç farklı düzeyde sürdürülebilir. Birincisi yönetenlerin doğrudan doğruya güçsüz kılınmasıdır. İkincisi, tersine, yönetenlerin ayrıcalıklarını ve dirençlerini güçlendirmektir. Üçüncüsü ise, bir toplulukta, yönetenlerin aşırılıklarını başka bir topluluğun yönetenlerini işe karıştırmakla –başka bir deyişle bir çeşit karşılıklı denetim yoluna baş vurarak– frenlemek olabilir.

Yönetenleri güçsüz kılarak yetkilerini sınırlama. – Bu konuda üç yöntem kullanıldı: seçim, güçlerin bölünmesi ve yargısal denetim.

Demokratik rejimleri incelerken, yönetenlerin yönetilenler tarafından seçimi yönteminin güçleri sınırlandırma konusunda en etkili yöntemlerden biri olduğunu belirtmiştik. Eğer seçim gerçekten özgür ve dürüstse yetkilileri halka hesap vermeye zorlar; bu hesaplaşmadan kaçmanın cezası da çok büyüktür; iktidardan düşmek. Seçimden korkmanın sonucu, yönetenlerde sağduyunun bağlamasıdır. Bununla birlikte konuyu abartmamak gerekir. Çünkü, her şeyden önce halkın unutmaya yeteneği sınırsızdır: gerçekte, seçmenler yöneticileri genellikle son altı aylık siyasetleriyle yargırlar; bu durum, Fransa gibi meclislerini beş yılda bir yenileyen bir ülkede yöneticilere dört buçuk yıllık bir özgürlük dönemi sağlar, ikinci olarak, halkın aynı zamanda çok çabuk kanması, yönetenlere iyi bir propaganda ile birçok şeyi halka kabul ettirme olanağı verir. Nihayet, seçmenler demagojiye çok duyarlıdırlar: halk yönetenlerin haksızlıklarını ya da güçlerini kötüye kullanmalarını, eğer kurbanlar hükümetin aşırılıklarına karşı özellikle korunması gereken azınlıktansalar, kolayca bağışlar.

Bütün bu kusurlarına rağmen seçim, yönetenlerin yetkilerini sınırlama konusunda en etkili yollardan biridir: günümüzde, ılımlı hükümetli ülkelerle mutlakiyetle yönetilen ülkeler arasındaki farkla özgür seçimler yapılan ülkelerle seçimi hiç tanımayan ya da sadece modern «güdümlü» seçim sistemleri uygulanan ülkeler arasındaki fark bu belirlemeyi doğrulayan açık bir tanıttır.

Güçlerin bölünmesi'ni de yönetenlerin yurttaşlar üzerinde totaliter egemenlik kurmalarını önleyecek en iyi yollardan biri olarak göstermiştik. Bu nedenle Montesquieu'nün şu çok kısa ve anlamlı sözünü de hatırlamıştık: «güç, gücü durdurur.»

«Güçlerin bölünmesi», sadece klasik üçlü sınıflama (yasama, yürütme, yargı) tipinde bir ayrılma olarak düşünülmemeli, terimin en geniş anlamıyla göz önünde

tutulmalıdır. Klâsik sınıflama bazı yararlar sağlar elbette: özellikle, sözgelimi anglosakson ülkelerindeki gibi, yargı gücünün öbür iki güçten bağımsız olması yurttaşlar açısından hükümetlerin yetkilerini kötüye kullanmasına karşılık tam bir güvencedir. Ama yararları yukarıda belirtilen ayırımı eklenebilecek başka güç ayırımı biçimleri de vardır: örneğin çift meclis sistemi, öncülerinin savunduğuna göre, tek meclisin aşırılıklarını ortadan kaldırır. Fransa'da ünlü üç partili sistem 1944-1947 yılları arasında aynı görevi yapmıştır; tembel krallara (8) çok benzeyen bir başbakanın bütünüyle sözde kalan otoritesi altında birleşmiş üç büyük partiden her birine yönetim çalışmalarının bir kesimi verildi: böylece tek partinin diktatörlük kurması engelleniyordu. Bazıları, federalizmi ve ademi merkeziyeti bir çeşit «güçlerin bölünmesi» olarak kabul etmektedir: bu durumda, yatay plânda değil, dikey plânda bir bölünme söz konusudur. Kanımızca bu, apayrı bir olgudur ve biz bunu daha ilerde ele alacağız.

Ayrıca, yargı gücüne uygulanan güçlerin ayrılması ile yargısal denetim'i birbirine karıştırmamak gerekir. Yargısal denetimden, yöneticilerin yetkilerini ve bu yetkilerin sınırlarını tanımlayan kesin bir yargı kuralları bütünü konulmasını ve bu kuralların bağımsız yargı organlarınca uygulanmasını anlıyoruz. Burada söz konusu olan sadece mahkemeleri öteki kurumlardan ayırarak hükümetin genel gücünü azaltmak değil, ona yönetim ve yönlendirim organlarını denetleme, düzenleme ve frenleme görevi vermektir.

Eksiksiz bir yargı denetimi iki kademeli olmalıdır. 1° yürütme gücünün faaliyetlerinde yasallığın bozulmamasının denetlenmesi; bunda amaç, parlamentoda oylanmış yasaların hükümetin kötüye kullanmasını önlemektir: Fransa'da olduğu gibi, yetkide aşırıya kaçılması halinde Danıştaya başvurmak bu tür örgütlenmenin en güzel örneklerinden biridir; 2° yasaların Anayasaya uygunluğunun denetlenmesi ve böylece, Amerikan sisteminde olduğu gibi; parlamentonun Anayasaya ve İnsan Hakları Bildirisi'ne ters kararlar almasının önlenmesi. Bu sonuncu denetleme, hiç de ilkinden önemsiz değildir. Zaten bu tür bir denetleme yapılmazsa, anayasa kavramı bütün varoluş nedenini yitirir: nasıl yasalar, onlara saygı gösterilmesini sağlayan mahkemeler bulunmadığında hiç bir işe yaramıyorlarsa, Anayasa da yasaların Anayasaya uygun olup olmadığı denetlenmediğinde lafta kalmaktan öteye gidemez. Gerçekte, yönetenlerin istemlerine sınırlar koyan bir metin kaleme almak, bu metnin tersine davranılmasını önleyecek bir yol yoksa ne işe yarar?

Yönetilenlerin güçlerini arttırarak yönetenlerin yetkilerini sınırlandırma. – Yönetenlerle yönetilenler arasında toplumsal dinamiğin temel olgusunu oluşturan sürekli gerginlikte, yönetenlerin yönetilenleri ezmesine engel olunabilir; bunun için ya yönetenleri güçsüz düşürmek ya da yönetilenleri güçlendirmek gerekir. Bu iki yol aslında birbirinden pek farklı değildir: örneğin, biraz önce belirttiğimiz gibi, yönetenleri güçsüz kılan seçim aynı zamanda yönetilenlerin elindeki bir silahtır. Bununla birlikte, bazı özel teknikleri, açık bir biçimde, yönetilenlerin lehinedir: örneğin, «özel güçler»in gelişmesi adını vereceğimiz yarı doğrudan demokrasinin yöntemleri.

Özel güçler teriminden, yurttaşların durduğu ve yönettiği bütün kurumları anlıyoruz; bu kurumlar yurttaşlara devlet nüfuzuna karşı koyma olanağı sağlar. Eski çağlarda, feodal senyor, şatosunun kulelerine çıkınca krala kafa tutardı; bugün, ticaret ve endüstri girişimleri, özel mülkiyet, ortaklıklar, sendikalar, gazeteler hükümetin her şeyi yapabilme gücüne karşı çıkan fiilî engellerdir. Ayrıca «büyük» ve «küçük» güçleri de bir birinden ayırmak gerekir. Büyük güçler, yurttaşlar için tehlikelidir; bunlar yurttaşları devletin istibdadına karşı korurken, çoğunlukla, onun yerine kendi istibdatlarını koyarlar; öyle ki, bu güçlerin ortadan kalkması, yönetenlere karşı bireyi silahsız bıraksa bile, gene de birey için bir kurtuluş olarak kabul edilebilir: örneğin, Fransa'da Eski Rejim döneminde, halk kendisini feodal senyörün baskısından kurtardığı için kraldan hoşnuttur; günümüzde halk, ne olduğunu pek bilmemesine rağmen, aynı nedenlerle «tröst»lere karşı çıkıyor.

Tersine, küçük güçlerin bu sakıncası yoktur. Bu güçler, bireye, feodal senyörlerin ya da kralın, tröstlerin ya da devletlerin her türlü baskısına

dayanabilmesi için gerekli gücü verirler: örneğin, bir toprak, bir ticarethane, bir meslek ve insana toplumsal denge sağlayabilecek her şeye sahip olmak gibi. Ne yazık ki, güdümlü öğretilerle üretimin teknik evrimi bu özel güçleri bütünüyle ortadan kaldırmaya bile sürekli olarak zayıflatmaya yönelir; bu durum –kişisel özerkliğin azalması yüzünden– yurttaşların özgürlüğünün hem doğrudan doğruya azalmasına, hem de yönetenlerin salt egemenliğiyle karşıtlaşan en dayanıklı engellerin kaldırılmasıyla çok daha önemli bir dolaylı azalma tehdidinin ortaya çıkmasına yol açar. Kuşkusuz, tek tek ele alındığında bu kişisel durumların her biri, iktidarın niyetleri açısından büyük bir engel değildir, ama aynı durumdaki vatandaşların sayısı çoğalınca engel büyür. Örneğin, dev Gulliver, Lilliput ülkesinde, tek tek çok çürük olan ama birleşince koparılması olanaksızlaşan binlerce bağla toprağa çakılmamıştıydı. Ne yazık ki, bugün Gulliver bütün bağlarını birer birer kopardı; ve Lilliput'lular Gulliver'in muhtemel saldırılarına karşı hiç bir silahları olmadan onun karşısında duruyorlar.

Bununla birlikte, yurttaşlar her zaman silahsız değildirler; çünkü yarıdoğrudan demokrasi, yurttaşlara, iktidarı büyük ölçüde etkileyebilecek araçları sağlamıştır. Doğrudan demokrasi ile yukarıda incelediğimiz temsilî demokrasi arasında yer alan bir sistem olan yarıdoğrudan demokrasi, geleneksel olarak yönetenlerin seçimi bağlamı içinde incelenir. Doğrudan demokraside halk, iktidarı kendisi kullanır; temsilî demokrasideyse iktidarı bütünüyle temsilcilerine bırakır; yarıdoğrudan demokrasideyse halk, tersine, iktidarı temsilcileriyle paylaşır; bu paylaşma iki biçimde gerçekleşir: halk «yasa önerme» yoluyla yönetenleri bazı sorunları ele almaya zorlar, ya da yönetenlerin aldığı kararların, uygulanabilmek için «referandum» ya da «veto» aracılığıyla halkın onayından geçmesi gerekir. Görüldüğü gibi bu yöntemlerin yönetenlerin seçimiyle hiç bir ilişkisi yoktur ve bu konuda doğrudan, yarıdoğrudan ve temsilî sistemler arasındaki simetri bütünüyle yapaydır. Kaldı ki, yöneticilerin kalıtım ya da halefini seçme yoluyla iş başına geldiği otokratik bir rejimde, yasa önerme, veto ve referandumun kullanılmasını engelleyen bir şey yoktur ve bu durumda, ünlü yarıdoğrudan demokrasinin gerçek anlamda demokratik yanı kalmamış olur.

Aslında bu yöntemlerin temel ereği, yönetilenlere, yönetenlerin yetkilerini sınırlayacak bir araç sağlamaktır; bu açıdan, iktidarın kararlarını doğrudan doğruya geçersiz kılabilindiğinden yarıdoğrudan demokrasi özellikle etkilidir. Bu yöntemlerin sağladığı yararları ölçebilmek için bu yöntemleri bulan ve en yetkin bir biçimde geliştiren ülkelerdeki (İsviçre) işleyişini incelemek yeter. Kuşkusuz, yararlarının yanı sıra bazı sakıncaları da vardır: özellikle sistemlerin yavaş işlemesi, yol açtığı tutucu eğilim (halklar her zaman yeniliklerden çekinirler) ve çok sık sandık başına çağrılan seçmenlerde uyandırabileceği bıkkınlık unutulmamalıdır. Bunlar, kuşkusuz, önemli sakıncalardır: ne var ki, bize göre, yargı terazisinde yararları sakıncalarına oranla çok daha ağır basmaktadır.

Yönetenlerin yetkilerini federalizm yoluyla sınırlandırma, aslında, bir sosyal gruptaki yönetenlerin yönetilenler karşısındaki yetkilerini, başka bir sosyal grubun yönetenleriyle birlikte bir üçüncü şahsı işe karıştırarak sınırlandırmaktadır. Sorun, bu sayfalarda yaptığımız gibi sadece ulus ve bu ulusta meydana gelebilecek iktidarı kötüye kullanma olayları çerçevesi içinde ele alınacak olursa federalizm tekniğiyle yetkileri sınırlandırmada iki biçim ortaya çıkar: iç federalizmle sınırlandırma ya da uluslararası denetimle sınırlandırma. Bir iç federalizm ile hükümetlerin güçlerini sınırlayan uluslar arasında İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri'ni örnek gösterebiliriz. Bu devletlerden her biri, büyük ölçüde bağımsızlığı olan toplulukların (Amerikan eyaletleri, İsviçre kantonları) birleşmesinden meydana gelir; bu bağımsız toplulukların yöneticileri, federal iktidara sınırlar koyan önemli yetkiler taşırlar. Örneğin, polisin, öğretimin, mahkemelerin aslında federal devlete değil de, federe topluluğa bağlı olması federal devletin muhtemel haksızlıklarına karşı çok değerli bir güvencedir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, belli bir açıdan bu sistem, güçlerin ayrılması sisteminin bir çeşidi sayılabilir: klasik yatay ayırım değil, dikey ayırım.

Gerçekte bu durum, hükümet yetkilerinin federal ve federe otoriteler arasında bölüşülmesi sonucunu doğurmuyor mu? –Bununla birlikte, bu sistem, güçlerin ayrılması kavramının her bakımdan dışına taşar. Federalizmi, güçlerin ayrılması sisteminin basit, teknik bir görünümüne indirgemek, sorunun gerçek özünü anlamamak olur; bu sorunun gerçek özü, federe toplulukların insansal gerekliliğinde ve federasyon tarafından yutulmama isteminde ortaya çıkar. Burada sözkonusu olan, tek bir sosyal grubun hükümet yetkisinin birçok organ arasında bölüşülmesi değildir; birbirlerinden farklı olmaya çalışan ve özerkliklerinin üstüne titreyen çokyapılı sosyal grupların hükümet yetkileri, bu grupların birleşmesinden doğan üst sosyal grubun yetkilerini dengeler ve sınırladılır. Böylesine bir sistem geliştirmek, demokrasiyi ve özgürlüğü büyük ölçüde ileri götürerek güçlendirmek için çok etkili bir yoldur elbette. Hatta, bazı kimseler bu ülke federalizmine bir de teknik federalizm eklemeyi düşünürler; bu teknik federalizm, devlet yapısında, sendikalar, kamu kuruluşları, üniversiteler, kiliseler, vb. gibi mesleklerin ve aydın topluluklarının da temsil edilmesini sağlar. Bize göre bu fikirler doğrudur ve desteklenmeleri gerekir. Bununla birlikte, federalizmin yapay olamayacağını ve sadece canlı gerçekleri karşılayan toplulukların gerçek bir özerkliğe kavuşabileceğini unutmamalıdır.

Tam federalizm, zaten devletlerin iç kadrolarıyla sınırlanamaz: devletlerin daha geniş bir topluluğun koruyuculuğu altında birleşmelerini gerektirir; bu geniş topluluğun devletler üzerinde bir uluslararası denetim yetkisi vardır ve devlet yöneticilerinin aşırılıklarını ancak bu yetki bütünüyle önleyebilir. Böyle bir denetim henüz yoktur. Ama, günümüzde, uluslar bu denetimin, yokluğunu duymaktadırlar ve böylesine bir denetimin kurulmasının Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın öncelikle ele alması gereken uğraşlardan biri olduğu kanısındadırlar. Devletlerin iç işlerine karışmamayı öneren eski ilke artık kaldırılmalıdır: Kutsal İttifak'ı kuranların isabetli bir biçimde düşündükleri gibi, her uluslararası örgüt devletlerin iç işlerine karışmak ister. Ama Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Kutsal İttifak'ı kuranların yaptığı gibi halkların özgürlüğe kavuşmasını engellemek için değil, özgürlüğü yaymak ve güvence altına almak için müdahale etmelidir, önce, her ulusun anayasaları ve yasaları tarafından bütün insanlara sağlanması gereken temel hakların en azını belirlemek gerekir: düşünce özgürlüğü (din basın, dernek kurma), seyahat özgürlüğü, keyfî tutuklamalara ve işkencelere karşı koruma, vb. Bu hazırlık çalışması tamamlanınca B.M. Teşkilatı, çok etkili ve çok yetkin bir denetleme örgütünü kurmalıdır: özel diplomatik bir dokunulmazlıkla korunan uluslararası müfettişler, BM. Teşkilatı'ndaki bütün ülkelere serbestçe girebilmeli ve İnsan Hakları Bildirisi'ndeki demokratik ilkelerin sürekli olarak uygulanıp uygulanmadığını denetleyebilmelidirler: bütün soruşturmaları yerinde yapabilmeli, şikâyet ve yakınmaları dinlemeli, kamplara ve cezaevlerine giderek tutuklularla (siyasi olsun ya da olmasın) serbestçe konuşabilmelidir. Bir devletin hükümeti resmen ilân edilen özgürlükleri çiğnediğinde bu müfettişler bir savcı gibi davranarak Yüksek Adalet Divanı'nda dava açabilmeli ve kaleme aldıkları raporlar yetkili memurların tutanakları gibi değerlendirilmelidir. Herhangi bir kimse, büyük ya da küçük herhangi bir devletin yurttaşları da doğrudan doğruya Yüksek Mahkeme Divanı'nda dava açabilmeli ve Yüksek Adalet Divanı onun şikâyetlerini incelemek zorunda olmalıdır. Yüksek Adalet Divanı'nın kararları Güvenlik Konseyi'ne götürülmeli ve Güvenlik Konseyi demokratik ilkeleri bozan suçlu uluslara uygulamaya yetkili olduğu bütün zorlayıcı tedbirleri ve yolları kullanarak Yüksek Adalet Divanı kararlarını hemen uygulatmalıdır; ayrıca, bu uygulamayı engellemeyi amaçlayan hiç bir veto ya da saksaklayıcı oyun işlem görmemelidir. Eğer bu basit kurallar uygulanmış olsaydı BM Teşkilatı, uluslardan ilgi görmeyen, diplomatların akademik bir topluluğu olmaktan kurtularak milyonlarca insanın heyecan ve inançla desteklediği canlı bir kurum haline gelirdi. Şüphe yok ki, «gerçekçiler» bunların gerçekleşme şansının hiç bulunmadığını, ve burada bunları özlü bir biçimde anlatarak kitabın başlarında verdiğimiz yeni bir Ütopya kentini betimleme girişimine boyun eğdiğimizizi öne süreceklerdir. Ne yazık ki, bir ölçüde haksız da sayılmazlar. Bu ilkelerin büyük direnmelerle karşılaşmadan uygulanabileceği düşünülemez elbette; ama, edinilmiş alışkanlıklarımızı az çok kökünden altüst eden bütün gelişmelerin, bütün yeniliklerin kaderi budur. Tasarladığımız sisteme ulaşmadan

önce, uzun bir çaba harcamak ve derece derece gerçekleştirilen evrelerden geçmek gerekir kesinlikle. Ama, eğer gerçekten bu sisteme ulaşmak isteniyorsa birkaç yıl içinde kısmen de olsa başarı sağlanabilir. Yeter ki istensin.

İKİNCİ KİTAP

ÇAĞDAŞ SİYASAL REJİMLER

Bugün dünyada işlemekte olan bütün siyasal rejimlerin bu kitapta incelenmesi söz konusu olamaz; çünkü, önce, bu kitaptan daha kalın on kitap bile böylesine bir incelemeye yetmez; ikinci olarak da, tekdüzeliğinden ötürü böyle bir betimleme kısa süre sonra bıkkınlık verir. Bu yüzden bir kaç örnek sistemi incelemekle yetineceğiz; zooloji sınıflamalarında nasıl çeşitler türlere, türler de cinslere bağlanıyorsa, öteki siyasal sistemler de seçtiğimiz örneklerle bağlanabilir. Bütün güçlük, uygun örnekler seçebilmektir.

Söz konusu seçim, benimsenen sınıflamanın temel ilkesine bağlıdır: çünkü daha önce yaptığımız incelemeler farklı birçok ayırımın mümkün olduğunu gösterir. Önce, yönetenlerin seçilmesinde izlenen yollar düşünülebilir. Bu durumda şu ayırım ortaya çıkar: 1) özgür seçimlerin yapıldığı ülkeler (İngiltere, ABD, Fransa); bu ülkelerde, kamu otoriteleri, seçim propagandalarına her çeşit müdahaleden, muhaliflere baskı yapmaktan, seçim sonuçlarını etkileyecek hilelerden kaçınırlar; 2) güdümlü seçimlerin yapıldığı ülkeler (Balkan devletleri); bu ülkelerde, hükümetlerin adaylara ve muhalif seçmenlere yaptıkları baskılar, propagandaya konulan sınırlamalar ve muhaliflerdeki cezalandırılma korkusu seçimin dürüstlüğü azaltır, ama, her şeye rağmen, muhaliflerin aday gösterme ve oy toplama olanakları vardır; 3) seçimleri plebisit biçiminde olan ülkeler (SSCB); bu ülkelerde, seçmenin karşısına bir tek resmi aday çıkar; seçmenler için, sadece, bu adaya evet demek ya da çekimser kalmak olanağı vardır; 4) seçim yapılmayan ülkeler (İspanya, Çin); bu ülkelerde yönetenler, bütünüyle otokratik yollardan seçilirler. Çok ilginç olmasına karşılık bu sınıflandırma yeterli değildir: örneğin her üçü de birinci kategoriye sokulan İngiliz, Amerikan ve Fransız sistemlerini birbirinden ayıran büyük farkları hesaba katmaz.

Parlamber rejim (İngiltere), başkanlık rejimi (ABD) ve meclis hükümeti rejimi (Fransa'da iki Kurucu Meclis dönemi) geleneksel ayırımı bu bakımdan daha doyurucudur. Ama, hemen hemen bütünüyle hukukî ve biçimsel niteliği bu ayırımı uygulanamaz hale getirmektedir, örneğin SSCB'ni hangi kategoriye sokacağız? Parlamber rejimle meclis hükümeti rejimi arasındaki gerçek ayırım nedir? Biz de siyasal partilerin yapısına dayanan üçüncü bir sınıflama önerdik; bu sınıflama, tek partili (SSCB), iki partili (İngiltere, ABD) ve çok partili (Fransa, İtalya, Belçika) rejimleri karşılaştırır. Bununla birlikte, öncekinden daha gerçekçi olan bu sınıflama tek başına yeterli değildir; çünkü, partiler düzeyinde büyük benzerlikleri olmasına karşılık İngiliz sistemi Amerikan sisteminden, aynı şekilde rus sistemi de alman nazi sisteminden yada faşist İtalyan sisteminden çok farklıdır.

Ama, hükümet yapısı değil de, kamu otoritesi (autorite publique) yetkilerinin yayılma alanı ve bunların sınırlandırılması ele alınacak olursa şöyle bir ayırım yapılabilir: yönetenlerin yetkilerini etkili bir biçimde sınırlandıran ve ekonomik bağımlılıklar dışında her yurttaşın bağımsızlığını güvence altına alan liberal rejimler (İngiltere, ABD, İsviçre); yönetenlerin yetkilerini etkili bir biçimde sınırlandırmayan ve birey özgürlükleri konusunda güçlü bir güvence getirmeyen yarılıberal rejimler (Balkan ülkeleri, bazı Güney Amerika cumhuriyetleri); totaliter yada komünöter rejimler (SSCB). Bu sonuncu tipte, yurttaşlar kesin bir biçimde kamu güçlerinin egemenliği altındadır ve bu egemenlik, özellikle siyasal polis, basın tekeli, sansür, v.b. ile sağlanır. Bütünüyle ele alındığında bu sınıflama birinci sınıflamaya uyar: liberal rejimlerde seçimler özgür ve dürüsttür; yarılıberal rejimlerde güdümlü seçim sisteminin işlediği görülür; totaliter rejimlerdeyse ya hiç seçim yapılmaz yada plebisit tipinde yalancı seçimler yapılır. Bu iki sınıflamada da aynı yanlışın bulunduğunu kabul etmek gerekir; birbirlerinden çok farklı rejimleri aynı kategori içinde topladıkları için iki sınıflama da yeterince doğru değildir. Gerçeğe daha fazla yaklaşmak istenirse, sadece çizdiğimiz çerçeveleri ele almaktan vazgeçmek ve çok daha mantıklı bir sınıflamayla yetinmek gerekir. Yaklaşık olarak, günümüzde, dünyadaki rejimler onlara temel olarak seçilen

örnekler bakımından üç büyük kategoride toplanabilir: Britanya adalarında, dominyonlarda ve Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunda yürürlükte olan İngiliz tipi rejim; Amerika kıtasının büyük bir bölümüne (Kanada dışında) egemen olan Amerikan tipi rejim; SSCB'de ve diğer bazı ülkelerde uygulanan rus tipi rejim. Bu üç sistemin dışında, sadece sönmekte olan bir geçmişin kalıntıları olan köhne rejimlere yada özerk bir hükümetleri bulunmayan sömürgeleşmiş yada yarı sömürgeleşmiş halklara rastlanır. Bununla birlikte, bütünüyle özgür bir sistem olan, dışardan pek az etkilenmiş ve dışarıyı hiç etkilememiş –hiç değilse doğrudan doğruya etkilememiş– bulunan İsviçre sistemini ayrı tutmak gerekir. Bu küçük kitabın boyutları, bize, İsviçre'nin yönetim sistemine bir kaç sayfa ayırma olanağı vermediği için çok üzgünüz;.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZ TİPİ REJİMLER

Önceki bölümde düzenlenen genel çerçevelere bakarak tanımlanacak olursa bu rejimlerin üç ortak niteliği vardır: demokratiktirler, parlamenterdirler ve liberaldirler.

Demokratik sıfatı, bütün yönetenlerin özgür ve dürüst seçimlerle iş başına geldiklerini belirtir. İstisna olarak, yönetenler otokratik atama yoluyla iktidara gelmiş olabilir: örneğin, İngiltere'de kralın ve Lordlar kamarası üyelerinin iş başına gelişi. Burada, tarihsel kalıntılarla açıklanan ve sistemin demokratik niteliği açısından önemli olmayan bir olay ortaya çıkar; bu olay, sistemin demokratik niteliği açısından önemli değildir; çünkü sözkonusu yönetenler hemen hemen bütün gerçek güçlerini yitirmişlerdir ve süs olmaktan öteye bir görevleri yoktur.

Parlamenter rejim kavramı, kamu otoritelerinin yapısına bağlıdır; daha önce tanımladığımızla güçlerin esnek bir biçimde (yada güçlerin işbirliği biçiminde) ayrılması sisteminin bir çeşidini belirtir. Parlamenter rejim, halkın yanlış olarak sandığı gibi, bir parlamentosu bulunan rejim değildir:

ABD'de, SSCB'de, İsviçre'de bir parlamento vardır, ama parlamenter bir rejim yoktur.

İngiliz tipi rejimlerin liberal olduğunu söylemek, bu rejimlerin bireyci öğretiyeye ve yönetenlerin yetkilerini sınırlandırma gereğine dayandığını belirtmektedir. Sınırlandırma yolları ülkeden ülkeye çok değişir: ama, hepsi de bir sınırlamayı gerekli görürler ve az çok uygularlar.

Bu rejimler, önceden düşünülmüş akla dayanan bir planın zorlamasıyla insanların isteklerinden doğmamıştır, uzun tarihsel bir evrimin sonucudur; bu evrim, İngiltere'deki kurumların doğmasına, sonra bu kurumların dominyonlar ve Batı Avrupa halkları tarafından benimsenmesine ve uyarlanmasına yol açtı.

1. Örnek: İngiliz rejimi

Bütün İngiliz kurumları gibi, eğer tarihsel kökenleri bilinmezse İngiltere'deki çağdaş siyasal rejimi de anlamak mümkün değildir. Şu halde, bunları, ayrıntıya inmeden temel çizgileriyle belirtmek kaçınılmaz oluyor.

İngiliz rejiminin tarihsel oluşumu. – Ortaçağ'da, Fransa'da ve İngiltere'de aynı siyasal kurumlar vardı: feodal monarşi. Ama bu kurum her iki ülkede de bütünüyle karşıt bir biçimde evrim geçirdi. Fransa'da feodal monarşi yerini mutlak monarşiye bıraktı; İngiltere'deyse önce sınırlı monarşiye, sonra parlamenter monarşiye dönüştü.

Feodal monarşiden sınırlı monarşiye. – Sınırlı monarşi terimiyle, bir rejim tipi belirtilir; bu rejim tipinde kalıtımla iş başına gelen bir hükümdarın yetkileri temsili bir meclis aracılığıyla ez yada çok sınırlandırılmıştır, İngiltere'de olduğu gibi, Fransa'da da Ortaçağ'da kralın çevresindeki vasalların toplantılarında böylesine bir meclisin ilk filizlerine rastlanır; bu toplantılarda kral, vasalların düşüncelerini öğrenir ve onlardan «yardımlar» (başka bir deyişle vergi toplama hakkı) isterdi. Önceleri sadece soylulardan ve din adamlarından oluşan bu meclis, daha sonra kentli burjuvaların da katılmasıyla genişledi. Böylece, bu meclisler Fransa'da Etats Generaux'nun, İngiltere'de parlamentonun doğmasına yol açtılar. Ama Etats Generaux, ancak ikinci derecede bir rol oynayabildi ve XVII. yy. başlarında kesinlikle ortadan kalktı; oysa İngiliz parlamentosu, kısa süre içinde, belli aralıklarla toplanma hakkı ve önemli ayrıcalıklar kazandı. İlk bakışta, evrimin bu iki ülkede bütünüyle farklı yönde gelişeceği sanılır: Fransa'da vasallar, yetkisiz bir

krala egemendiler ve onu kısa sürede kesin denetim altına alacak kadar güçlü görünüyorlardı; oysa İngiltere'de kral, feodal senyörler üzerindeki büyük otoritesini her zaman korumuştur. Gariptir ki İngiliz kralının bu gücü ileride güçsüz düşmesine yol açtı; çünkü, halk ve burjuvalar kralın ayrıcalıklarına son vermek için baronlarla birleştiler; oysa Fransız halkı feodalite vesayetini yıkmak için krallarına yardım ettiler. Bu iki hareketin sonucunda İngiltere kralı güçsüz düştü. Fransa kralıysa çok güçlendi.

Ayrıca iki ülkenin coğrafi durumları bu evrimleri hızlandırıyordu. Kıtadaki komşularının baskısı yüzünden Fransa, hızla, devamlı bir ordu kurmak zorundaydı ve bu ordu için Etats Generaux'nun sürekli toplanacak bir vergiyi kabul etmesi gerekiyordu: artık Etats Generaux'dan vazgeçilebilirdi ve vazgeçildi de. Tersine, ada İngiltere'sinin bu türden askerî-mali gereksinimleri yoktu: ayrıca, parlamento, vergi toplama iznini bir defalık verdiği için her para sıkıntısında parlamentonun toplantıya çağırılması, gerekiyordu: bunun sonucu olarak Britanya parlamentosu belli aralıklarla toplanır hale geldi. Bundan başka, İngiliz parlamentosu, danışma yetkisini büyük bir ustalıkla malî yetkiye dayandırarak gücünü daha da arttırdı: parlamentoda, olağanüstü vergileri oylamadan önce krala dilekçeler (yasa tasarıları) verme geleneği yerleşti ve bu durum hükümdara karşı büyük bir baskı aracı haline geldi.

XVII. yüzyılda İngiliz monarşisi bütün yetkileri, yeniden ele geçirmeyi ve parlamentoyu dağıtmayı denedi ama başaramadı; bu harekettten galip çıkan parlamento üyeleri bir hanedan değişikliğini zorla kabul ettirdiler (1688). İşte bu tarihten sonra sınırlı monarşi kesinlikle kuruldu.

Sınırlı monarşiden parlamenter rejime. – Ama, bütünüyle parlamenter yapıda kurumlar çok daha önceleri ufukta belirlemeye başlamıştı. 1376'dan sonra Avam kamarası, bir bakanı yada kralın yüksek memurunu görevini yaparken işlediği bir suçtan ötürü Lordlar kamarasında yargılabiliyor ve buna İmpeachment deniyordu. Bakanların, temeli (bir suç yada bir kabahat gerekiyordu) ve yaptırımını (impeachment hapis yada ölüm cezasının verilmesine yol açabilir) bakımından cezai olan bu sorumluluğunun siyasal sorumluluğa dönüşebilmesi için üç yüzyıl geçmesi gerekti. Siyasal sorumluluk, parlamenter rejimde meclislerin elinde tuttukları başlıca ayrıcalık olan beğenmedikleri kabineyi istifaya zorlama yetkisidir. Bu evrimin mekanizması çok yalındır: Avam kamaraları, beğenmedikleri bir bakandan kurtulmak için, bu bakan bir suç işlememiş bile olsa, İmpeachment'i kullanma alışkanlığını kısa süre içinde edindiler: ama çok adaletsiz olan bu sistem, suçsuz birinin çok ağır cezalara çarptırılmasına yol açıyordu (kont Strafford ve piskopos Land'ın idamları). Ama İngilizler bu sakıncayı ortadan kaldıran bir yol buldular: daha önce impeachment ile cezalandırılmış ünlü seleflerinin başına gelenler bilindiğinden, bir bakanın istifa etmesini sağlamak için Avam kamarasının İmpeachment tehdidini savunması yeterli olmaya bağladı.

Kabine henüz kollektif bir organ olmadığından her bakanın tek tek kişisel sorumlulukları söz konusuydu. Ama 1714'te Hanover soyundan George I'in tahta çıkışı, bu konuda kökü birkaç yıl önceye dayanan önemli değişikliklerin meydana gelmesine yol açtı. Kral, meclis toplantılarında sıkıldığı için (kral, İngilizce bilmiyor ve bu yüzden de müzakereleri çok güç izleyebiliyordu) bu toplantılara katılmamaya başladı. Böylece kral bütünüyle süs ve sembol görevi yüklenerek önemini yitirirken, bakanlar ulusun genel siyasetinden sorumlu bir kurul durumuna geldi. Birinci ve İkinci George'un yetersizlikleri, bu dönüşüme yardımcı oldu; daha sonraki hükümdarlar buna engel olmaya çalıştıysa da başaramadılar: bu dönüşüm, Avrupa'da, kralların egemenliğini kutsal haklara dayayan öğretiyi bir kenara iterek, halk egemenliğini savunan öğretiyi benimseyen genel düşünce akımına uymaktaydı.

Kralın önemini yitirmesi sonucu boşalan yeri, doğal olarak, kabine içinde oturumları yönetmek ve genel siyaseti düzenlemekle görevli bir şef (başbakan) aldı; böylece, parlamenter rejimin başlıca çarkları yerine oturmuş oluyordu. XVIII. yy.'da İngiliz siyasal partilerinin gelişmesi, bu çarkların düzenli işlemlerini sağladı ve o günden bu yana hiç bir ciddi güçlkle karşılaşılmaı. Böylece bugünün İngiltere'si, yavaş ve kademe kademe ilerleyen bir değişiklikle, geçmişle birden bire ilişkisini kesmeden, feodalite İngiltere'sinden koptu.

Kaldı ki, 1215' deki Büyük Ferman (Magna Carta), gelecekteki bu yönelişi daha o dönemde müjdeliyordu.

Çağdaş İngiliz rejiminin betimi. – Üç büyük organ, sistemin temel çarklarını oluşturur: Taht, Kabine, Parlamento. Buna bir de yargı gücünün bağımsızlığını eklemek gerekir.

Teorik olarak Taht'ın, hâlâ büyük yetkileri vardır. Kral, asker ve sivil memurların, din adamlarının atamasını yapar, nişanlar ve unvanlar dağıtır, Lordlar kamarası üyeliği (peerage) verir: ama, uygulamada, bütün bu sorunlarda kabinenin siyasetini onaylamaktan öte de bir şey yapmamaktadır. Kuşkusuz, kabinenin üyelerini resmen kral seçer: ama, çoğunluğun önderi, otomatik olarak başbakan olur ve bu başbakan, partisinin yönetici komiteleriyle görüşbirliğine vararak, işbirliği yapacağı kişileri seçer. Parlamento'ya karşı kralın sorumsuz (eski bir ilkeye göre «kral kötü bir şey yapamaz»), bakanlarınsa sorumlu tutulmasının doğal sonucu olarak, halk egemenliğini temel alan demokratik anlayışa dayanan bir rejimde iktidar, kralda değil, bakanlardadır. Aynı nedenlerle kral, sınırlı monarşi döneminde parlamento'ya egemen olmasını sağlayan başlıca iki ayrıcalığından uygulamada artık yararlanamamaya başlamıştır: bir yasayı veto etme ve meclislerden güven oyu alan bakanları görevden uzaklaştırma. Bununla birlikte, gene de, kralın halk arasında büyük bir manevi itibarı vardır, imparatorluğun çeşitli bölümleri arasında canlı bir bağ kuran ve İngiliz geleneğinin simgesi olan kral, aynı zamanda, sistemin yüce düzenleyicisi ve olağanüstü ve beklenmedik olaylar karşısında başvurulacak en yüksek hakemdir. İngiliz sisteminin temel organı, Lawrence Lowel'in «İngiliz kuruluşunun temel taşı» adını verdiği kabine'dir. Kabine ile çok daha kalabalık olan bakanlar kurulunu birbirine karıştırmamak gerekir. Kabinede, sadece, en önemli bakanlar, hemen hemen bizdeki devlet bakanlıklarını karşılayan ve özel sorumluluğu bulunmayan bazı geleneksel görevleri elinde bulunduranlar (mührühas lordu, adalet bakanı, v.b.) ve başbakanın çağırdığı başka üyeler bulunur. Kabinede toplam olarak yirmi kadar üye vardır; oysa bakanlar kurulu altmıştan fazla üye kapsamaktadır. Normal olarak kabine homojendir, başka bir deyişle bir tek partinin üyelerinden oluşur: koalisyon kabineleri, ancak çok önemli durumlarda ortaya çıkarlar ve İngiltere'de hiç sevilmezler. Kabine içinde başbakan çok önemli bir rol oynar: otoritesi, Fransa başbakanıinkinden çok daha geniştir. Aynı şekilde, Fransız bakanların sahip olmadıkları iki temel üstünlük, İngiliz kabinesinin parlamento üzerindeki otoritesini sağlar: iki partili sistem sayesinde rahatlatıcı ve kesin bir çoğunluğun sağlanması ve Avam kamarasını dağıtma hakkı (bu hak, kabineyi devirmek için sabırsızlanan milletvekillerini iyice düşünmeye yöneltir). Birbirine hasım olan kabine-parlamento çiftinde, gerçekte en büyük gücü elinde bulunduran kabinedir: kabine yönetir, parlamento denetler.

Elbette ki, teorik bakımdan, parlamento, denetlemekten öte birçok şey yapabilir: çünkü parlamento üyelerinin özgürce yasa önerme hakkı vardır. Ne varki, gerçekte bu hak, İngiltere'de giderek ortadan kalkmaktadır ve bu durum Britanya siyasal rejiminde ortaya çıkan en önemli ve en az göze batan reformlardan birini meydana getirir. Savaş sırasında, meclisler, sadece hükümet tasarılarını tartışmak amacıyla, meclis üyelerinin yapacağı yasa önerilerini incelemekten kendi istekleriyle vazgeçmişlerdi. Bu uygulama işçi partisi hükümeti sırasında da devam etti; İşçi partisi lideri Attlee, 16 Ağustos 1945'de Avam kamarası kürsüsünde «çalışma saatlerinin tümünün hükümet sorunlarına ayrılmasını ve sadece hükümetin getirdiği tasarıların tartışılmasını» istedi. Öte yandan, yüzyıllardan beri İngiliz meclislerinin kamu harcamaları konusunda yasa önermediği de biliniyor. Ayrıca, İrlandalıların XIX. yy.'da yaptıkları ünlü engellemeden sonra, parlamento çalışmalarının çok katı kurallara bağlandığını da unutmamak gerekir: belirlenen zaman dolduğunda, müzakereler bitmemiş bile olsa, tartışmaya son vermeye yarayan «giyotin» sistemi 1887'den bu yana işlemektedir; bu sistem, 1909'da «kanguru» sisteminin eklenmesiyle bütünlendi; «kanguru» sistemi, Avam kamarası başkanına (spker) çeşitli teklifler arasından bir seçme yapma hakkını verir ve böylece çalışmalara, uzun sıçramalarla ilerleme olanağı sağlanır.

Bununla birlikte, İngiliz parlamentosunu basit bir onaylama organı olarak görmek çok yanlıştır. İngiliz milletvekilleri, her bakanı ve bütün olarak hükümeti

dikkatle izlerler; cuma günkü dışında her birleşimin başında sordukları sayısız sorular, hükümet taşanlarında gerçekleştirdikleri değişiklikler, bütçe giderlerinde yaptıkları uyarıcı nitelikte kısıtlamalar, toplantı dönemi başında hükümdarın parlamentoyu açış sylevine (9) verilecek cevabın oylanması ve güvensizlik nergisi (bu uygulama sadece muhalefet liderince kullanılabilir) bunu ortaya koyar. Britanya siyaset makinasında, kabine motor, meclisler de fren görevi yaparlar.

Aslında bu frenlerin gücü çok farklıdır; çünkü, İngiltere'deki «iki meclisli» rejim, bir gösterişten başka bir Şey değildir: sadece Avam kamarası (yeleri genel oyla belirlenir), yukarıda anlatılan yetkileri kullanır; 1911'den bu yana, Lordlar kamarasının (yelerini kral atar; üyelik kalıtımla babadan oğula geçer yada sadece bir kişiye ömür boyu kaydıyla verilir, üyelik hakkı oğluna aktarılmaz) rolü, tahtınki gibi görünüşte kalır. Lordlar kamarası, Avam kamarasında kabul edilen ve malî niteliği bulunmayan (hemen hemen bütün önemli yasaların mali bir yanı vardır) tasarıları reddedebilir: gene de, Avam kamarasının söz konusu tasarıyı ikinci ve sonra da üçüncü oturumda yeniden oylaması (bütün bu oylamalar en az iki yıllık bir sreye yapılır) ve onaylaması Lordlar kamarasının muhalefetini etkisiz kılar. Kısacası, Lordlar kamarasının, az önemli yasaları (bir İngiliz nükte yazarının dediğine inanılırsa «tavşan kafesleriyle ilgili yasaları») veto etme hakkı vardır, ama bu veto erteleyicidir. Bununla birlikte, kral gibi Lordların da çok büyük bir itibarı vardır; hatta son yıllarda bu itibarın daha da arttığı görülür. Dengelilikleri, görüşlerinin yüceliği, akıllıca eleştirileri Lordların görüşlerine büyük bir ağırlık kazandırır; bu ağırlık, onların doğuracağı hukuki etkilerin değil, kapsadıkları değerlerin sonucudur.

Eğer yargıçların bağımsızlığı ve rejim mekanizmasında işlevlerinin oynadığı önemli rol üzerinde durmazsak, görüş açısının eksikliği yüzünden İngiliz kurumları üstüne yaptığımız betimleme eksik, hatta yanlış olur. Herkesten saygı gören, para durumu çok iyi, karmaşık bir terfi mekanizmasının kaygılarından ve bağlarından kurtulmuş, özerkliğinin bilincine varmış ve bundan gurur duyan İngiliz yargıcı, Britanya yasalarının ve özgürlüklerinin gerçek güvencesidir; İngiliz yargıcı, bu yasaları ve özgürlükleri, kişilerin aşırılıklarından olduğu kadar kamu otoritelerinin müdahalelerinden de korur. Nedeni ne olursa olsun, her türlü keyfi tutuklamaya ve yakalamaya karşı habeas corpus'un (10) verdiği yetkilere dayanan İngiliz yargıcı, devletin baskılarını olduğu kadar halkın tutkularını da hesaba katmadan, kendisine verilen bu yetkileri hiç duraksamadan kullanır, İngiliz rneği gösteriyor ki, yurttaş hak ve özgürlükleri, Fransa'da sanıldığı gibi yasama ile yürütmenin ayrılmasıyla (yargı, yasamanın özel görünümlerinden biridir) değil, yargı gücünün öbür hükümet işlevlerinden ayrılmasıyla sağlanır.

Britanya sisteminin yorumu. – İngiliz kurumları Fransa'da oldukça iyi biliniyorsa da, klasik anayasa kitaplarında sistemin bütünü üstüne yapılan yorumların birçok sakıncası vardır.

Klasik Fransız yorumu'na göre İngiliz rejimi, güçlerin dengesine dayanır. Kabinenin parlamentoyu etkilemek için elinde bulundurduğu araçların benzerlerini, parlamento kabineyi etkilemek için elinde bulundurur; böylece her iki organın yetkileri birbirine eşit hale gelir, özellikle bakanların siyasal sorumluluğu paylaşmalarını ve Avam kamarasını dağıtma hakkını birleştiren mekanizma, yasama gücüyle yürütme gücü arasında kusursuz bir eşitlik sağlar ve aynı zamanda halkın uyumlu bir biçimde hakemlik etmesine yol açar. Bu mekanizma Şöyle çalışır: kabine, azınlığa düşmüşse yada azınlığa düşme tehlikesiyle karşı karşıyaysa, ex abrupto (11) istifa edecek yerde Avam kamarasını dağıtır ve böylece Avam kamarasının muhalif tutumunu seçmenlerin önüne getirir. Seçmenler, Avam kamarasına, bakanlar kuruluna muhalif bir çoğunluk gönderirse, bakanlar kurulu halkın kararını saygıyla karşılar ve çekilir; tersine, eğer seçmenler partilerin durumunu kabine lehine değiştirirse, kabine kalır ve bu kez de Avam kamarası egemen halkın bu kararına boyun eğer.

Öte yandan, parlamentonun iki meclisten oluşması iki güç arasındaki bu dengeyi güçlendirir; çünkü iki meclisin varlığı, tek meclisli rejimde ortaya çıkabilecek aşırılıkları önler: bu nedenle iki meclislilik, İngiliz sisteminin en önemli öğelerinden biri kabul edilir. Aynı biçimde, makinenin işleyişinde görev alan

yüce bir düzenleyici niteliğiyle siyasal yapının en üstünde bulunan hükümdarın varlığı da başka bir önemli öğeyi meydana getirir. Böylece, Britanya rejimi, bütünüyle birbirine denk karşı güçlerin oluşturduğu bir sistem olarak tanımlanabilir.

Klasik yorumun eleştirisi. – Güçler dengesi ve bunların eşitliği, sistemin dengesi ve kusursuz simetrikliği, İngiliz kurumlarının kendisinde olmaktan çok, Fransız incelemecilerinin kafasında mevcuttur.

Yukarıda, iki meclisliliğin bir gerçeklikten çok, bir dış görünüş olduğunu, Lordların Avam kamarasına öğüt verebilme haklarının bulunmasına karşılık Avam kamarasının bunlar uygulayıp uygulamamakta özgür olduğunu belirtmiştik, İngiltere'deki Lordlar kamarası, Fransa'da üçüncü Cumhuriyet dönemindeki Senatodan çok, Manevi ve Siyasi Bilimler Akademisi'ne benzer.

Avam kamarasını dağıtma hakkına gelince, yakından incelendiğinde bunun da aldatıcı olduğu görülür. Normal olarak Britanya kabinesi güven oylamasından korkmaz, çünkü kabine salt çoğunluğu elinde tutan bir partinin üyelerinden oluşmuştur; sadece koalisyon kabineleri oylamayla düşürülebilir, ama koalisyon kabinelerine de ender rastlanır. Sonuç olarak, bakanlar kuruluyla parlamento arasındaki bir fikir ayrılığında, Avam kamarasının dağıtılması aracılığıyla halkın hakemliğine başvurulması çok ender olarak gerçeğe uyar. Kabine, Meclisleri dağıttığında bunun nedeni, çoğunlukla meclislerin güven oyu vermemesinden değildir; çünkü kabine, meclislerde her zaman, güçlü bir çoğunluğa dayanır.

Şu halde kabine, kendisine bağlı bir çoğunluğu, onu yitirmeyi göze alarak seçmenlerin karşısına neden ötürü çıkarır? Bu soru şu iki nedenden biriyle cevaplandırılabilir: 1) Kabine, işlerin yolunda gittiğini ve politikasının halk tarafından desteklendiğini hissetmiştir; Avam kamarasını dağıtmayı, sayı bakımından daha güçlü bir çoğunluğa dayanmak ve iktidar süresini uzatmak için elverişli bir yol olarak görür: bu durumda, hükümet için, Avam kamarasını dağıtma, meclisi en elverişli zamanda yenilemek için yararlanılan bir araçtır; 2) yada, kabineyle muhalefetin büyük ölçüde görüş ayrılığına düştüğü çok önemli bir sorun kamu oyuna sunulur; meclisin dağıtılması, halkın tartışma konusu sorunla ilgili düşüncelerini ve isteklerini öğrenme olanağı verir ve bu bakımdan referandumunkine çok benzeyen bir rol oynar. Ama, kabinenin bu yola başvurmak zorunda olmadığını da unutmamak gerekir.

Gerçekte, İngiliz rejimi, bir güçler dengesi sisteminin bütünüyle tersidir. Sadece iki partinin bulunması, zorunlu olarak, bu partilerden birinin parlamentoda salt çoğunluğu elde etmesini sağlar; bunun sonucu olarak, çoğunluğu elinde tutan partinin, dolayısıyla da hükümetin başkanı, sınırsız yetkileri elinde bulundurur. Hukuki açıdan başbakanlığı sırasında örneğin, İşçi partisi liderinin Muhafazakâr parti'yi kapatmasına, seçimleri kaldırmasına, parlamentoyu avucu içine almasına ve hayatının sonuna kadar (ölümünden sonra da partisi aracılığıyla) ülkeyi tam bir diktatör gibi yönetmesine hiç bir engel yoktur: bütün bunları yasalara uygun biçimde gerçekleştirmek için parlamentoda birkaç yasayı oylatmak yeterlidir.

Britanya sisteminin ana mekanizması iki temel çarka dayanır: bir yanda partiler, öte yanda da İngiliz halkının liberal duygusu.

Kabine, parlamento, başbakan: bütün bunlar, bir bakıma, yargıçların perukalarına yada Londra belediye başkanının cübbesine benzeyen bir dış görünüşten başka bir şey değildir: bu dış görünüşün altında iki parti vardır. Bunlarda biri, iktidarın dizginlerini bütünüyle elinde tutar ve bu iktidarda güçlerin bölünmesi lafta kalır: bütün kabine ve parlamento çoğunluğu, iktidarın elindedir.

Kabinenin parlamentoya getirdiği yasa tasarılarını partinin inceleme büroları hazırlar; yönetici organlar oy disiplini belirlerler ve «Whip»ler (12) de bunu gözetim altında tutarlar; hükümetin çalışma programı parti kurultaylarında belirlenir. İktidar partisi karşısında, muhalefet partisi parlamentoda büyük ölçüde azınlıktadır: muhalefet partisi düşüncelerini söyleyebilir, ama azınlıkta olduğu için iktidar partisinin kararlarını engelleyemez: kabinenin devrilebilmesi ve tasarılarının reddedilmesi için, çoğunluk partisinde bir bölünmenin meydana gelmesi gerekir; ama bu, İngiltere'de çok az rastlanan bir olaydır.

Her Şeye rağmen, muhalefet partisinin, iktidarın baskı yada zorbalığından korkması için bir neden yoktur; muhalefet parlamentoda sesini zgr ve açık bir biçimde yükseltebileceğini, üyelerinden hiç birinin söylevlerinden yada kullandıkları oylardan ötürü hiç bir zaman kovuŐturmaya uğramayacağını bilir. Ama bu bağımsızlığın en yüce güvencesi, belirtmeye çalıştığımız gibi, Britanya kurumlarında değildir: bu güvence, sadece İngiliz halkındaki derin özgürlük duygusuna dayanır ve azınlığın hakları çiğnendiği anda bu duygu İngiliz halkının bütünüyle baŐkaldırmasına yol açar. Şu halde, hoŐgörü ve liberalizm geleneklerinden yeteri kadar payını alamamıŐ öteki uluslar, Britanya kurumlarını tehlikesizce benimseyemezler; bu ulusların, aslında Britanya kurumlarında bulunmayan, ama bu kurumlardan türemiŐ bazı benzer rejimlerde görülen frenleri ve güçler dengesini de birlikte benimsemeleri gerekir.

2. Britanya rejiminden türemiŐ rejimler

XIX. yy. boyunca ve XX. yy. baŐında Britanya dominyonları ve Avrupa uluslarının büyük bir bölümü İngiliz modelinden örneklenmiş kurumları benimsediler.

Kuşkusuz, 1919-1939 arasında, bu Avrupa uluslarından bazıları, kendi siyasal geleneklerine ve toplumsal yapılarına pek uymayan bu sistemden vazgeçtiler: günümüzde, bu sistemi uygulayan hiç bir Doğu Avrupa ulusu yoktur. Gene de, İsviçre, Almanya, Portekiz, ve İspanya dışındaki Batı Avrupa uluslarının tümü, «parlamentoların anası» tarafından bulunmuŐ bu rejim tipine buğun bile bağlı kalmaktadır.

Ama bu bağlılık, kr krne bir rneksemeyi hiç bir zaman iermedi. İngiliz kurumlarına oranla, Britanya dominyonlarında bile bazı yapı farkları görülebilir. Batı uluslarında bu farkların daha belirgin olması elbette doğaldır. Bu farklar, temelde hükümet otoritesinin parlamento lehine zayıflaması biçimde ortaya çıkar: genellikle, kıta Avrupa'sındaki parlamenter sistemler meclislere üstünlük tanıma eğilimindedir. Yalnız Şunu da belirtmek gerekir ki, bütünü bakımından bu sistemler Britanya rejimine oranla çok daha kötü iŐlemektedirler.

Kıta Avrupası parlamenter rejimlerinde, hükümetlerin gszliğnde çeşitli derecelere rastlanır.

Kuzey ile Güney arasında oldukça kesin bir karşıtlık vardır. Protestanlığı benimsemiş İskandinav yada Germe ırkından gelen kuzey ülkelerinde, hükümetin hâlâ oldukça büyük otoritesi vardır; oysa latin ve katolik ülkelerde bu otorite çok zayıflar. Ayrıca, ekvatora yaklaŐıldıkça, bu otoritenin hissedilmeyecek kadar yavaş, ama derece derece azaldığı ne sürülebilir.

Hkmeti güçsüz düŐüren nedenler. – İngiliz rejiminden türeyen rejimlerin Avrupa kıtasındaki bu dağılımlı, bu rejimlerde başlıca özellik olarak ortaya çıkan hükümet gücündeki zayıflamanın, her ulusa ve bu ulusun psikolojisine özgü, doğal nedenlere bağlı olduğu kanısını uyandırır. Kuzeylilerle germe ınlerin disiplin duygusu ve otoriteye saygısı, bu noktada latinlerde görülen ve anarşiye çok yakın bir özgürlük zevkiyle çatışır. Bir de, buna, halk egemenliğine dayanan bir sistemde erk üstünlüğünün, zorunlu olarak en dolaysız bir biçimde halktan gelen otoriteye –başka bir deyle parlamentoya– ait olmasını ngren Akdeniz mantığını eklemek gerekir; oysa Kuzey'in deneyciliği, bir tasımın («syllogisme») sonuçlarından çok, pratik gerekliliklere önem verilmesini kolayca kabul eder. Gene de, Kuzeyli yada Akdenizli, latin yada değil, Avrupa kıtası ülkelerinin bütününde hükümetler İngiltere'dekine oranla, parlamentodan bütünüyle güçsüzdür. Bu olgunun özellikle deđiŐkenliđini açıklayan doğal nedenlerin yanısıra, söz konusu olgunun sürekliliğini ortaya koyan daha teknik başka nedenler de vardır. Bu nedenlerin en önemlileri, meclisi dağıtma («fesih») hakkının bulunmaması ve partilerin ikiden çok olmasıdır.

Bu nedenlerden birincisi hem genelleŐmemiŐtir, hem de temel neden sayılmaz. Kıta Avrupası anayasalarının birçoğu meclisi dağıtma hakkını tanır. Kuşkusuz, bazan bu hak teoride kalır, uygulanmaz: söz gelimi, nc Cumhuriyet döneminde Fransa'da olduğu gibi. Başka durumlardaysa, meclisi dağıtma hakkının kullanılması çok karmaşık duruma gelir: Örneğin, Fransa'da Dördüncü Cumhuriyet döneminde olduğu gibi (1946-1958 arasında, meclisin dağıtılmasını gerektiren koşullar sadece bir kez ortaya çıktı, onda da zaten hükümet, meclisi dağıtma kararı aldı). Bununla birlikte, İngiltere'deki kadar düzenli bir biçimde kullanılmasa da, meclisi dağıtma mekanizması, kıta Avrupasındaki birçok ulusta

(Hollanda, Belçika, İsviçre ve özellikle Danimarka) oldukça normal bir biçimde işlemektedir. Kuşkusuz, meclisi dağıtmanın hiç uygulanmaması yada çok ender uygulanması, kabine ve parlamentonun karşılıklı ilişkilerini büyük ölçüde değiştirmektedir: bu durumda parlamento, güven oyuna başvurarak hükümeti devirebilir; oysa hükümetin elinde dengeyi sağlayacak buna benzer bir silah yoktur. Bu nedenle, bakanlar kuruluyla parlamento arasındaki bütün anlaşmazlıklar, halkın işe karışmasıyla çözümlenecek yerde, zorunlu olarak, parlamentonun zaferiyle sonuçlanır. Bununla birlikte, İngiltere'de kabinenin, meclisi dağıtma hakkında parlamentoya karşı bir baskı aracı olarak yararlanması, teoride kalmakta ve hemen hiç bir zaman uygulanmamaktadır. Bu yüzden, kıta Avrupası kurumlarında, hükümetlerin zayıf düşmesi olgusuyla ilişkili olarak meclisi dağıtma hakkının etkisiz kalmasına fazla önem vermemek gerekir. Bu konuda, parti sayısının fazla olması, bu partilerden birinin –ender durumlar dışında– parlamenter çoğunluğu elde etmesini engellediğinden çok daha büyük rol oynar. Bu durumda hükümetler ya bir koalisyonla oluşur, yada hükümeti, öteki partilerden birkaçının «desteği»nden yararlanan bir azınlık partisi kurar. Her iki durumda da hükümetin hareket serbestliği sınırlıdır; eğer koalisyon varsa, koalisyona katılanlar arasındaki görüş ayrılıkları, eğer destekleme söz konusuysa desteklenen ile destekleyenler arasındaki anlaşmazlıklar, böylesine bir sınırlamayı kaçınılmaz kılar. Bu sistemlerle Britanya sistemi arasındaki fark çok belirgindir. Bununla birlikte, yürütmeye ortaya çıkan bu zayıf düşüş, partilerin yapısına bağlı olarak birbirinden oldukça farklı iki görünüm kazanır.

Hükümetin zayıf düşme biçimleri. – Biraz sistemleştirerek şu ilkeyi özlü biçime sokmak mümkündür: «katı partiler rejiminde, hükümetler dengeli ama güçsüzdür; esnek partiler rejimindeyse, biraz daha güçlü ama biraz daha az dengelidir» (kuşkusuz, burada söz konusu olan rejim «iki partili sistem» değil, çok partili sistemdir.) Ayrıca bu kural, güçlü bir yasa değerinde değil, sadece, «bütün olarak» doğrulanan ve genellikle birçok özel durumla karşıtlaşan bir genel eğilim değerindedir.

Bunun en güzel örneği, kuşkusuz, Fransa'daki Üçüncü Cumhuriyet ile Dördüncü Cumhuriyet karşılaştırarak elde edilir. Üçüncü Cumhuriyet'te seçimlerin yönetim çevresi («arrondissement») ölçü alınarak yapılması, bireylerin parti örgütleri üzerinde üstünlük kurmasını sağlıyordu. Böylece, birçok partinin birleşmesiyle oluşan bir hükümet belli bir görüş birliğini koruyabiliyordu; çünkü bu partilerin üyeleri, hiç bir zaman güç kazanamayan parti dayanışmasından çok bakanlık dayanışmasını daha güçlü bir biçimde duyarlar. Ama, gene aynı nedenle, partilerin birleşmeleri kısa ömürlü olur; çünkü, bu partilere destek olan parlamento çoğunluğu, birbiriyle hiçbir sağlam, kolektif örgütlenme aracılığıyla kaynaşmamış geçici bir bireyler topluluğudur. Bu nedenle, Fransa'daki 1875 rejiminin başlıca özelliği olan kabine istikrarsızlığı, kabine içinde sağlanan nispi bir eylem birliğiyle giderilmiştir.

Dördüncü Cumhuriyet, görünüşe rağmen, çok daha büyük bir hükümet istikrarına yönelmiştir; çünkü, Fransa'nın işgalden kurtuluşundan bu yana bakan değişiklikleri, ya genel seçimlerden sonra parlamentonun yenilenmesi, yada başbakanın kendi isteğiyle istifa etmesi sonucu meydana geldi: 1945-1951 arasında sadece bir kez güven oyu verilmemesi söz konusu olmuştur. Buna karşılık, karma listesiz bir nispi temsil sisteminin uygulanmasından sonra, hükümetin gücünü bütünüyle yitirmesi, üzerinde durmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Partilerin içinde sıkı bir disiplin kuruldu. Kabinede, parti dayanışması bundan böyle, bakan dayanışmasına üstünlük sağladı: bunun sonucunda, düşünce ve eylem birliği bütünüyle ortadan kalktı. Bununla birlikte, yeni önemli kişilerin ortaya çıkışı, seçim reformu ve sağa kayış (sağda partiler daha az örgütlenmiştir) partilerin katılığını ve gücünü azalttı. 1948'de kendini duyurmaya başlayan hareket, 1951'de hızlandı. Günümüzde Fransa'da, yeniden Üçüncü Cumhuriyet döneminin esnek partiler sistemine dönülmüştür; bu sistem, çıkar koalisyonlarının ve bütün yetkileri tek elinde toplamaya yönelen «baskı grupları»nın gelişmesiyle daha da yıpranmıştır.

Belçika'da, Hollanda'da ve İskandinav ülkelerinde yönetenlerin, nispi temsil sistemine ve katı partilere dayanmalarına rağmen, güçlerini çok daha az yitirmiş oldukları görülür. Bu durum, kuşkusuz, bu ülkelerdeki parti programlarının daha

gerçekçi ve daha kılıgıcı («pragmatique») olmasıyla açıklanabilir; bu partilerden çoğu bir araya gelerek ortak bir çalışma planı belirleyebilir ve uygulayabilirler. Fransa'da, bu tür uygulama olanaksızdır; çünkü, Fransa'da partiler, karşılıklı hoşgörmezliğe dayanan, öğretisel uçurumlarla birbirinden ayrılan dinsel mezheplere benzerler: olaylar konusunda nisbeten daha kolay anlaşmalarına karşılık, ilkelerini uzlaştırmaları olanaksızdır. Hükümeti güçlendirme girişimleri. – Yürütmegücünün zayıflığı, Batı Avrupa uluslarında uyguladıkları rejimin başlıca yanlışıdır. Bu durum, Batı Avrupa uluslarının, Britanya sisteminin temeldeki özünü iyice sindirebilme yeteneğinden bütünüyle yoksun olduklarını ortaya koyar; çünkü Britanya sisteminin büyük üstünlüğü, kurumların demokratik niteliğini azaltmadan ve kişi özgürlüğünü tehlikeye atmadan hükümete güç ve etkililik kazandırmasıdır. Doğuştan gelen bu hastalık (yani, yürütme gücünün zayıflığı) gözlemcilerin dikkatinden kaçmamış, bunlar söz konusu hastalığı iyileştirmek için, etki güçleri çok farklı çözüm yolları önermişlerdir.

Genellikle, devlet başkanının yetkilerini arttırmak geçerli bir çözüm yolu olarak düşünülmüştür. Bu konuda en etkili yol, devlet başkanına, parlamentonun güven oyu verdiği bakanları bile görevden uzaklaştırma yetkisi vermektir. Böylece kabine, hem meclislere, hem de devlet başkanına karşı sorumlu olacaktır; devlet başkanı da yetkilerine saygı gösterilmesini sağlamak için kişisel olarak, meclisi dağıtma hakkını kullanacaktır. Bu sistem, Fransa'da, Temmuz Monarşisi döneminde, İngiltere'de ise XVIII. yy'da hükümdarın henüz gücünü yitirmediği dönemde uygulandı: bu sistem, parlamento sistemindeki gelişmenin belli bir evresini karşılar. 1919'da Weimar'da hazırlanan Alman anayasası bu sistemi yeniden benimsedi: bütünü bakımından elde edilen sonuçlar hiç de cesaret verici değildi ve Reich başkanının müdahaleleri, kabineyi güçlendirecek yerde tersine, zayıf düşürmüştü. Bunda anlaşılacak bir yan yoktur: devlet başkanının yetkilerini arttırarak parlamenter rejimi düzeltmeye kalkışmak, bu rejimin temel yapısını bütünüyle tanımamak olur. Çünkü, devlet başkanı, aslında, bir kalıntıdan başka bir şey değildir. Sistemin İngiltere'de tutunmasının nedeni, bunun daha önceden varolan bir monarşinin çerçevesi içinde oluşturulması ve İngilizlerin temelde gelenekçi olmalarıdır. Fransa'da 1875 anayasası'nın cumhurbaşkanını, kralın yerini geçici olarak korumakla görevli bir naip gibi gören monarşi taraftarlarınınca hazırlanması, cumhurbaşkanına aynı yetkilerin verilmesine yol açmıştır; 1946'daki Kurucu Meclis üyeleri yapısını kesinlikle kavrayamadıkları bu kurumu yeniden uygulamaya karar vermişlerdir. Eğer yürütmeyi, mutlaka devlet başkanının rolünü arttırarak güçlendirmek istiyorsak, devlet başkanını, ülke siyasetinin gerçek yöneticisi, hükümetin gerçek başkanı yapmak gerekir: bu durumda da, bütünüyle ayrı bir sistem olan Amerikan sistemi benimsenmiş olur. Bununla birlikte 1958 Fransız anayasası Orleans yada Weimar tipi parlamentoyu yeniden getirmeyi denedi. Ama general de Gaulle döneminde, de Gaulle'ün itibarı, ona anayasada belirlenen çok aşan büyük bir güç verdiğinden, sistem Fransa'da uygulanmamıştır.

Yürütmeye elinde bulundurması gereken otoriteyi vermek için tutulması mümkün tek yol, Britanya rejiminde yürütmeye gücünü kazandıran kurumu –başka bir deyimle, iki partili sistemi– benimsemektir. Ama, bu sistemi uygulamanın maddî açıdan olanaklı olup olmadığını, eğer olanaklıysa uygulanmasının yararlı olup olmayacağını düşünmek gerekir. Teknik düzeyde, tek turlu çoğunluk yönetiminin işleyişinin birbirine yakın partilerin birleşmesine ve merkez partilerinin ezilmesine yolaçarak iki partili sistem oluşturduğunu yukarıda göstermiştik. Ama, tek turlu seçim sistemi, iki büyük partinin oluşması için gerekli bir koşul olsa da, bunun aynı zamanda yeterli bir koşul olduğu kesin değildir. Fransa gibi düşüncelerin çok bölündüğü, birbirine yakın partilerin benzer yanlarını değil de, partileri birbirinden ayıran yanlarını ortaya koymak için herkesin yarış ettiği bir ülkede iki büyük blokun kurulması, büyük bir direnmeyle karşılaşır ve bu blokların her birinin iç bölünmeler yüzünden parçalanma tehlikesi geçirmesine yol açar: iç bölünmelerse blokun homojenliğini tehlikeye sokar ve aynı zamanda iktidardaki hükümeti zayıflatır. İki partili sistemin kıta Avrupa'sında ve özellikle Fransa'da uygulanabileceğini varsaysak bile, bunun İngiltere'deki kadar doyurucu sonuçlar vereceği kesin değildir, iktidarı bütünüyle ele geçiren partinin, muhaliflerini ortadan kaldırmak ve kendi diktatörlüğünü kurmak için

iktidarı kötüye kullanması mümkündür; çünkü, kıta Avrupası halklarında ve özellikle latinlerde, «başkasına saygı» düşüncesinin varlığı pek kesin değildir; oysa Britanya rejimini her türlü bozulmadan koruyan ve sonuç olarak özgürlüğün temelini meydana getiren işte bu saygıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

AMERİKAN TİPİ REJİMLER

İngiliz parlamenter rejimine bağlı kalan Kanada dışında, bütün Amerika kıtası, bütünü bakımından Amerika Birleşik Devletleri'nin 1787'de ortaya attığı modelden esinlenen, orijinal siyasal kurumları benimsediler.

Bu kurumların temel özelliği, demokrasiyle kişisel iktidarı birleştirmelidir. Teorik açıdan bu birleşmeye hiçbir engel yoktur: ulusun bütünü tarafından özgür bir biçimde seçilen tek bir kişi, halkın temsilcisi olarak kendini kabul ettirebilir ve bu sıfatla iktidarı kullanabilir. Ama, gerçekte, Britanya İmparatorluğu'nun ve Avrupa'nın demokratik rejimleri bu sistemi kabul etmez. Bu rejimler, bilinçli yada bilinçsiz olarak bir fransızın, yurttaşlarına verdiği şu öğüdü tutarlar: «bireylere güvenmeyin». Amerika bireylere güvenir.

Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri bireylere mutlak bir yetki vermez. Çünkü, Amerikan anayasaları bu bireylerin karşısına hep seçimle iş başına gelmiş bir parlamento çıkarır ve kamu gücünü bu iki rakip organ arasında paylaştırır. Daha önce tanımladığımız bilimsel terimleri kullanmak gerekirse, Amerikan anayasaları demokratik ve liberal bir rejim çerçevesi içinde (a) monokratik bir yürütme ve (b) kesin bir güçler ayrılığı sistemi getirir; bu rejimde, özgür seçimle iş başına gelmiş yönetenlerin yönetilenler karşısındaki yetkileri sınırlıdır.

Bu ortak özelliklerin ardında, her şeye rağmen Amerikan anayasalarını birbirinden ayıran birçok fark vardır. Bütünü bakımından, Amerika Birleşik Devletlerini bir yana, Orta ve Güney Amerika ülkelerini ise öteki yana ayırmak gerekir. Her iki öbek, ekonomik düzey, iklim, ırk, dil, uygarlık bakımından farklıdır ve bu durum muhakkak ki siyasal kurumlar düzeyine de yansımaktadır. Siyasal kurumlar ABD'nde doğmuş, öteki Amerikan ulusları da bu kurumları kendilerine uyarlayarak benimsemişlerdir. ABD rejiminin latin Amerika ülkelerindeki kaderi, bütünü bakımından, Britanya rejiminin kıta Avrupası ülkelerindeki kaderine çok benzemektedir.

1. Örnek: ABD'nin siyasal rejimi

ABD dünyanın en eski yazılı anayasasına sahip olmakla övünebilir; çünkü 1787'de hazırlanan bu anayasa, o tarihten bu yana, yapısında önemli değişikliğe uğramadan ve aralıksız uygulanmıştır. Ayrıca Amerikan anayasası ulusun genel saygısını da kazanmıştır: bu anayasanın ilkelerini herkes bir dogma gibi benimser; tarihi ve kapsamı okullarda çocuklara öğretilir ve ABD'ye giren yabancılar seyahatleri boyunca ona saygı gösterecekleri konusunda and içerler. Bununla birlikte, amerikalılarca İncil'e eş değerde tutulan bu metin, başlangıçta, beğenilerek onaylanmadı; hazırlayıcıları bu metni beğenmiyorlar ve uzun ömürlü olacağına inanmıyorlardı.

ABD anayasasının içeriği. – 1787'de Philadelphia'da toplanan kurucular, yeni bir yapıt yaratmak ve o dönemde işlemekte olan rejimlerle benzer yanı bulunmayan özgür bir rejim kurmak çabasında değildiler. Tersine, belli bir sempati duydukları, denenmiş bir sistemi değiştirerek benimsemek istemekteydiler; bu sistem, istemeyerek koştukları bir ana yurdun, İngiltere'nin, sistemiydi. Bu durum, Britanya, rejimiyle ABD rejimini bütünüyle farklı bulan bir gözlemciyi şaşırtabilir. Ama, Philadelphia Konvansiyonu'nun örneksediği İngiliz sisteminin bugünkü değil, bundan bütünüyle farklı bir sistem olan 1737 sistemi olduğunu hiç unutmamak gerekir. 1787 sisteminde palramenter rejim henüz kesinlikle kurulmamıştı ve Britanya kurumları, kesin güçler ayrımını kapsayan ve Parlamento ile sınırlandırılmış basit bir monarşiye çok benziyordu, öte yandan, bir kralları olmadığı için Amerikan kurucu meclisi, bu kralın yerine bütün ulusun seçtiği bir başkanı geçirmek zorunda kaldı; bunu yaparken, Devlet Başkanı'nın otoritesini, yeni, ama giderek artacak olan ulusal egemenlik ilkelerine dayandırmakta olduklarını akıllarından bile geçirmiyorlardı; oysa kralın gücü, eski kutsal haklar tezlerine dayanıyordu ve bu tezler tarihin akışı içinde, giderek unutulmaktaydı.

Böylece yürütme organı çok büyük bir güç kazanmış oluyordu, iki dereceli seçimle ulusun bütünü tarafından seçilen ABD Başkanı, yürütmeyi temsil eder. Söz konusu iki dereceli seçimde, başkanı seçen delegeler, uygulamada emredici vekâletle bağımlı olduklarından, elde edilen sonuç, tek dereceli sistemin ortaya çıkaracağı sonuçla aynıdır. (13)

Başkan dört yıl içinde seçilir. 1947'den önce, anayasaya göre, başkanın sonsuz seçilme hakkı vardı: bununla birlikte, üçüncü kez seçilmeyi istemeyen George Washington'dan sonra, Franklin Roosevelt'e kadar, birbirini izleyen bütün Başkanların uyduğu bir gelenek kuruldu; bu büyüün bozulması ve başkanın üçüncü, sonra da dördüncü kez seçime girme cesaretini gösterebilmesi ve seçilebilmesi için Franklin D.Roosevelt'in olağanüstü kişiliğini beklemek gerekti. Anayasada yapılan ve 1947'de oylanıp 1951'de uygulanmaya başlanan 22. değişiklikten bu yana başkan iki defadan fazla seçilememektedir.

Başkan, hem devlet başkanının, hem de hükümet başkanının görevlerini elinde toplar; ama başkanın görevlerini yüklenirken parlamento çoğunluğundan ve bakanlarının düşüncelerinden kaygıya düşmesi için bir neden yoktur. Gerçekte, ABD'nin Başkan'ı hiç kimseye karşı sorumlu değildir: parlamento ona ne soru sorabilir, ne gensoru açabilir, ne de onu görevden alabilir. Gerçi anayasa, sonunda, gerekirse siyasal sorumluluğa yol açabilecek cezaî bir sorumluluk (impeachment prosedürü) öngörmüştür, ama gelişmeler bunu başka yöne sürüklemiştir: impeachment sadece bir kez, bütünüyle siyasal nedenlerden ötürü başkan Johnson'a (14) karşı kullanıldı ve Johnson suçsuz bulundu. Meclislerin bakanlar üzerindeki yetkileri de çok değildir, kaldı ki bakanlar Başkan'ın yardımcılardır ve kendilerinin hükümet yetkileri yoktur. Söylenişine göre, bir gün Başkan Lincoln bir sorunu bakanlarına danıştığında bunların hepsinin kendisininine karşı bir görüşte olduklarını görür ve gülerek, «yedi 'hayır'a, bir 'evet', 'evet'ler çoğunlukta!» deyip kendi görüşüne uygun bir karar alır. Kuşkusuz, bazı başkanlar daha az dinamiktiler ve şu yada bu bakanın etkisi altında kaldılar; ama bu, genel kural değildir.

Başkanın karşısına iki meclisten oluşan Kongre dikilir: Senato ve Temsilciler meclisi. Senatonun yetkisi biraz daha çok, itibarıysa Temsilciler Meclisine oranla, çok fazladır. Senato, federasyon içinde ayrı ayrı topluluklar olan eyaletleri temsil eder; eyaletin nüfusu ne olursa olsun, her eyalet aynı sayıda delegeyle Senatoda temsil edilir: Örneğin, 488.738 nüfuslu Nevada'da, 18.241.266 nüfuslu (15) New York da iki senatör seçer ve bu durum azınlıklara çok etkili bir korunma ve aynı zamanda büyük bir yasaklama gücü sağlar.

Tersine, Temsilciler Meclisi her eyaletin, nüfusu oranında seçtiği milletvekillerinden oluşur; böylece, bu meclis, Amerikan federasyonunun birliğini temsil eder. Bu iki meclis, Philadelphia Konvansiyon'unda federalistlerle karşı-federalistler arasındaki uzlaşmanın sonucudur: federalistler nüfusla orantılı temsili, karşı-federalistlerse her eyaletin eşit olarak temsil edilmesini istiyorlardı; bu nedenle Senato içinde birinin, Temsilciler Meclisi içinde ötekini isteğine uyuldu ve yasama gücünün kullanılması ve bütçenin düzenlenmesi için bu iki meclis tarafından ortaklaşa yapılmasına karar verildi. Bununla birlikte Senato, özellikle diplomasi (antlaşmaların onaylanması) ve yönetim (yüksek memurların atanması) alanlarında belli bir üstünlük sağladı. Ayrıca, bu hukuki üstünlüğü çok aşan bir itibarı da korumayı başarmıştır: Senato bu itibarı, temelde, eyaletlerin özgürlüklerini temsil etmesine ve amerikalıların bu özgürlüklere büyük değer vermelerine borçludur.

Hiç değilse teorik olarak, kongre ile başkan arasında güçler mutlaklıdır: ne Kongre başkanı devirebilir, ne de başkan Kongreyi dağıtabilir. Başkan da, bakanları da kongre üyeleri arasından seçilemezler ve ancak çok özel durumlarda kongre toplantılarına katılabilirler. Bununla birlikte, başkan, Kongrenin şu yada bu sorunu incelemesini sağlamak için kongreye «mesajlar» gönderebilir ve özellikle önemli bir silah olan «veto» hakkını elinde bulundurur. Başkan, Kongrenin onayladığı bir yasanın uygulanmasına karşı çıkabilir: bu vetonun etkisiz kalabilmesi için her iki meclisin de bu yasayı ikinci kez görüşmesi ve üçte iki çoğunlukla yeniden kabul etmesi gerekir.

Kısacası, Amerikan anayasası, Kongreyi başkana karşı değil, başkanı Kongreye karşı daha yetkili kılmıştır. James Bryce'da belirttiği gibi, iki güç arasında

önemli bir anlaşmazlık çıktığında, zafer sonunda, hep başkanda kalır; ayrıca James Bryce, bunun «olumsuz bir zafer olduğunu, çünkü başkana istediğini vermediğini, sadece Kongrenin yapmak isteğine engel olma olanağı sağladığını» da ekler.

Amerikan anayasasında, en üst düzeyde Yüksek Mahkeme yer alır; Yüksek Mahkeme, ömür boyu atanmış ve büyük bir itibarı olan dokuz yargıçtan oluşur. Aslında Yüksek Mahkeme, bizdeki Yargıtay'a benzeyen bir mahkemeden başka bir değildir. Ne var ki, başkan James Monroe döneminde, Yüksek Mahkeme başkanı yargıç Marshall'ın çabalarıyla, bu mahkeme yasaların anayasaya uygunluğunu yargı yoluyla denetleme gibi çok önemli bir siyasal görev yüklendi. Marshall, anayasanın pek açık olmayan bir hükmüne dayanarak. Yüksek Mahkeme'nin, eyaletlerin özel yasalarının olduğu kadar, federal yasaların da anayasaya uygun olup olmadığını yargı yoluyla denetleme hakkına sahip olduğu düşüncesini geliştirdi; bu gerekçeye göre, Mahkeme, kendisine gönderilen davalarda anayasaya aykırı bulduğu yasaları uygulamayı reddedebilirdi. Bu görüşü sürdüren Yüksek Mahkeme, keyfiliğe karşı ABD yurttaşlarına güçlü bir güvence verir ve yargı organını devletin en yüce hakemi durumuna getirir. Amerika'nın siyasal sistemini inceleyenlerin en yeteneklilerinden biri, bu sistemi «yargıçlar hükümeti» olarak tanımlarken biraz abartmaktadır: çünkü Yüksek Mahkeme'nin yargıçtan bir karara karşı çıkabilirler, ama karar alamazlar: denetlerler, ama yönetemezler. Sistemin işleyişi. – Güç işlediği görünen bir rejim varsa, o da Amerikan rejimidir. Güçlerin mutlak bir biçimde ayrılması, güçleri fildişi kültlerine hapseder; bunların çatışmasına yol açabilecek anlaşmazlıkları çözmek için hiç bir yol gösterilmediğine göre, güçlerin mutlak ayrılığı doğal olarak içinden çıkılmaz durumlara yol açacak ve bu durumdan da ancak zor kullanarak kurtulmak mümkün olacak: 1795 ve 1848 Fransız anayasaları örneği, böyle bir sistemin kendisini yok edecek öğeleri, gene kendi içinde taşıdığı çok iyi gösterir. Öte yandan, temelde, her organın yetkilerini başka bir organın yetkileriyle sınırlandırmaya çaba harcayan ve son çözümlemede hiç birine karar alma yetkisi vermeyen bir anayasa, işlemez hale gelmeye mahkum değil midir? Güçleri büyük bir ustalikle dengelemeye uğraştıkça kesin bir hareketsizliğe düşülmeyecek midir? Yada, başkanın uygulamadaki üstünlüğü onun diktatörlüğüne yol açmaz mı? Amerikan anayasasının uzun ömürlülüğüyle bu kötümser tahminlere verdiği cevap, bazı açıklamalar gerektirir.

Önce, siyasal partiler'in yapısının ve varlığının Amerikan rejiminin görünümünü bütünüyle değiştirdiğini belirtelim.

İngiltere gibi Amerika Birleşik Devletlerinde de iki partili sistem vardır; bu sistem hem uzun bir tarihsel geleneğin, hem de tek tur'lu çoğunluk sisteminin doğal mekanizmasının sonucudur. Ama Amerika'daki partiler, İngiltere'deki ve özellikle Avrupadaki partilerden çok farklıdır. Amerika'daki Cumhuriyetçi partiyle Demokrat parti arasında ideolojiler her seçimde değişir. Geleneksel olarak, Demokrat parti, merkezîyetçiliğe düşman, oysa Cumhuriyetçi parti federal iktidarın güçlenmesinden yanadır. Ama, başkan Demokrat partidense, cumhuriyetçiler eyalet haklarının başlıca savunucusu, demokratlarsa federalist kesilirler: Roosevelt döneminde bunun örnekleri görülmüştür. Gerçekte, Amerikan partileri, partiden çok, verimlilik açısından ele alınan ve iktidarı ele geçirmeye olanak sağlayan dev makinalara benzer: «ganimet sistemi» ('spoils system') uyarınca, seçimi kazanan parti, bütün yönetim mevkilerini kendi üyelerine dağıtır. Parti programları, her seçim kampanyasında günün gereksinimleri göz önünde bulundurularak belirlenir; bu programlar, çok gerçekçi, ama öğretici bakımından çok zayıftırlar.

Birkaç yıldan beri, avrupalı gözlemciler partilerin bünyesinde bir çeşit siyasal billurlaşmanın meydana geldiğine inanmaktadırlar: ekonomik konularda devletin işe karışmasına karşı çıkan cumhuriyetçiler «sağ»ı, toplumsal alanda daha ilerici olan demokratlarsa «sol»u meydana getirmişlerdir. Bu, bir ölçüde, demokrat partiyi onu tek başına temsil edebilecek kadar egemenliği altına alan yüce kişinin, yani başkan Roosevelt'in uyandırdığı bir kanının sonucudur. Gerçekte, bu iki partinin her birinde bir sol ve bir de sağ kanat vardır ve bazı cumhuriyetçilerden destek gören birçok demokratın Roosevelt'in karşısına dikildiği çok görülmüştür. Bununla birlikte, 1952 seçimlerinden bu yana,

Cumhuriyetçi partinin oldukça belirgin bir biçimde sağa kaydığı da göze çarpmaktadır.

Ne olursa olsun, iki partili sistem, Amerikan anayasasındaki güçlerin ayrılması ilkesini gözle görülür bir biçimde ortadan kaldırmaktadır: gerçekte, Kongrede çoğunlukta olan parti, genellikle başkan bu partinin şefi olduğu için, yasama ile yürütme arasında sıkı bir ilişki kurar. Bununla birlikte, bu açıklama çok sınırlı kalmaktadır. Bunun nedeni, birinci olarak, Amerikan partilerinin İngiliz partileri ölçüsünde disiplinli olmayışlarıdır; her üye büyük bir düşünce ve oy özgürlüğüne sahiptir ve başkan, partisinden beklemek zorunda olduğu desteği her zaman bulamaz, ikinci olarak, seçim sürelerinin eşitsizliği nedeniyle başkan, Kongrede çoğunlukta bulunan partiden olmayabilir: Başkan dört yıl, Temsilciler Meclisi üyeleri iki yıl, senatörler altı yıl için seçilir ve Senatonun üçte biri her iki yılda bir yenilenir. Böylece Amerikan anayasasının uygulanmasında iki evre kategorisi görülebilir: başkan ile Kongrenin çoğunluğu aynı partidense, güçlerin göreceli olarak işbirliği yaptığı evreler; ve bunun tersi söz konusu olduğunda, güçlerin mutlak bir biçimde ayrıldığı evreler.

Bu sonuncu varsayımda, rekabetin, hükümet darbesine kadar varan önemli çatışmalara yol açmaması, Amerikan anayasasının cevaplandırılmayan sorularından biridir. Bu durum, önce, başkan'ın –hiç değilse son yıllara kadar– zorlayıcı tedbirler alma yetkisinin olmamasıyla açıklanabilir: her eyaletin kendi polis örgütü bulduğuna ve sürekli ordu beslenmediğine göre başkan, hükümet darbelerinin başarıya ulaşmaları için gerekli olan bu «kılıç»tan yoksundu. Ayrıca, amerikalıların anayasalarına duydukları adetâ dinsel saygıyı da belirtmek gerekir; bu saygı, anayasaya saldırıda bulunmaya yeltenene karşı, bütün ulusun ayaklanmasına yol açar. Nihayet, en önemlisi, bütünüyle demokratik yaratılışlı olması dolayısıyla ABD ulusu, anayasa ile ilgili çatışmaların zor kullanılarak çözümlenmesine kesinlikle karşı çıkar: İngiliz rejimi nasıl bütünüyle Britanya ulusunun liberal düşüncesine dayanıyorsa, Amerikan rejiminin bütün dengesi de kesinlikle halktan destek almaktadır.

Ne var ki, iyi işleyen İngiliz rejiminin tersine, Amerikan rejimi oldukça kötü işlemektedir. Ama bu durum bir buçuk yüzyıl farkedilemedi; çünkü, ülkede egemen olan ekonomik liberalizm, gerçek iktidarı sanayi kesimindeki patronlara veriyor ve böyle olunca da devlete ancak çok önemsiz bir görev kalıyordu. Ayrıca, Amerika, muhtaç olmadığı bir dünyadan uzakta, zenginliklerinin ve okyanusların koruyuculuğunda her çeşit hatayı işleyebilirdi: örneğin, Amerikan senatosu, Versailles antlaşmasını onaylamayı reddedince bunun doğuracağı sonuçlara katlanan, sadece Avrupa oluyordu.

Bugün koşullar değişmiştir. Devlet, ister istemez ekonomik ve toplumsal hayata el atmak, dev bir orduyu beslemek ve geliştirmek, bir dış politikayı belirlemek ve uygulamak zorundadır. Başkan Roosevelt'in olağanüstü dehâsının arkasında, yıllarca gizli kalan bir aksaklık, Roosevelt'in ölümünden sonra birdenbire gün ışığına çıktı: Amerikan hükümet sistemi, artık, ulus için gerekli olan büyük ve yeni çabaları gerçekleştirebilecek güçte görünüyordu. Kuşkusuz, oldukça kısa bir süre içinde köklü bir reform yapmak gerekecektir. Bu reformun, bir kaç küçük değişiklikle düzelebilecek anayasa organlarından çok, rejimin öğelerinde, yani siyasal partilerde yapılması düşünülebilir; çünkü Amerikan siyasal partilerinin bugünkü yapıları, sadece özel ve yerel çıkarları yansıtmakta, ama dünyanın bu en güçlü ulusunda ortaya çıkan sorunlara çözüm getirememektedir.

2. Amerikan rejiminin türevleri

Bütünü bakımından, ABD'nin rejimi, Britanya parlamenter sistemi kadar başarılı olamadı. Pek az, Avrupa ulusu doğrudan doğruya ABD'nin rejimini örneklemiştir, ayrıca, birkaç Avrupa ulusunun bu konuda yaptığı denemeler, hep kısmî kalmış ve bunların da pek azı uzun ömürlü olabilmıştır.

Bu başarısızlık oldukça ilginçtir. Kuşkusuz, Amerika'nın Avrupa'dan çok uzak oluşu ve Avrupalıların Amerikan kurumlarını pek az tanımaları, uzun süre Amerikan sisteminin örneklenmemesinde başlıca rolü oynadı. Oysa İngiltere çok daha yakındı, kurumları çok daha iyi biliniyordu, üstelik İngiliz sistemini açıklayan büyük yazarlar çıkmıştı. Bilimin dünyayı küçülttüğü, uzaklıkları kısalttığı günümüzde bile Avrupa ulusları, Amerikan rejimini, uzun bir uygulama örneği sayesinde en gizli noktalarına varıncaya kadar öğrendikleri bir parlamenter sistemden (İngiliz sisteminden) çok daha az tanırırlar.

Ama, Avrupa'nın 1787'de hazırlanan Amerikan anayasasına karşı takındığı bu soğuk tavır, belki de çok daha önemli olan başka bir nedenle açıklanabilir: kişisel iktidara karşı duyulan gizli düşmanlık. Bu düşmanlık, Fransız Devrimi'nin getirdiği ve Avrupa'daki bütün demokratik rejimleri etkileyen bir siyasal felsefeden kaynaklanır.

Amerikan sistemi bir kişiye çok büyük yetkiler bağışladığı için korku vermektedir: Avrupa ülkeleri dikta tehlikesine karşı Amerikan sisteminin yeterli tedbirler kapsamadığına inanmaktadır. Kaldı ki, Amerikan rejiminin Güney Amerika'daki türevleri de bu kanıyı doğrulayan örneklerdir.

Latin Amerika rejimleri – Batı Avrupa ülkelerini ABD rejiminden uzaklaştıran neden, gelenekleri ve halklarının psikolojisi açısından kişisel iktidardan yana olan Latin Amerikan uluslarının bu rejimi benimsemiş olmalarıdır. Latin Amerika ülkelerinde kıvılderililerdeki «cacique»in (16) yerini, İspanyol «conquistador» (17) aldı; «conquistador»un yerine de, tek başına iktidarın bütünü temsil eden Kral Yardımcısı geçti. Bağımsızlık savaşları sırasında Bolivar, San Martin, Miranda gibi birkaç olağanüstü kişinin çabasıyla özgürlüğe kavuşuldu. «Fikirlerin değil, bazı insanların zafere ulaşması için» (Garcia Galderon) savaşan ve özgürlüğe kavuşan bu halklara bütün yetkileri bir tek kişiye veren bir siyasal sistem gerekliydi.

Ama bu halklar özgürlüğü de severler. Fransız Devriminin ilkeleri bu halklarda büyük coşkuyla karşılandı: bu ülkelerden bazılarında, hattâ çoğunda, 14 Temmuz bugün bile ulusal bayramdır. Şu halde, onlara, demokrasi ile kişisel iktidarı kaynaştıran bir rejim gerekiyordu. Tam aradıklarına uygun bir rejim ise, hemen yanibaşlarında durmaktaydı; Latin Amerika uluslarına en yakın olan ve bu ulusların en iyi tanıdıkları bir rejimdi bu; üstelik, sömürge boyunduruğunu kaldıran ilk Amerika kıtası ulusunda uygulanmakta olması bu rejime maddi bir güç ve aynı zamanda itibar kazandırıyordu. Latin Amerika'nın 1787 anayasasını örneklemesi için bütün koşullar tamamdı ve Latin Amerika bu anayasayı örneksedi. Bu nedenle, Latin Amerika ülkelerinin çoğunda, halkın seçtiği bir başkan ve onun karşısında Senato ile Temsilciler Meclisinden oluşan bir kongre vardır; bütün bunların üstünde de sistemin bütünü düzene sokmakla görevli bir Yüksek Mahkeme yer alır. Federal rejimi uygulamayan ülkelerde, meclislerin seçimi bakımından bazı ayrılıklar görülür. Çok daha önemli başka ayrılıklarsa, anayasa değişikliklerinde ortaya çıkmaktadır: çünkü, bazı Latin Amerika ulusları rejimin gerçek temellerinde köklü değişiklikler yapmadan, sık sık anayasalarını yenilerler. Ama, ABD kurumlarıyla Latin Amerika kurumları arasında görünüşte ortaya çıkan bu benzerliklerin ardında çok önemli farklar gizlidir.

Önce, Başkan'ın üstünlüğü. Kuzey Amerika rejiminde güçler dengelidir, örneğin Roosevelt gibi çok güçlü kişiliği olan bir başkan, şüphe yok ki bazan Kongre üzerinde fiilî bir üstünlük kurar, ama yasaları değiştirebilme konusunda yetkili tek organ olan Kongre de Başkan'ın Kongre'nin onayını almadan reformlara girişmesini engelleyen yasal güce sahiptir. Tersine, Latin Amerika rejimlerinde, hukukî bakımdan değilse bile fiilî bakımdan güçler birbirine bağımlıdır. Kongre, yasama gücünü hep elinde tutar: ama, başkanın elinde Kongre'ye baskı yapma olanağı sağlayan amaçlar vardır ve bunlar aracılığıyla başkan, isteklerini kabul etmesi için Kongre'yi zorlar. Bu baskı araçları çok çeşitlidir. Genellikle Kongre'deki çoğunluk başkan'ın bağlı olduğu partinin elindedir: bu varsayım normaldir; ve Kuzey Amerika'da çoğunlukla bu varsayım gerçekleşir; ayrıca, son derece isabetli bir gerçekleşmedir bu. Ama bir Güney Amerika partisi, bir Kuzey Amerika partisinden bütünüyle farklıdır. Güney Amerika'da parti, temelde, bir adamın çevresinde toplanmış ve kendini bütünüyle ona hizmet etmeye adanmış bir «cliensler» (18) topluluğu, sözün kısası gerçek bir partiden çok, bir klan'dır. Kongre çoğunluğunun başkan'a mutlak bağlılığının ve aynı zamanda ona bağımlı olmasının nedeni işte budur.

Öte yandan bu bağlılık silahlı kuvvetlerin güvencesi altındadır; çünkü Güney Amerika'ya ve Orta Amerika'ya yerleşmiş latinler uniformalara, generallere ve şatafatlı askerî gösterişe karşı duydukları eğilimi korumuşlardır. Bu latin ulusların her birinin, eski geleneği titizlikle koruyan ve çok faal orduları vardır. Bu ordular, savaşmadıkları için önemli bir siyasal rol oynarlar. Uzun süre, başkanları işbaşına getiren ve iş başından uzaklaştıran ordu oldu; bu yüzden başkanların ilk kaygısı, ordunun desteğini sağlamak ve bu destek ile

Kongre'ye boyun eğdirmek oldu. Bir kaç yıldır, özellikle en gelişmiş Latin Amerika ülkelerinde, bu durum biraz değişmiştir ama, gene de «pronunciamiento»ların (19) İspanyol geleneği henüz ortadan kalkmadı. ABD rejimine oranla ikinci fark ise Güney Amerika kurumlarının yarıdemokratik özelliğidir. ABD'de seçimler özgür ve dürüsttür. Latin Amerika'daysa seçimler, çoğunlukla «güdümlü»dür. Ayrıca, birçok Güney Amerika ulusunda halkın büyük bir bölümünün kızıl derili ya da melez, okumamış ve geri kalmış insanlardan oluştuğunu ve bu insanlar için oy pusulasının bir anlam taşımadığını eklemek gerekir. Genellikle, Güney ülkelerinin büyük bir bölümünün, sömürge tipinde olduğu unutulmaktadır: beyaz ırktan birkaç kişi, ancak yavaş yavaş uyşuklukta kurtulmakta olan renkli derili bir halk kitlesine egemendir ve bu kitleyi avucunun içinde tutmaktadır. Bu kitle her çeşit seçim hilesine uysalca boyun eğer: Latin Amerika'da iktidardaki partinin çoğunluğu sağlayamaması, az rastlanan bir olaydır. Ama bu durum iktidardaki partinin sonsuza kadar çoğunlukta kalacağı anlamına gelmez: iktidar partisi, bir devrimle geldiği iktidardan seçim yoluyla değil, gene bir devrimle kovulur. Bununla birlikte bu rejim büyük bir değişim içindedir. Üstelik, askerî diktaların yerini, sivil diktalar almaktadır: generallerin yerine hukuk doktorları geçmekte ve bunlar generallerin bütünüyle yabancı oldukları yasallık kaygısını göstermektedir. Kitleler, içinde buldukları karanlıktan yavaş yavaş kurtulmaya başlamışlardır; Latin Amerika yarı demokrasilerinin gerçek demokrasilere dönüşebilmesi için tek çıkar yol, bu kitleleri siyasal olgunluğa ulaştıracak bir evrimdir.

ABD rejiminin Amerika kıtası dışındaki uygulamaları.— Philadelphia konvansiyonu'nun yarattığı rejim bütünü bakımından bugüne kadar Amerika kıtası sınırları içinde kaldıysa da, dünyanın başka kesimlerindeki uluslar bu örneği bütün bütün küçümsememişlerdir.

Bu konuda en büyük başarıyı federal iki meclis sistemi kazanmıştır. Daha önce gördüğümüz gibi, Konvansiyon'u yaşam boyu içinden çıkamayacağı bir çıkmazdan ne pahasına olursa olsun kurtarmak için Amerikalıların ortaya attığı bu sistem, federalizm genel tekniğinin temel öğelerinden biri oldu. Federal bir örgütlenme deyince yasama kurumları, hep iki meclis biçiminde tasarlanır. Amerikan Senatosu ve Amerikan Temsilciler Meclisi örneğinde olduğu gibi bu meclislerden birinde federe eyaletler eşit, ötekindeyse nispi biçimde temsil edilirler. 1948'de, dünyanın en eski federasyonu olan ve demokratik geleneği iki meclisli sistemle büyük ölçüde bağdaşmayan İsviçre, Amerikan sistemini örnek aldı ve çok iyi uyguladı. Federal yapılı Britanya dominyonlarında İngiliz etkisinin yerini, Amerikan etkisi aldı ve Amerikan sistemi biçim bakımından olduğu kadar, isim açısından da örneksendi: 1867'deki Kanada anayasası, 1901'deki Avustralya anayasası, 1909'daki Güney Afrika anayasası, Lordlar Kamarasına değil, Washington senatosuna benzeyen bir «senato» kurdu. Nihayet, komünist Rusya da federal bir örgüt kurmak istediğinde, önceki örneklerden farklı bir tutum benimsemi.

Kişisel özgürlüklere sağladığı değerli güvence bakımından yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi de, en az federal iki meclis sistemi kadar övgüyü hak eder. Yasaların anayasaya uygunluğu'nun denetlenmesi, bütün federal rejimlerde uygulanan Amerikan çift meclis sistemi kadar evrenselleşmemişse de, Birinci Dünya Savaşından sonra hazırlanan bazı Avrupa anayasalarında (Avusturya, Çekoslovakya, Romanya, İrlanda, İspanya, vb.) yer almıştır. Ama bu anayasaların bazıları, yasaların anayasaya uygunluğunu denetleme işinin kendisine doğrudan doğruya başvurularak dâva açılabilen özel bir organa bırakılmasını isteyen Fransız Sieyes'in biraz değişik öğretisinin etkisiyle, bazen, Amerikan örneğinden sapmışlardır. Çağdaş devletlerde, giderek sık görülmeye başlanan iktidarı kötüye kullanma olaylarını önlemesi bakımından yasaların anayasaya uygunluklarını denetlemede görülen bu gelişme memnunluk vericidir. Buna karşılık, 1919 Alman anayasası ve 1848 Fransız anayasası bir yana bırakılırsa, başkanlık sistemi'ni örnekleyen çıkmamıştır.

Kaldı ki, 1919 Alman anayasası, başkanlık rejiminin çok sınırlı bir uygulamasıdır: gerçi Reich'in başkanı da ABD başkanı gibi seçimle işbaşına geliyordu ama Reich'in başkanı, ülkeyi, ABD başkanı gibi tek başına değil, bir başbakanın yetkisi altındaki sorumlu bakanlar aracılığıyla yönetmekteydi. Burada

sözkonusu olan İngiliz parlamenter sistemiyle Amerikan başkanlık sisteminin bir karışımıydı ve İngiliz parlamento sisteminin Amerikan başkanlık sistemine üstünlüğü kesindi.

Oysa, 1848 Fransız anayasası, Amerikan sistemindeki yürütme kavramını hemen hemen bütünüyle benimsemişti: ulusun bütünü tarafından seçilen bir başkan, bakanların da yardımıyla fiilen ülkeyi yönetiyordu ve parlamentonun bakanları denetleme yetkisi yoktu. 1851 yılında, gerçekleşen hükümet darbesiyle sona erdiği için bu deneme, tatlı anılar bırakmadı. Bununla birlikte, daha önce de belirtmeye çalıştığımız gibi 1851 darbesi öncesi hiç bir şey tanıtlamaz: o dönemin cumhurbaşkanı, halk tarafından seçildiği için değil, ismi Louis Napoleon Bonaparte olduğu için bir hükümet darbesi yaptı. Kont Chambord 1875'te başbakan seçilseydi, Üçüncü Cumhuriyet 1940'a kadar sürüp gitmez miydi?

Bu düşünce biçimine, kuşkusuz, başkanlık rejimi içinde de diktatörlük olanakları bulunduğunu gösteren Güney Amerika örneğiyle cevap verilecektir. Ama, Latin Amerika ülkelerini diktaya götüren başkanlık sistemi değil, halkın büyük bölümünü oluşturan okuma yazma bilmeyen kitlelerin siyasal öğrenimden bütünüyle yoksun olmasının doğurduğu toplumsal durumdur. James Bryce'in haklı olarak belirttiği gibi, eğer dikta olmasaydı Güney Amerika anarşi içine düşerdi. Bugüne kadar İngiliz parlamenter rejimini örneksemiş olan bazı ülkelerin günümüzde anarşiye sürüklenmekte olduklarını görmek, Amerikan sisteminin gelecekte önem kazanacağını düşündürebilir. Hükümet başkanını doğrudan doğruya genel seçimde halka seçtirmek fikri, birkaç yıldan beri Fransa'da taraftar kazanmaktadır (20)

(20) Bkz. Maurice DUVERGER. Demain La Republique, 1958.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUS TİPİ REJİMLER

Anayasa dünyasına en son gelen Rus rejimi ve bundan türeyen çeşitli rejimler, XX. yy.'da Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının yol açtığı siyasal kargaşalardan sonra ortaya çıktı. Genç oluşu bu rejimlerin birinci genel özelliğini oluşturur; İngiliz sisteminin uzun bir geleneğe dayandığı ve Amerikan sisteminin bir buçuk yüzyıldır uyguladığı hatırlanırsa, Rus rejiminin genç oluşu daha da önem kazanır.

Bu genç rejimler aynı zamanda yeni olduklarını, yani geçmişle hiçbir benzerlikleri bulunmadığını, eski sistemleri örneksemediklerini. Önceki kurumlarla hiçbir akrabalıkları olmadığını öne sürerler. Ama bu özellik, öncekinden –yani genç oluşlarından– çok daha az belirgindir. Gerçekte, Rus tipi anayasalarda, önceki anayasalardan örneklenmiş birçok öge bulunur. Bunun bir dış görünüşten başka bir şey olmadığı kesindir; çünkü bu rejimin gerçek işleyişi metinlerde betimlenen teorik şemadan çok farklıdır.

Olgularla yasalar, kurumlarla anayasa arasındaki bu ayrılık bu rejimlerin üçüncü ve belki de en önemli özelliğini meydana getirir. Gerçekte, sadece dış görünüşlerine bakacak olursak, bunların, kamu yetkililerinin seçimle işbaşına geldikleri demokratik sistemler; klasik parlamenter rejime oldukça yakın, güçlerin esnek bir biçimde ayrılmasına (ya da güçler işbirliğine) dayanan sistemler; yurttaş haklarının açıklandığı ve güvence altına alındığı liberal sistemler olduklarını sonucuna varırız. Ama bu noktaların her birinde de yanılığa düşülecektir, çünkü gerçek –hiç değilse Rus rejiminde– bunlardan hiç birine uymaz.

1. Örnek tip: SSCB'nin siyasal rejimi

İlk bakışta SSCB'nin bugünkü anayasası hem Britanya anayasasına hem de Amerikan anayasasına benzer ve bu benzerlik giderek artmaktadır: 1936 Rus anayasası 1924 anglosakson anayasasının şemalarına daha yakındır; ve mart 1946'da yapılan reformlar (bunlar çok basit reformlardır) bu benzerliği daha da arttırmıştır. Bununla birlikte, bu konuda her çeşit acele hükümden kaçınmalıyız. Dünyanın bütün ülkelerinde anayasa metinleriyle bunların uygulaması arasında hissedilir bir ayrılık vardır: ama, bu ayrılık hiç bir yerde SSCB'deki kadar büyük değildir. Şu halde, 1936 Anayasasının dış görünüşü ardında Rus siyasal sisteminin temel gerçeğini bulmaya çalışmak gerekir.

5 aralık 1936 Anayasası. – SSCB anayasası iki ayrı bölüm kapsar: birinci bölüm SSCB'nin ekonomik ve toplumsal yapısını, ikinci bölümse siyasal kurumlarını tanımlar. Marksist tezlerle rağmen bu iki bölüm arasında doğrudan doğruya bir

ilişki yoktur ve bu bölümlerden birinin içindeki hükümler ötekinin içindekiler dikkate alınmadan incelenebilir.

Siyasal bakımdan SSCB, kendi hoşlandıkları deyimle, bir «çok uluslu devlet»tir: bizse ona federe devlet adını vereceğiz. ABD'deki ve İsviçre'dekilerden farklı olarak SSCB'ye üye olan devletler hukuk açısından eşit değildirler; üye devletlerin gerçek önemleri birbirinden farklı olduğundan bu cumhuriyetlerden bazıları «Özerk Cumhuriyet»ler, «Özerk Bölge»ler ve «Millî Bölge»ler kapsar. Özerk cumhuriyetlerin ve bölgelerin, ve «Millî Bölgeler»in, İkinci Birlik Meclisi'nde, içinde yer aldıkları federe cumhuriyetten ayrı olarak temsil edilme hakları vardır; ama, büyük federe cumhuriyetlerin (ve özellikle, «federatif» cumhuriyet adını taşıyan ve on dört özerk cumhuriyet ile yedi özerk bölgeyi kapsayan Rusya'nın) bu mecliste, küçüklere oranla çok daha fazla oyu vardır. Büyük cumhuriyetlerin üstünlüğü, alışılmış federal tekniğe uygun olarak sadece Birinci Meclis'te değil, İkinci'de de görülür; bu, çok özel bir durumdur. Bu yüzden Rus federalizmi çok eşitsizdir; kuşkusuz bir durum mantıklı değildir, ama gerçeğe çok daha uygundur.

SSCB parlamentosu, yada «Yüksek Sovyet» (Sovyet, Rusça da «kurul» ya da «Meclis» anlamına gelir), böylece iki meclisten oluşur: bu meclislerden biri, halkların bütünü, ikincisiyse üye devletleri temsil eder. «Birlik Sovyet»i adını alan birincisi her 300.000 kişi için seçilmiş bir milletvekilinden oluşur: örneğin 1958'de seçilmiş olan Birlik Sovyeti'nde 738 üye vardı; ikincisinde, yani «Milliyetler Sovyet»inde, her Federe Cumhuriyetin 25, her Özerk Cumhuriyetin 11, her özerk Bölge'nin 5, ve her Millî Bölge'nin 1 milletvekili vardır (1958' de, toplam 640 milletvekili). Her iki meclisin milletvekilleri de doğrudan, eşit ve gizli (kadınların da seçme seçilme hakkı vardır) genelay'la dört yıl için seçilir. Ayrıca, milletvekilleri, seçmenlerin çoğunun oyuyla görevden uzaklaştırılabilir. Genelay'un, 1936 anayasasıyla kabul edildiğini belirtmek gerekir: daha önceleri, başkasını çalıştıran patronların, kapitalistlerin, gelir sahiplerinin, tüccarların ve aracılıkların, keşişlerin ve papazların oy hakkı yoktu.

Her iki meclisin de hakları bütünüyle birbirine eşittir: yasama gücünü birlikte kullanırlar; tasarıların yasalaşması için her iki mecliste de basit çoğunlukla kabul edilmeleri gerekir; bu iki meclis, ortak oturumla «Yüksek Sovyet Prezidiumu»nu seçerler, her konuda soruşturma komisyonları kurabilirler ve bakanlar için gensoru verebilirler. İki meclis anlaşmazlığa düştüğünde ve, hiç bir uzlaşma çaresi bulunamadığında Prezidyum, parlamentoyu dağıtır ve yeni seçimlere gidilir.

Yürütme gücü iki organın elindedir: Yüksek Sovyet Prezidyumu ve Bakanlar Kurulu. Prezidyum, hemen hemen parlamenter bir rejimdeki devlet başkanının görevlerini yapan kollektif bir organdır. Otuz iki kişiden oluşur: bir başkan, on beş başkan yardımcısı, bir sekreter, ve on beş üye. Görüldüğü gibi başkan yardımcısı sayısı Federe Cumhuriyetlerin sayısına eşittir. Stalin'in 1936 anayasasından önce hazırladığı rapor, bu eşitliğin raslantısal olmadığını gösterir: her cumhuriyetin Prezidyum'da temsil edilmesi istenmişti. Böylece, devletin federal niteliği, yürütme organına bile yansımıştır; oysa bu, ender taslanan bir durumdur.

Prezidyum'un yetkileri iki kategoriye ayrılır. Birincisi kategoridekiler bir devlet başkanının alışılmış görevlerini karşılar: af yetkisi, madalya ve Ünvan verme, büyük elçileri atama, yabancı diplomatik temsilcilerin itimatnamelerini kabul etme, Yüksek Sovyet'i toplantıya çağırma (Yüksek Sovyet, yılda iki kez toplanmak zorundadır), iki meclis arasında anlaşmazlık çıktığında Yüksek Sovyet'in dağıtılması, bakanların atanmasına katılma. Öteki kategoridekilerse, parlamenter devlet başkanının silik rolünü büyük ölçüde aşar: bu konuda Prezidyum'un beş kategoride toplanan çok önemli yetkileri vardır:

- 1) Yüksek Sovyet'in toplanmadığı dönemlerde bakanlar Prezidyum'a karşı sorumludurlar: hatta Prezidyum, bakanları görevden uzaklaştırabilir ve yerlerine başkalarını atayabilir; yalnız, bu durumu, Yüksek Sovyet'in onaylaması gerekir;
- 2) Prezidyum, ya kendi girişimiyle yada Federe cumhuriyetlerden birinin isteği üzerine bir referandum düzenleyebilir. Prezidyum'a, Yüksek Sovyet'i de aşarak doğrudan doğruya halka başvurma olanağı sağlayan bu yetki çok önemlidir;
- 3) Prezidyum'un yasaları «yorumlama» yetkisi vardır (ama Prezidyum, yasaları

kararnameler ve tüzüklerle tamamlayamaz; çünkü bu yetki bakanlar kuruluna verilmiştir); 4) Prezidyum'un Birlik, yada Federe cumhuriyetlerin bakanlar kurulunda alınan yasalara aykırı kararları ve kararnameleri bozma hakkı da vardır: bu noktada, yürütme gücüyle yargı gücünün karıştığı görülür: yasaları yorumlamak ve yönetsel kararların yasalara uygunluğunun denetlenmesi normal olarak bir yargıcın görevidir; Fransa'da bu yetkiler mahkemelere ve özellikle Danıştay'a verilmiştir; 5) Prezidyum diplomatik ve askerî alanlarda önemli rol oynar: başkomutanı atar, seferberliğe karar verir, antlaşmaları onaylar ve Yüksek Sovyet'in toplantıda bulunmadığı dönemlerde savaş kararı alabilir. Yetkilerinin genişliği ne olursa olsun, Prezidyum, hükümet çalışmalarına ve yönetim çalışmalarına doğrudan doğruya karışamaz. Yüksek Sovyet karşısında bir çeşit denetleme, hakemlik ve nihayet yüce Sovyet'in vekili rolünü oynar. Uzun sözün kısası, bu kavram, geleneksel parlamenter devlet başkanı kavramından, sanıldığından daha az uzaklaşır: ama devlet başkanına (yada onun yerini tutan organa) verilen yetkiler o kadar önemlidir ki, bunun yolsuzluklara yol açabileceğinden korkulabilir. Bununla birlikte, bu korku oldukça yersizdir; çünkü, önce Prezidyum'un kollektif yapısı kişisel diktatörlükleri önler; sonra da, daha ilerde inceleyeceğimiz gibi, Sovyet rejiminin temel mekanizması bu türden korkuları kesinlikle gerçek dışı bırakır.

Hükümetin gerçek faaliyetini Bakanlar Kurulu yönetir: mart 1946'ya kadar, bakanlar kuruluna «Halk Komiserleri Kurulu», bakanlara da «Komiser» adı veriliyordu; bu tarihte, Birlik Yüksek Sovyet'i kapitalist parlamenter rejimlerin kullandığı geleneksel terimi, Bakanlar Kurulu terimini benimsedi. Bakanlar kurulu, bir başkan, «birinci başkan yardımcıları, başkan yardımcıları, asıl bakanlardan ve çeşitli «devlet komiteleri»nin başkanlarından oluşur; ayrıca, Federe cumhuriyetlerin bakanlar kurulu başkanlarının da SSCB bakanlar kuruluna katılma hakları vardır; böylece federalizm, bakanlar kurulu içine bile girmiş olur. Ayrıca, bakanlar da iki kategoriye ayrılır: federal bakanlar ve «Federe Cumhuriyetler» bakanları. Federal bakanlar, Birlik'in bütün toprakları üzerinde federal bir kamu hizmeti görürler. Federe Cumhuriyetler bakanlarıysa sadece, Federe Cumhuriyetlerin her birinde aynı dalı yöneten bakanların faaliyetini koordine etmekle görevlidir: federal ilke bu ikinci biçimiyle, SSCB bakanlar kurulu yapısı içinde bir daha uygulanmış olmaktadır.

Bakanları Yüksek Sovyet atar ve bakanlar Yüksek Sovyet'e karşı «sorumludur» (anayasanın 65. maddesi). Bu nedenle, bakanlar, faaliyetleriyle ilgili olarak parlamentoya hesap vermek zorundadırlar ve parlamento üyeleri bakanlara karşı gensoru açabilir. Anayasanın açık bir biçimde belirtmemesine rağmen, bakanların Yüksek Sovyet'e karşı bu sorumluluğunun, Yüksek Sovyet'in bir güvensizlik oyuyla –tıpkı klasik parlamenter rejimde olduğu gibi– bakanları devirmesine yol açacağı kabul edilebilir. Zaten mart 1946'da açıklanan resmi yorum da böyledir. Sovyet'in toplantıda olmadığı dönemlerde bakanlar, aynı koşullarla, Prezidyum'a karşı sorumludurlar.

Bütünyle ele alındığında, bakanlar kurulu hükümet yetkisini kullanır. Yasaların, bütçenin ve ulusal ekonomi planının yürümesini sağlar; kural koyma yetkisini elinde tutar; «kamu düzenini sağlamak, devletin çıkarlarını ve yurttaş haklarını savunmak» için tedbirler alabilir; dış siyaseti düzenler; silâhlı kuvvetlerin genel örgütlenişini sağlar, v.b. Kısacası, bunlar, parlamenter bir rejimdeki kabinenin geleneksel güçleriyle aynıdır. Yalnız, bakanlar kurulunun kendi üyeleri üzerindeki otoritesinin anayasa tarafından belirlendiğini gözden kaçırmamak gerekir; bakanlar kurulu bakanların emirlerini ve yönergelerini bozabilir. Ayrıca, Birlik bakanlar kurulu, Federe cumhuriyetlerin bakanlar kurulu tarafından alınan kararları ve çıkarılan kararnameleri de geçersiz kılabilir.

Bazılarının hayranlıkla, bazılarının korkuyla sözünü ettiği Rus rejimi, aslında, Britanya'nın kökü eskilere dayanan parlamenter sisteminin ustaca

ayarlanması değil midir? Ama, SSCB'nin genişliği ve çeşitliliği, bu sistemin federal bir yapıyla birleştirilmesine yol açmıştır. Şu halde, «doğu demokrasisi», garip bir biçimde, batı demokrasisine bir ikiz kardeş kadar benzemeyecek midir? –Metinleri aşarak kurumların ruhuna inen çok daha titiz bir inceleme, bu türden sonuçlara varmak için henüz erken olduğunu göstermektedir.

Sovyet sisteminin temel mekanizmasını açıklamak kolay değildir, çünkü bu mekanizma kesin araştırmalara hiç olanak vermez. Sovyet sistemiyle ilgili açıklamamız, çok güçlü belirtilere ve birçok varsayıma dayanır; bununla birlikte gene de büyük ölçüde kişisel yorum kapsamaktadır: bu açıklamanın doğruluğu sadece olasıdır, ama kesin değildir.

Rus siyasal «alt yapı»sının birinci temel ögesi Komünist Partisi'dir. Partinin varlığı ve görevi, SSCB anayasasının bütünü içinde iyi bir temel meydana getirir: «İşçi sınıfından, çalışan köylülerden ve fikir işçilerinden en aktif ve bilinçli yurttaşlar, SSCB komünist partisinde özgürce birleşir. Bu parti, komünist toplumun kurulması için yapılan mücadelede işçilere öncülük yapar ve – ister toplumsal örgütlerde olsun, ister devlet örgütlerinde olsun– bütün işçi örgütlerinde yönetici çekirdeği temsil eder (Madde 126).

SSCB komünist partisiyle dünyanın başka ülkelerinde bulunan klasik tipte siyasal partiler arasında hiç bir ortak yan yoktur. Çünkü, Öncelikle, komünist partisi bir tekelden yararlanır; «tek parti» oluşu, rejimi savunanlarca yadsınmaz (kaldı ki bu olanaksızdır), tersine yüksek sesle haykırılır: «bunu saklamayı aklından bile geçirmeyen Sovyet halkı, tek partiyi, yeni tipte bir demokrasiye özgü yeni bir olgu olarak dünyaya tanıtır.» (D. ZASLAVSKİ. – La Democratie sovietique, Fransızca çevirisi, sayfa 31). SSCB komünist partisinin bu tekeli, rejimin bütününe çok özel bir görünüm verir. Tek parti, her seçim çevresinde tek aday, başka bir deyişle seçmenlerin seçim haklarının bulunmaması anlamına gelir; yani söz konusu seçim, gerçek bir seçim olmaktan çok, bir plebisittir. Tek parti, aynı zamanda, parlamentoda muhalefetin bulunmaması anlamına gelir; parlamentoda hükümet lehine oybirliği vardır: şu halde, parlamenter sistem boş bir biçimden, içi boşaltılmış bir kabuktan başka bir şey değildir.

SSCB komünist partisiyle klasik partiler arasındaki öteki ayrımlar: SSCB komünist partisine giriş, kesin kurallara bağlanmıştır: parti üye kartını elde edebilmek için bir yıl süreyle hazırlık stajı yapmak, en az üç yıldan beri partiye kayıtlı olan ve gene en az bir yıldır partiye gireceklerle birlikte çalışmış üç parti üyesinin tavsiyesi gerekir. Belli aralıklarla, partide «temizlik» yapılır ve parti öğretisine bağlı olmadığı kanısını uyandıran üyeler partiden çıkarılır: bu, çok ağır bir müeyyidedir; çünkü, aynı zamanda, partiden atılanın işini kaybetmesine, hükümet ve halkın gözünde bu cezaya çarptırılanın şüpheli kişi durumuna düşmesine yol açar.

Temelde, parti, rejime en bağlı, en temiz, sovyet iktidarını en ateşli biçimde destekleyen yurttaşların ve ulustaki seçkinlerin (elite) bir araya geldiği bir «tarikat», bir üst sınıf meydana getirmeyi amaçlar. Bu seçkinler de oldukça azdır: 200 milyon nüfusa karşılık, partide (1959 Kongresi raporu), yani bütün nüfusun % 3'ü. örgütlenmiş ve belli bir aşama sırasına girmiş bu seçkinler, «hücreler»e, fabrikalara, işletmelere, semtlere, köylere, v.b. dayanırlar; belli bir alandaki bütün hücreler bir «bölüm» meydana getirir; bölümler birleşerek «bölgeler»i, bölgeler de her Federe cumhuriyetin «parti»sini oluşturur; bu partilerin bütünü SSCB komünist partisini meydana getirir. Partinin resmî yönetici organı, Merkez komitesidir; Merkez komitesinin üyelerini parti kongreleri seçer. Yüz otuz üç üye ve yüz yirmi iki yardımcı yada «aday»dan oluşan komite, iki yürütme organı seçer: prezidyum (on dört asil üye ve dokuz yedek üye) ve sekreterlik (dokuz üye). Stalin döneminde, Sekreterlik parti hiyerarşisinin en üst makamıydı ve yetkiler tam yetkili genel Sekreter'in elinde toplanmıştı. Mart 1953'ten sonra, Lenin döneminde uygulanmış olan kollektif yönetim ilkesine dönülünce Sekreterliğin rolü azaldı Prezidyum'un rolü çoğaldı. Ama, Stalin gibi hem Sekreterlik'in, hem de devletin yönetimini elinde toplayan Kruşçev'den bu yana Sekreterlik'in önemi yeniden arttı. Böylece, bu tarihten sonra, partinin bu çok büyük mekanizmasını çok az sayıda insan denetleyebilmektedir. Kuşkusuz, her dereceden yöneticiler resmen seçim yoluyla işbaşına gelirler; ama uygulamada, oylar, üst organların önerilerini onaylamaktan başka bir işe yaramaz: böylece partinin yapısı çok güçlü bir biçimde merkezileştirilmiş olur.

Partinin başlıca görevi, bağımsızlığı ve ayrılığı Sovyet anayasası tarafından desteklenen güçleri yeniden bir araya toplamak ve kaynaştırmaktır. Görünüşte otorite, bölündüğü için dağılmış gibidir: otorite Birlik düzeyinde Prezidyum, bakanlar kurulu, Birlik Sovyet'i, Milliyetler Sovyet'i arasında; ülkenin bütünü

düzeyinde çeşitli cumhuriyetler ve federe ve özerk bölgeler arasında; yerel düzeydeyse, çok geniş bir mülkî ve meslekî bölgeler (bu bölgelerin her birini bir Sovyet yönetir; Sovyet'in üyeleri seçimle işbaşına gelirler, azledilemezler ve tam yetkilidirler) piramidi arasında bölünmüştür. Ama bu dev merkezkaç hareketi, komünist partisinin merkezci gücüyle dengelenir: Prezidyum'un, parti ileri gelenleri bulunur; uygulamada üst organlarca seçilen parti ileri gelenleri, Sekreterlik'in ve Politbüro'nun yönergelerini bütün ülkeye ve birçok kuruma iletirler.

Kuşkusuz, parti yöneticileri, devlet yöneticileri ve yönetsel topluluklar arasında, teorik olarak anlaşmazlıklar çıkması mümkündür. Ama, gerçekte, bu anlaşmazlıklar en az'a indirgenmiştir. Çünkü, birinci olarak, parti ileri gelenlerinden birçoğu aynı anda siyasal organizmanın önemli yerlerinde görev almışlardır; böylece bir çeşit kişisel birlik sağlanmıştır. Yüksek Sovyet'teki 1339 milletvekilinden 1085'i parti üyesidir ve «partisizler» de partinin onayıyla seçilmişlerdir, ikinci olarak, parti, birleşik ve merkezî durumu ile, hemen her zaman görüşlerini tek tek düşüncelerden üstün kılabilir, durumdadır. Kaldı ki parti, birleşmenin ve merkezîleşmenin tek ögesi değildir: partinin yanı sıra, siyasal polis'in, yada daha doğru bir deyişle 1924 anayasasının «Devletin Birleşik Siyasal Müdürlüğü» (OGPU kısaca GPU yada Gepeu) adını verdiği organın önemini belirtmek gerekir; çoğunlukla yazıldığı gibi OGPU 1934'de ortadan kaldırılmadı, ama içişleri Halk Komiserliğine (bugün İçişleri Bakanlığı) bağlandı. OGPU'nun temel görevi, rejime her türlü karşı çıkışla –başka bir deyişle, uygulamada, partinin belirlediği «genel çizgi»den her çeşit sapmayla mücadele etmektir; bu nedenle? OGPU yurttaşların düşünce ve faaliyetlerini denetler, bütün yasal biçimlerin ve bütün güvencelerin dışında tutuklamalar yapar ve sorguya çeker: 10 Temmuz 1934 tarihli kararnamede «ceza kampları ve çalışma kolonileri» adı verilen yerlerin yönetimini sağlar. Ama, Stalin'in ölümünden sonra siyasal partinin öneminin azaldığını ve toplama kampları sisteminin ortadan kalkmakta olduğunu da belirtelim.

Acaba, bütün bunlar bu rejimin aleyhinde olanların genellikle belirttikleri gibi, SSCB'de gerçekten demokratik hiç bir öge bulunmadığı anlamına mı gelir? – İlk bakışta bu sorunun cevabı, «evet» gibi görünüyor. Bir tek adayın katıldığı plebisit biçimindeki seçimlerin hiç bir demokratik yanının olamayacağı, kesinlikle ortadadır; çünkü halk, devletin propaganda aracı olan basının, kitapların, radyonun; sinemanın dile getirdiği tek bir fikirden başkasını hiç bir zaman bilemeyecektir; üstelik bu halk, çocukluktan başlayarak kesinlikle tek yanlı bir öğrenim gördüğünden daha başlangıçta seçme hakkı olmaksızın tek bir yola girmiştir; bu halkın komünizm dışı düşünceler (SSCB'de buna «sapık» yada «muhalif» düşünceler denir) karşısındaki durumu, fiziksel yapısı renkleri tanıma olanağını ortadan kaldıran doğuştan kör bir adama benzer. Her çeşit muhalefeti, dehşet ve «tasfiye» dahil her türlü yola baş vurarak ortadan kaldırmaya kararlı bu iradede daha fazla demokrasiye aykırı ne olabilir?

Bununla birlikte, bu görüşler çok yüzeyseldir. Sovyet gerçekliğinin içine biraz daha fazla girmeye çabalarsak; çatışmaların, tartışmaların ve muhalefetlerin bulunduğunu görürüz. Rus gazeteleri iş başındaki kişileri eleştiren ve genellikle şiddetli bir biçimde eleştiren okuyucu mektuplarıyla doludur. Her ne kadar adaylar tekse de, bu adaylar, çeşitli kuruluşların (sendikalar, kooperatifler, kültür dernekleri, gençlik kuruluşları) önerdikleri bir çeşit «ön adaylar» arasında yapılan bir dizi elemelerden sonra seçilirler. Ve bu elemeler, seçim hazırlık kurullarında halkın gözleri önünde yapılır. Böylece SSCB'de, ayrıntıda, bir çeşit demokrasi vardır: traktör frenleri yapımını eleştirebilirsiniz ama parti genel sekreterinin son siyasal söylevini hayır. Ayrıca, partinin hücre toplantılarında kolhozların, kooperatiflerin, sendikaların, v.b. üyelerinden meydana gelen kurullarda yerel olarak bir çeşit doğrudan demokrasi görülür.

Kuşkusuz, bu özgürlük çok sınırlı ve özellikle çok hayalidir. Çünkü asıl alanlarda özgürlük hiç yoktur. Ama, belki de Rus halklarına uygulanan rejimi batılı gözle yargılamamak gerekir. Özgürlük ile inançtan biz özgürlüğü seçtik; ruslarsa inancı. SSCB savcısının yaptığı görev, kendisine devletin en yüksek mevkilerinden birini sağlıyorsa (Şişinsky örneği bunu çok güzel ispatlar) bu, raslantısal değildir; Ortaçağ'da Hıristiyanlık dünyasında engizisyoncuların

durumları da böyle değil miydi? Ünlü Moskova, duruşmaları sırasında İngiliz Times gazetesi, suçluların durumlarını ortaya koyan bir tek gerçek açıklama bulunduğunu söylemiyor muydu: suçluların, dinsel anlamda bir günah işlediklerine inanmaları.

2. Sovyet rejiminin çeşitli türevleri

Sovyet sistemi, dış görünüş bakımından olmasa bile temel esini yönünden çok farklı iki büyük kategoride toplanan türevlere yol açtı. Bir yanda, her zaman Rusya'nın etkisini az çok duyan bazı ülkeler, özellikle Orta Avrupa ve Balkan ülkeleri kendi istekleriyle yada zorla, Rusya'nın kurumlarını uygulamışlardır; bunu yaparken, örneksedikleri kurumları kendi kurumlarıyla kaynaştırmaya, bunu da özellikle, aşamalı olarak gerçekleştirmeye çabaladılar: bu ülkelerin rejimleri, «evrim tipi» adı verilebilecek bir rejim tipini oluşturur. Başka ulusların –özellikle komünizmin gelişmesinin tehdidi altında bulunan ve bütün olanaklarıyla bu gelişmeyi engellemeye kararlı olanların– durumu bütünüyle farklıdır: kısacası, bu uluslar, komünizmi engelleme konusundaki en iyi çarenin, az çok Rusya'dakilere benzeyen siyasal kurumları benimsemek olduğunu sandılar. Bu, askerlerin çok iyi bildiği eski bir taktikti; askerler, düşmanı yenmenin en iyi yollarından birinin onunla kendi toprakları üzerinde, onunkine benzeyen silah ve yöntemlerle savaşmak olduğunu bilirler. Böylece «faşizm» doğdu; önceleri, 1922'de İtalya'da kurulan rejimi belirten «faşizm» terimi, daha sonra aynı türden rejimleri belirten genel bir terim durumuna geldi. İlk bakışta ne kadar garip görünürse görünsün faşizm, temelde, Sovyet sisteminin bir türevidir: «evrim tipi»nin karşısında bir çeşit «gerici tip» oluşturur. Evrim tipi: halk demokrasisi. – Aslında, birbirini izleyen iki halk demokrasisi kavramı vardır: biri 1945-1948 yıllarını, ötekiyse 1947-1948'de başlayan dönemi karşılar. Bu evrimi açıklayan en büyük olgu içte değil, uluslararası düzeydedir: 1941 de müttefik olan devletlerin bozuşması ve «demir perde»nin konmasına yol açan soğuk savaş. Stalin'in ölümünden sonra meydana gelen «yumuşama» henüz açıklığa kavuşmamış, üçüncü bir kavrama yönelmektedir.

1) Halk demokrasilerinin birinci donemi: Karma rejimler (1945-1948). – Bu dönemde halk demokrasisi, Sovyet ve batı etkilerinin karıştığı, ama genellikle Sovyet etkisinin daha ağır bastığı karma bir rejimdir. Bu karma rejim, ekonomi alanında da görülür; millileştirilmiş bir sektörün yanısıra, oldukça önemli bir özel sektöre (ve bir kooperatif sektöre) rastlanır; tarım reformları «kolhoz» tipinde örgütlerden çok, küçük mülkiyetlerin doğmasına yol açtı. Siyasal kurumlarda, bütünü bakımından batı demokrasilerinin ana çizgileri korundu. Bununla birlikte, batı demokrasilerini örnekseme oranı her ülkede farklıdır: Çekoslovakya'da klasik demokrasilerle bu benzerlik en üst noktasına ulaşır; tersine, Bulgaristan'daysa azdır; Yugoslavya 1946'dan sonra, açıkça Sovyet örneğini temel alan bir anayasa kabul etti. Partiler rejimi de, tek parti sistemiyle batı çok partililiğinin garip bir karışımıdır. Komünist partisi, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki direnme hareketlerinde Ulusal Cephe yada Yurttaş Cephesi adı altında öteki partilerle birleşti ve bu cephelere bütünüyle egemen olmaya çalıştı. Bu «Cephe»ler, komünist partisine, tek partili rejimi bir çok partililik görünümü altında gizleme olanağı vermeliydi: ama komünist partisi bunu her zaman başaramadı ve müttefikleri az yada çok bağımsızlıklarını korudular, öte yandan, bazı partiler Cephe'lere girmeyi kabul etmediler ve komünist partisinin yanısıra varlıklarını sürdürdüler. Birkaçı–özellikle, tarım ülkelerinde güçlü olan çiftçi partileri– çok önemliydi (örneğin, Bulgaristan'da ve Polonya'da). Yalta ve Potsdam antlaşmalarında öngörülen seçimler, gene Sovyet sistemiyle batı sistemlerinin karma bir biçimidir. Bütün partiler Yurttaş cephesi adı altında tek adaylı bir liste yaparlar (komünist partisi, bu listelerde aslan payını alır): Bulgaristan'ın 1945 seçimlerindeki durumu işte budur. Ama, hemen ertesi yıldan başlayarak çok adaylı listeye dayanan seçimler yapıldı. Genellikle, batı demokrasilerinde olduğu gibi, partiler seçmenin karşısına ayrı ayrı çıkarlar: ama muhalefet partilerine («Cephe»lere girmeyi kabul etmeyen partilere) karşı çeşitli seçim hileleri yapılmıştır. Bu «hileler» az çok farkedilebilir; örneğin, 1945'de Macaristan'da, 1946'da Çekoslovakya'da yapılan seçimler, geniş ölçüde özgür seçimlerdi.

Hükümetler koalisyon kabineleriydi. Komünist partisi kilit noktalarını elinde tutuyordu (İçişleri, Adalet, Ordu, Propaganda bakanlıkları). Genellikle «Cephe», parlamentoda çoğunluk-taydı: ama. Macaristan'da («küçük mülk sahipleri» partisi, oyların % 56'sını almıştı) ve Çekoslovakya'da durum, böyle değildi. Gözde mevkiler (Başbakanlık, Devlet Başkanlığı) komünist olmayan, ama bir ölçüde komünistlere bağlı bulunanlara verilmişti: bununla birlikte, Çekoslovakya başkanı Beneş ve Romanya, kralı Mihail bağımsızdılar (bu yüzden de onlar tek başlarına bırakılmak istendiler). Uluslararası antlaşmalara dayanan batılı Müttefiklerin baskısıyla, Cephe dışı muhalefet üyeleri hükümete sokulmuşsa bunlara önemsiz görevler verildi; yanlarına bir komünist «bakan yardımcısı» atanmışsa bunlar az. yada çok tecrit edildiler.

Siyasal hayat hükümetin üstünlüğüne dayanır, ama batı tipinde bir muhalefet de vardır; muhalefetin parlamentoda sandalyeleri, partileri ve gazeteleri olduğundan düşüncelerini halka açıklayabilir (hatta bazen, hükümete bile katılır), ama ezici ve tedirgin edici hareketler, hatta hafif de olsa zorbalıkla karşılaşır. Komünist partisi, yavaş yavaş bu muhalefet partilerini parçalamaya ve üyelerinden bazılarını komünist partisi yönetimindeki Cephe'ye sokmaya, yada bu partileri (sosyalist partiler) kendi bünyesine katmaya çalışır. Bu konudaki en güzel harekât Macaristan'da gerçekleştirildi; burada, 1945 Kasımında seçilen meclisteki 407 sandalyeden 277'sini elde eden küçük mülk sahipleri partisi iki yıl içinde eridi: kuşkusuz, partinin yapısı da bu harekât için elverişliydi, çünkü parti oldukça dağınık bir koalisyon oluşturmakta ve bu koalisyonda nazi Almanyası ile işbirliği yaptıklarından kuşkulanan kişiler de bulunmaktaydı. Çekoslovakya'daki Fierlinger'in (partisini komünistlerin kucağına atan sosyalist lider) harekâtı da oldukça ilginç teknik bir başarıdır.

Bununla birlikte, çeşitli halk demokrasileri arasında çok büyük farklar vardır, iki uçta Yugoslavya ve Çekoslovakya yer alır. 1946'da Sovyet anayasasını örnek alarak bir anayasa hazırlayan Yugoslavya, siyasal bakımdan SSCB'ye en yakın olanıydı; Yugoslavya'da, muhalefet fiilen ortadan kalkmış, komünist partisine hemen hemen tam bir tekel tanınmıştı. Oysa Çekoslovakya, batı demokrasileriyle halk demokrasileri arasında karma bir sistem benimsedi.

2) İkinci dönem: Stalin tipi diktatörlük (1948-1954). – 1947 1948'de Doğu ile Batı arasındaki kopma kesinleşti ve 1945'in galipleri arasında soğuk savaş başladı. Her blokta bir iç gerginlik gözlemlendi; bu gerginlik, halk demokrasilerindeki köklü değişikliklerle ortaya çıktı ve bu değişiklikler sonucunda halk demokrasileri Sovyet örneğine benzemeye başladılar (bu benzeme olgusunda rol oynayan başka bir etken daha vardır: Yugoslavya'nın 1948'de bloktan ayrılışı; bu durum Moskova'ya bağlı ülkelerde «Tito'culuğa» karşı bir mücadelenin başlamasına yol açtı). Böylece, halk demokrasisi kavramı anlam değiştirmeye başladı; hem sovyet sisteminden aktarılan, hem de batı demokrasilerinden alınan öğeleri bir araya getiren karma bir rejim yerine, Stalin tipi diktatörlüğe çok yakın bir rejime dönüştü. Bu rejim, ekonomik bakımdan, kamu sektörünün yanısıra bir özel sektörü ve bir kooperatif sektörünü (bu sonuncu sektörlerin ikisi de, az yada çok geniş olabilir) korumasıyla, siyasal bakımdan komünist partisi yönetimindeki «cephe»lerde toplanan partilerle bir çeşit çok particiliği yaşatmalarıyla (çok hayali bir yaşatmadır bu) ve anayasalarında birkaç batı özelliğinin bulunmasıyla Stalin tipi diktatörlükten ayrılır.

Sadece Çekoslovakya'nın anayasası SSCB'ninkiyle aynı ana çizgileri kapsar: bir parlamento, bir Prezidyum, bir bakanlar kurulu. Ama bu ülkelerin boyutları küçük, yapıları ise merkezileşmiş olduğundan parlamento bir tek meclisten oluşur. Bu organların isimleri çeşitlidir ve az çok yerel geleneklere bağlıdır: meclise Polonya'da Diyet, Bulgaristan'da Sobrania, Macaristan'da Ulusal Meclis, Romanya'da Büyük Ulusal Meclis denir. Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'da sovyet kökenli olan Prezidyum terimi resmen kabul edilmiştir; ama Polonya'da buna Devlet Konseyi adı verilir. Üç organ arasında yetkiler, yatay olarak değil, devretme (detegation) sistemi aracılığıyla düşey olarak dağılır: batı anlamında bir güçler ayrılığı yoktur.

Siyasal yaşamdaki değişiklik, kurumlara getirilene oranla çok daha belirgindir. Bu değişikliğin başlıca özelliği, muhalefetin bütünüyle ortadan kaldırılmasıdır, öncelikle, bütün seçimler artık tek adaylı liste sistemiyle yapılmaktadır.

1948'den önce, bu sistem 1945 yılında sadece Bulgaristan'da uygulandı: 1946'dan başlayarak, çok adaylı listeye dayanan seçimler yapılmaya başlandı ve 1946 seçimlerinde muhalefet, 277'ye karşı 101 sandalye kazandı. Tersine, 1948'den sonra tek adaylı liste sistemi genelleşti: meydana gelen gelişmeyi hiç bir şey bundan iyi gösteremez. Parlamenter düzeyde artık hiç bir muhalefet olamazdı, öte yandan, gazeteler ve muhalefet partileri ortadan kalktı; muhalefet liderleri yurt dışına kaçtılar yada «ortadan kaldırıldılar».

Muhalefetin ortadan kaldırılmasıyla birlikte Ulusal cephelerde yada Yurttaşlar Cephelelerinde bir katılma oldu: komünist partisi dışındaki üye partilerin zaten çok sınırlı olan özerkliği, bütünüyle ortadan kalkma eğilimi gösterdi, özellikle sosyalist partiler, gerçekte bütünüyle komünistlerin yönetiminde olan bir «işçi partisi» içinde, komünist partileriyle birleşmeye zorlandılar.

Siyasal muhalefet ortadan kalkınca, hükümetler bu kez, dinsel muhalefete cephe aldılar. Dinsel muhalefet, özellikle, kilise hiyerarşisinin güçlü olduğu katolik ülkelerde tehlikeliydi; o kadar ki, tarımsal ekonomiye dayanan ve çoğunlukla geri kalmış bu ülkelerde katoliklik, genellikle, toprak aristokrasisine büyük ölçüde bağlı bir ruhban egemenliği (clericalisme) biçimindedir. Şu halde, şiddeti ve yayılma alanı çeşitli halk demokrasilerine göre değişen bir zorbalık fırtınası patlak verecekti: bu fırtına Macaristan'da şiddetli (uygar kamu oyunu ayaklandıran kardinal Mindszenty olayı), Çekoslovakya'da daha az şiddetli, Polonya'daysa çok farklı (bu ülkede genellikle diktatörlüğün daha yumuşak olduğu sanılır) olmuştur.

1949-1950'den sonra, muhalefete karşı girişilen mücadele yeni bir biçim aldı: mücadele, komünist partisinin içinde yapılıyordu. Mücadele, her şeyden önce, aşırı milliyetçi sanılanlara (yani «Tito'cu» olduğundan kuşkulananlara) karşı yapılıyordu: Bulgaristan'da Kostov'un, Polonya'da Gomulka'nın ortadan kaldırılması, Macaristan'da Rajk davası. Ama; 1952'de değişiklik yeni bir görünüm kazandı: su katılmadık sovyetseverler hedef alınmıştı (Macaristan'da Slansky'nin idamı, Romanya'da Anna Pauker'in ortadan kaldırılması).

«Temizleyenlerin temizlenmesi»ndeki amacın ne olduğu pek iyi bilinmiyor; bu temizlik, belki de, halkın özellikle nefret ettiği kişileri gözden çıkararak kamu oyunu hoşnut etmek kaygısıyla yapılmıştı. Stalin'in ölümünden sonra temizlik hareketinin durduğu sanılır: ama komünist partileri içindeki mücadeleler sürmektedir.

3) Üçüncü dönem: Ulusal bir sosyalizmin peşinde. – S.S.CB.'nin Stalin ilkelerinden kurtulma sıyyla birlikte, birinci Cenevre Konferansı (1954) ve özellikle İkinci Cenevre Konferansından (1955) sonra uluslararası alanda belirgin bir yumuşama görüldü. Bu yumuşamanın halk demokrasilerinin iç rejimlerine büyük etkileri oldu: ama evrim devam etmekteydi ve onu kesinlikle saptamak olanaksızdı.

Bu evrimin temeli, SSCB'nin 3 haziran 1955'de Yugoslavya ile yaptığı (geçici) uzlaşma sırasında ilân ettiği yeni bir öğretiydi. Bu öğretiye göre, sosyalizme ulaşmak için birçok yol vardı. Durum, Komünist partisinin XX. Kongre'sinde (Ocak 1956) yeniden doğrulandı. Bunun anlamı, halk demokrasilerinin, sosyalist bir devlet kurmak için – 1948-1954 döneminde yaptıkları gibi– SSCB'nin 1917' den sonra izlediği yöntemleri örneklemek zorunda olmadıklarıydı. Bundan böyle, üke olarak halk demokrasilerinin her biri, sosyalizmi kurmak için kendi yapısına ve ulusal kimliğine en uygun yolu araştırmakta özgür olacaktı.

SSCB komünist partisinin XX. kongresinden sonra, halk demokrasilerinde bir liberalleşme (liberalisation) çabasına girişildi, önce temizlik hareketi kurbanlarının hakları geri verildi, dinsel baskı azaltıldı, batı uluslarıyla yeniden ilişkiler kurma çabaları başladı. Ekim 1956'da özgürleşme, Polonya ve Macaristan'da gerçek bir devrim görünümü kazandı: bu tarihten başlayarak üç ayrı halk demokrasisi çeşidi ortaya çıktı.

Liberalleşme devriminin başarıya ulaştığı Polonya'da önce yeni bir siyasal rejim kuruldu. Ocak 1957'deki genel seçimlerde, seçilecek milletvekili sayısından fazla adayın adını kapsayan listelerin hazırlanmasıyla tek partili sisteme ilk darbe indirildi: böylece seçmenler adaylar arasından bir seçme yapabiliyordu; kendilerine tavsiye edilmesine rağmen, seçmenler liste başındakileri seçmek zorunda değildiler; seçmenler disiplinli olduklarından uygulamada bu tavsiyeye uymuşlar, ama tercihlerini de belirtmekten geri kalmamışlardı. Ocak 1958'deki

belediye seçimleri, evrimi hızlandırdı. Parlamentodaki görüşmeler, önceki diktatörlük sistemine oranla, çok daha etkili olarak yapılmaya başlandı. Oldukça geniş bir basın özgürlüğü gerçekleşti. Katolik hiyerarşisiyle bir anlaşma yapıldı. Ama bu tarihten sonra, oldukça belirgin bir geriye dönüş meydana geldi ve «liberalleşme» kısıtlandı. Bununla birlikte Polonya'da, 1948'den sonra bir özgürlükçü komünizm» kurmak için çabalar harcamaya başlayan Yugoslavya dışındaki bütün öteki halk demokrasilerinden çok daha fazla özgürlük vardır (21). Macaristan'da ekim 1956'da gerçekleştirilmeye çalışılan bir devrim, Sovyet birliklerinin işe karışmasıyla bastırılınca bu bastırma hareketiyle birlikte liberalleşme de durdu. Kuşkusuz, Macaristan'daki rejim hep Stalin'ciliği kınamakta ve görünüşte bazı yumuşamalar yapmaya çalışmaktadır. Ama, özgürlüğünü yeniden ele geçirmiş olan bütün bir ulusun sabırlı muhalefeti, hükümeti şiddetli bir diktatörlük kurmak zorunda bırakmaktadır; aksi halde hükümetin ayakta durması olanaksızdır. Macaristan olayı, bütün dünyada, hatta komünistler (SSCB'dekiler dahil) arasında bile derin yankılar yaptı.

Macar ayaklanmasına indirilen darbe, zaten çok zayıf olan başka yerlerdeki liberalleşme hareketlerini durdurdu: ama Stalin tipi diktatörlüğe de belirgin bir dönüş yoktur. Rejimler 1948-1954 dönemindekine oranla daha az katıdır; Budapeşte'deki rejimden de daha yumuşaktır. Ama gene de Polonya ve Yugoslavya'deki sistemden uzaktırlar.

Gerici tipi: faşizm. – Faşizmi, Rus siyasal rejiminin bir çeşidi olarak kabul etmemize, kuşkusuz, birçok kimse çok şaşacak, bazılarıysa hakarete uğramış gibi kızacaklardır. Ama, olguları ve gerçekliklerini ne şaşkınlık, ne de kızgınlık değiştiremez.

Kuşkusuz, faşizm ile komünizm arasında hiçbir alanda hiçbir ayrılığın bulunmadığını öne sürecek değiliz: tersine, ekonomik ve toplumsal alandaki farklar, bizce, siyasal alandaki benzerlikler kadar açık seçiktir. Ama, bu küçük kitabın sadece siyasal rejimleri incelemeye yöneldiğini de kesinlikle unutmamak gerekir. İyi biliyorum ki marksistler bana, siyasetin toplumsal ve ekonomik durumun bir yansıması olduğunu söyleyerek cevap vereceklerdir: ama komünizm ile faşizmin karşılaştırılması düştükleri hatayı kesinlikle ispatlayacaktır. Çünkü, komünist ve faşist sistemlerin ekonomik ve toplumsal yapılan hiç değilse, başlangıçta çok farklıydı. SSCB, hemen hemen bütünüyle sosyalleşmiş bir ekonomiye dayanır; bu ekonomide üretim araçları devletindir, gelir dağılımını devlet düzenler, kârların bütünü devlet alır. Tersine, faşist rejimler (nazi Almanyası, Mussolini İtalyası, İspanya, Portekiz) özel sektör faaliyetlerini denetlemek ve onlara yön vermekle yetinerek kapitalist yapıyı bütünü bakımından korurlar: burada söz konusu olan sosyalleşmiş bir ekonomi değil, güdümlü bir ekonomidir.

Ayrıca, yönetici sınıflar her iki ülke grubunda aynı kökenden gelmezler. SSCB'de yönetici sınıflar, büyük ölçüde proletaryadan gelir; kökü eski burjuvaziye dayananların oranı çok azdır; kaldı ki bu eski burjuvazinin büyük bir bölümü ortadan kaldırılmıştır. Oysa faşist sistemlerde yönetici kadroların temelini burjuvalar oluşturur. Eski işçiler, ancak tek tük ve çok özel durumlarda çok uzun ve güçlüklerle dolu çabalardan sonra yönetim kadrosuna girebilirler; burjuvazi bir sınıf olarak yaşamaktadır ve rejimin temel amacı burjuva iktidarının devamını sağlamaktır.

Kuşkusuz bu farklar, giderek azalacaktır. James Burnham, kapitalist ekonomi gibi, devletçi ekonominin de, sonunda, gerçek iktidarı aynı kategoriden kişilere vereceğini belirtiyor, James Burnham'ın «iş yöneticileri» («managers») yada «yöneticiler» («directors») adını verdiği bu kişiler büyük özel girişimlerin patronları, tröst ve kartellerin yöneticileri, ekonomik kamu hizmetlerinin müdürleri, devletleştirilmiş girişimlerin yöneticileri v.b.dir. Böylece, söz konusu iki ekonomi bu evrim sonunda özdeş bir temel yapıya ulaşacaktır: «yöneticiler» ekonomisinin (economie «directorale») yapısı. Başka gözlemciler, faşist rejimlerin proletaryaya giderek daha fazla yer vermek zorunda kaldıklarını, buna karşılık Rusya'nın, yönetici sınıfına, burjuvazinin yöneticilerine tanıdığı ayrıcalıklara benzeyen ayrıcalıklar koyduğunu gördüler: böylece, taraflardan her biri ötekine doğru, aradaki yolun yarısını aşınca sonunda bu iki sistem birbirine karışabilecektir.

Bu görüşlerin gerçekleşmesi olanaklıdır. Bununla birlikte, başlangıçta faşizm ile komünizmin, toplumsal ve ekonomik alanda kesin bir biçimde karşılaştıklarını görüyoruz. Oysa komünizm burjuva sınıfını ortadan kaldırmayı açıkça amaç edinir; faşizmse, tersine, burjuva sınıfının, kendi durumunu sağlamlaştırmak ve komünist saldırılarına karşı gene komünistlerin silahlarını kullanarak karşı koymak için denediği bir yoldur.

Ekonomik yapılarındaki ayrılıklara rağmen, siyasasal kurumlar açısından faşizmle komünizm arasındaki özdeşliğin nedeni budur.

Gerçekten de, her ikisinde aynı temel öğeler vardır: bir yanda, tek parti yani gerçek seçimlerin bulunmaması ve bütün liberallerin (basın, toplantı, dernek kurma, v.b.) ortadan kaldırılması; öte yanda, güçlü muhalifleri ortadan kaldırmak için, keyfî tutuklamalar, toplama kampları, v.b. gibi bütün yolları deneyen bir siyasal polis. Kuşkusuz, anayasal görünüş bakımından aralarında bazı farklar vardır: faşist rejimler, parlamenter kurumlara, genellikle SSCB'de olduğundan daha az saygı gösterirler. Bu da, ancak Nazi Almanya'sı için kesinlikle doğrudur; çünkü Mussolini İtalya'sı parlamenter monarşinin başlıca çarklarını korumuştur. Ama, gene de bu fark önemli değildir; çünkü bu kurumlar hiç bir köklü gerçeği karşılamamaktadır. Bununla birlikte, siyasal sistemlerdeki büyük benzerliğin ötesinde, bu sistemlere canlılık ve yön veren görüşler kesinlikle karşıtlaşır. Komünizm, temelde, iyimserliğe, insanlığın temelde iyi olduğu inancına dayanır; komünizm inancına göre, insanlıktaki kötülükler her bireyin kendi yapısının değil, sadece kötü toplumsal örgütlenmenin sonucudur. Oysa faşizm kötümserdir; faşizm büyük halk kitlesini oldukça küçük görür: ona göre sadece aydın biraz değerli olabilir, geriye kalanlarsa denetim altında tutulması ve yönetilmesi gereken bilgisizlerden oluşur. Faşizm sadece kötümser değil, aynı zamanda aristokratiktir; oysa komünizm, temelde, eşitlikten yanadır. Felsefi tutumlardaki bu fark, kullanılan siyasal yöntemlerin kesin rolü ve özellikle polis diktatörlüğü konusunda görmezlikten gelinemeyecek kadar önemli bir kesin karşıtlığa yol açar. Faşizme göre bu rejim, sürekli bir hükümet sistemidir ve sona ermesini gerektiren hiç bir neden yoktur; oysa komünizm için, bunlar geçici yollardır ve burjuva sınıfının ve «insanın insan tarafından sömürülmesi»nin bütünüyle ortadan kaldırılması için şiddet gereklidir. Ama, bu amaç gerçekleşince, «proletarya diktatörlüğü», doğal bir olayla kendi kendine son verecek ve sınıfsız, baskısız bir toplumda eksiksiz bir özgürlük egemen olacaktır. Kuşkusuz, bu düşüncenin uygulamada gerçekleşmeyeceğinden korkulabilir; çünkü bu yollar uzun süre kullanıldıklarında, beklenen sonuçları kendileri bozabilirler: bir baskının gelişmesinden özgürlüğün doğabileceğini düşünmek, hayal gibi görünmektedir; baskı, sonunda yurttaşlardaki özgürlük duygusunu bile kaldırır. Ama bu düşüncenin SSCB siyasal felsefesinin gerçek temellerinden birini oluşturduğu ve onu faşist sistemlerden ayırdığı da, en az yukarıdaki kadar kesin bir gerçektir.

Ama bu fark, kurumlar arasındaki benzerliği (bunu açıkça ortaya koyduk) ve derin bağlantıyı gizleyemez. Çünkü komünizm, hiç de bir antifaşizm değildir, ama faşizm bir antikomünizmdir. Şu halde faşist sistem, Rus sistemine oranla, bütünüyle karşıt amaçlar için özdeş yöntemlerden yararlanan bir «gericilik tipi»dir. Komünizme oranla faşizm, biraz, Selma Lagerlöff'ün anlattığı Sicilya efsanesindeki Deccal'ı hatırlatır; efsaneye göre «Deccal geldiğinde, İsa görünümüne bürünecektir.

SONUÇ

Durkheim, yapıtlarından birinde sağlıklı toplumların siyasal sorunlarla hiç bir zaman uğraşmadıkları, çünkü bu sorunların onlar için çözülmüş olduğu düşüncesini geliştirdi. Oysa, hükümet biçimine ve onun yetkilerine ilişkin çatışmalar kamuoyunu yatıştırmak ve aynı zamanda bölmek için anayasa hukuku kitaplarının tozlu sayfaları arasından dışarı taşıyorsa, siyasal kaygılar insanların kafasını ve düşlerini meşgul ediyorsa, bu durumda belirtiler yanıltıcı değildir: söz konusu toplum, hastalıklı bir toplumdur.

Bu belirti ortaya çıktı mı, bugün dünyaya kemiren hastalıktan kimse kuşkuya düşemez. Üstelik bu belirti Durkheim ölçütünün hesaplayamadığı kadar büyüktür. Çünkü, sadece günümüzdeki siyasal çatışmaların sertliği değil, içeriği de çok önemlidir. Yüzyılımızın ilk yıllarına kadar sorun çok basitti: bir yanda çıkar yada gelenek yüzünden bütün adaletsizliklerine rağmen eski düzene sıkı sıkıya

sarılanlar; öte yanda, insanların daha özgürce yaşayacağı ve rahat nefes alabileceği yeni bir düzeni büyük güçlülere göğüs gererek kurmaya çalışanlar. Bu siyah ile bu beyaz'dan, bu kötü ile bu iyi'den birini seçmek ne kadar kolaydı!

Ama Rusya'nın uzak ve esrarlı steplerinde 1917'de başlayan olağanüstü deneyden sonra her şey karardı. Bu girişimde bulunanlar ve girişimi sürdürenler tedhiş ve baskı yöntemlerini duraksamadan uyguladılar. Onları, araçlar ve amaçlar ikilemi içine hapsedenler, kuşkusuz, hem haklı, hem de haksızdılar. Ama dünyadaki milyonlarca kişi, ezilmişler, yeteneksizler, mutsuzlar bütün umutlarını onlara bağlamışlardı. Ve haklı olarak istenen bir özgürlük adına onlarla mücadele edenler arasında kimbilir kaç kişi bu özgürlükle deliler gibi alay ediyor ve sadece elde edeceği ayrıcalıkları düşünüyordu? Nikola Petkov'un idamı konusunda en yürek parçalayıcı durumun ne olduğu sorulabilir: Bulgar hükümeti suçlu bulunduğu için Petkov'un yasal olarak öldürülmesi mi? Yoksa iktidar ellerinde olsaydı ve çıkarları Petkov'un öldürülmesini gerektirseydi, onu gözlerini kırpmadan öldürtecek olanların, Petkov olayı konusundaki erdemli öfkeleri mi? 1956'daki Macar devriminin bastırılmasına öfkelenenler (haklı olarak) ile Cezayir ayaklanmasının bastırılmasına alkış tutanlar aynı kişilerdir.

Bununla birlikte, iki temel gözlem yapılacak olursa, bu karanlıklar içinde bir ışığın parlamaya başladığı görülür. Birinci olarak, bugüne kadar Rus tipi rejimler, sadece oldukça geri ülkelerde tutunabilmiştir ve bu ülkeleri büyük ölçüde uygarlaştıran önemli görevler yapmışlardır. Rus sistemi, eğitilmemiş kitleleri çekip çevirme ve onları hızla temel eğitimden geçirme konusunda çok elverişli görünmektedir. Ama bu kitleler Rus sistemi saeysinde belli bir öğrenim düzeyine ulaştınca, halkı bu düzeye kadar yükselten yöntemler onların daha ileri gitmesini engeller. İkinci olarak, Stalin'in ölümünden bu yana Sovyetler Birliği'nde ve halk demokrasilerinde meydana gelen olaylar, Rus tipi rejimlerin de giderek artan bir özgürlüğe yöneldiğini gösteriyor. Her çeşit sanayi endüstrisi için gerekli olan büyük ölçüde gelişmiş teknik kadroların oluşması, kişisel özgürlük gereksinmesini arttıran bir kültür gerektirir. Böylece, bu rejimlerin gelişmesinde, diktatörlüğün hafiflemesinden başka bir şey olmayan ikinci bir evre'ye ulaşıldığı görülür: bununla birlikte bu «liberalleşme» kuşkusuz, çok yavaş olacaktır.

Günümüzde, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerindeki halk kitleleri, Rus sisteminin olanaklı kıldığı kültür düzeyini çoktan aşmışlardır: öyle ki, bu ülkelerin Rus sistemini benimsemeleri, onları sadece bir duraklama yada gerileme dönemine sokmaya yarar. Bununla birlikte bu ülkeler, America way of life'in propagandacılarının anlattıkları kesin özgürlük ve eksiksiz gelişmeye ulaşmış olmaktan çok uzaktırlar. Batıda siyasal özgürlük büyüktür: ama, buralarda paranın egemenliği, gücünü sürdürmektedir. Öte yandan, ekonomiyi yavaş yavaş devletleştirerek paranın bu gücünü azaltma yolunda genel bir hareket vardır. Hem siyasal, hem de ekonomik bakımdan kesin bir özgürlüğe doğru ilerleme konusunda, karşıt noktalardan yola çıkan klasik demokrasilerin ve sovyet sistemlerinin sonunda birleşecekleri söylenebilir: Klasik demokrasiler, önce siyasal özgürlüğe önem verdiler; daha sonra siyasal özgürlüğün yanısıra ekonomik özgürlüğün de bulunması gerektiğini gördüler. Sovyet sistemleriyse, önce, ekonomik özgürlüğü gerçekleştirmeye çalıştılar, ve daha sonra da bunun siyasal özgürlük yaratmaya yetmediğini görebildiler.

Sorun uzun erimli ele alındığında iyimser olunabilir (kuşkusuz, eğer bir atom savaşı insanlığı ortadan kaldırmazsa). Kısa erimli ele alındığındaysa, diktatörlük tehlikesi her zaman vardır. Batılı siyaset adamlarıyla sovyet siyaset adamlarının bir engel karşısında takındıkları tavır aynıdır: baskı yapmak, eleştiricileri susturmak, özgürlükleri kaldırmak. İnsanlara hayvan gözüyle bakmak: Kreon'un düşü, iktidarı elinde tutanlar için sürekli bir eğilim olarak kalmaktadır.

Notlar

(1) Burada halefini seçme terimi, Fransızca metindeki cooptatlon karşılığı kullanılmıştır.

(2) «Dar anlamda hükümet»ten bakanlar kurulunu, «geniş anlamda hükümet»tense egemenliği kullanan bütün kişi ve organları anlamak gerekir.

- (3) «Commune», Fransa'nın yönetim bölümlemesindeki birimlerden biridir.
- (4) «Departement»'da Fransa'nın yönetim bölümlemesindeki birimlerden biridir. «Departement», birim olarak «commune»den büyüktür.
- (5) Bu heykel, New York limanı girişine yerleştirilen özgürlük heykelidir.
- (6) Bleyes 1748-1836 yılları arasında yaşamış bir Fransız siyaset adamıdır.
- (7) Yukarı Volta'nın başkenti.
- (8) Yönetimi bütünüyle saray nazırlarına bıraktıkları için son merovenj krallarına «tembel krallar» denmiştir.
- (9) Osmanlı meclisi-i mebusanında da bu tür uygulamaya rastlanırdı. Padişahın meclisi açış konuşmasına verilecek cevaba «arıza-i cevabiyye» denirdi.
- (10) İngiltere'de İngiliz yurttaşlarının kişisel özgürlüğünü güvence altına alan 1679 tarihli ünlü yasaya verilen Latince ad. Bu yasa ile keyfi tutuklanma ve hapsedilme önlenmiş oluyordu.
- (11) «Hemen» anlamına gelen Latince deyim.
- (12) İngiltere'de milletvekillerinin parlamento'da, parti disiplinine (özellikle grup kararları açısından) uymalarını sağlama yetkisine sahip parti görevlileri.
- (13) Emredici Vekâlet (Pr. mandat imperatif), XX yy. hukukçuları hususi hukuktaki «temsil»i ifade eden «vekalet» kavramını kamu hukukunda halkla hükümet arasındaki ilişkileri açıklamak amacıyla kullanmışlardı. Bu deyim, o anlamdadır.
- (14) Burada sözü edilen Johnson, Abraham Lincoln'ün ölümü üzerine ABD başkanı olan Andrew Johnson'dur (doğ. 1808 öl. 1875).
- (15) Bu iki eyaletin nüfusuyla ilgili sayılar, «The World Almanac, 1974»den alınmıştır.
- (16) Kızılderili reisini belirten İspanyolca kelime.
- (17) Fetih amacıyla Amerika'ya giden İspanyol serüvencilere verilen ad.
- (18) Cliens (Latince), eski Roma'da soyluların koruduğu kişi; cliens'ten, koruyucusu için her şeyi yapması beklenirdi.
- (19) Bir İspanyolca kelime, İspanya'da ya da Güney Amerika cumhuriyetlerinde sık görülen askeri hükümet darbelerini belirtir.
- (20) Duverger'in bu kitabı, 1968 Çekoslovakya olaylarından önce yazılmıştır.